

ORBÁN BALÁZS

ORSZÁGGYÜLÉSI BESZÉDEI

1872. nov. 29-től 1875. május 15-ig.

Hiteles lenyomat az országgyűlési naplóból

II. FÜZET

BUDAPEST
KIADJA: ORBÁN BALÁZS

Pesten Teltei Nándor és társánál, Kolozsvárt Demjén Lászlónál.
1875.

Pesti könyvnyomda-részvénytársulat (Hold-utca 4. sz)

A virilis intézmény ellen.

(Az 1872. nov. 29-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőhöz! Valójában csodálkoznom kell azon erőlködésen, melyet a túlfalad virilismust istápoló szónokai a virilis intézmény helyes voltának bizonyításánál alkalmaznak; valójában, legalább is furcsának találok azon üstöküknél előrángatott érveket, melyekkel a virilismns tarthatlan álláspontját körül akarják sánczolni, melyekkel ezen intézmény jóságát, ezélszerűségét és hasznosságát kimutatni törekesznek; azonban bármiként csúríjék-csavarják is a kérdést, s bármily sophismákkal piperézzék is fel a jelenkor e legszivtelenebb s épen azért legutálatosabb aristokrátiáját: a plutokrátiát, mindazáltal az kétségtelenül visszahanyatlást jelez, s korunk nagy irányelvének: a jogegyenlőségnek szégyenletes gúnytábláját mutatja ki; mert mi más a virilis intézmény, mint egy darab középkor átültetve a XIX. század közepébe; mi más, minden fogatkozás mellett, mint az indiai kasztszerkezetnek erőszakos beékelése Európa civilisatiója keretébe; mi más, mint a képtelenség valószínűségének végrehajthatlan syssiphusi művelete; oly forma, tisztelt ház, a mellette való érvelés, mintha valaki azt akarná bizonyítani, hogy a középkor nyilai, dárdái, kópjai, paizsai s más tőkéletlen kezdetleges fegyverei a hadfolytatásra czélszerűbbek a jelenkor gyútűs puskái és vontcsövű ágyúinál.

Tisztelt ház! nem lehet czéлом ezen ügyis halva született intézmény ellen tüzetes fejtegetéssel föllépni,

hisz előttem felszólalt tisztelt elvbarátaim alkalmasint kimerítettek minden alapos ellenérvet; csakis a kérdés egyetlen pontjára kívánok néhány rövid észrevételt vagy jobban mondva helyreigazítást tenni. A túloldalnak minden virilis intézményt támogató szónoka, sőt maga a belügyér úr is hangsúlyozta, hogy a virilis intézmény előnyös magyar nemzetiségi szempontból. Jól tudom, tisztelt ház, hogy ezen szóvirág képezi azon czifra lepelt, melylyel ezen középkori kísértetnek lidércz-lábait el akarják takarni, s épen azért jó lesz ezen a hazafias szemeket kápráztató öltönyt — melyre a tricolor csokor csak csalétekként tűzetett, — lerántani, hogy a reaetiónak az által fődött rút csontváza veszélyességének egész meztelenségében tűnjék föl.

Steiger képviselő szerintem megczáfolhatlan okmányokkal, megdönthetlen adatokkal és számokkal mutatta ki, hogy a virilis intézmény a fővárosban a magyar nemzetiséget nem erősítené, hanem ellenkezőleg azt fejlődésében megakadályozná; én ez észleletet nem csak itt, hanem vidéki törvényhatóságaink egynemelyénél is tettem, hol a virilis intézmény épen nemzetiségünk háttérbe szorítását idézte elő; szabadjon ezt nagyon röviden néhány életből merített példával kimutatnom.

Hazánk legmagyarabb törvényhatóságát, kétségtelenül, Udvarhelyszék alkotja, hol nem 96 százalék a magyarok létszáma, mint azt az újabb statistika kimutatja, hanem e szék minden lakóját bizton tősgyökeres magyarnak vehetjük, mivel az ott lakó pár ezer keleti vallásut, kik kizárólag csak magyarul beszélnek: nem tekinthetem másnak, mint székelyeknek, mert a vallás sehol, annál kevésbbé képezhet nálunk nemzetiiséget. Oly magyar e szék, hogy ott még a madár is magyarul csiripel; a virilis intézmény mégis oly 10 idegen egyént vitt be a székbizottmányokba, — mert képviselőtestületnek nem nevezhetni, — kik honosítva soha sem voltak, kik nyelvünket nem beszélik, kik alkotmányunkról, törvényeinkről, intézményeinkről, szó-

kásáinkról és nemzeti aspirálóinkról fogalommal sem bírnak, s kik mint a soldateska és kényuralom növeltjei, nemzetünket szívből gyűlölik. Ez idegenek mit sem hoztak hozzánk, őket szerencsés házasság tette földbirtokosokká, a mit, azt hiszem, senki politikai érdemül föltudni nem fog, s mégis ezen 10 idegennek a a virilismus 10,000 tősgyökeres székelyllyel egyenértékű politikai joggyakorlatot és befolyást biztosít, pedig 10,000 lélek ama törvényhatóság összes népességének kilenczedrészét teszi ki,

A szomszédos Csikszékben szintén azt észlelhetjük, hogy a virilisek legnagyobb része szorosán véve nem tartozik a magyarokhoz. De vegyünk fel egy vegyes lakosságú törvényhatóságot, például Brassó vidékét, hol a többi közt 24,000 szász és 20,000 csángó magyar lakik, s ott is azt tapasztalhatjuk, hogy a virilis intézmény, ha behozatnék, daczára annak, hogy a legnagyobb birtokosok magyarok, mert esetleg egy erőszakos foglalás előidézte per van folyamatban: teljesen ki lennének zárva a közügyekbe való minden befolyástól, a mint most más okokból vannak kirekesztve.

Úgy tudom, hogy a virilis intézmény sem a Bánátban, sem a felvidéken nem előnyös a magyar nemzetiségre nézve.

Nem védi az, tisztelt ház, nemzetiségünket, hanem a centralisationak egy mesterkélt gépezete, melyet én a kormányra, és a pártérdekre nagyon kényelmesnek, de a közszabadságra s így hazánk minden nemzetiségére veszélyesnek ítélek, s épen azért, a midőn annak többi törvényhatóságainkból való kiküszöbölését teljes lelkemből óhajtom s teljes erőmből minden törvényes eszközzel eszközölni kívánom: akkor a fővárosba, — mely addig e mételetől mentve volt — azt behozni ellenzem, s azért a logjobb meggyőződésemmel azonos és összhangzó kisebbségi véleményt támogatandom szavatommal. *(Elénk helyezés a haloldalon.)*

A telepítvényesekről.

(Az 1872. december 19-iki ülésben.)

Tisztelt ház! A telepítvényeseket érdeklő törvényjavaslat annyira megvitattatok hármas stádiumában, a kormánynak fokkonkénti visszafelé lépése annyira ki volt fejtve, hogy rövid lehetek, de álláspontom megjelölése és némely felhozottak megczáfolásáért felszólalni kívánok, s ha már felszólalok, nem tehetem, hogy fájdalmamat ne fejezzem ki a felett, hogy a telepítvényesek ügye, melyet már a múlt országgyűlés elég tapintatosan, és szabadelvűen oldott volt meg, most ismét elővételét és hogy az egyszer már mindenki meglegedésére készült törvényt most revideáljuk, és pedig revideáljuk egy az időből kivénült, s különben is nem nagyon erős törvényes álláspontot elfoglaló, s e mellett még nagyon közelről érdekelt testület: a mgos főrendek visszavétele következtében, a mi a képviselőház tekintélyét furcsa világitásba helyezi; de fájdalom, leginkább azért, mert ha a múlt országgyűlés nem emelkedhetett is az 1848-ki törvényhozás magaslatára, s ha nem mondotta is ki a telepítvényeseknek államkárptótlás melletti teljes felszabadítását, — miként azt óhajtottam volna, s miként a politikai következetesség igényelte — mindazonáltal akkor, a midőn a telepítvényes részére 10 hold föld megválthatását törvénybe igtatta s e megváltást állami közvetítés által, törlesztési kölcsönnel könnyítő, akkor a telepítvényes községek fönmaradását biztosítja s eltüntette, ha nem is egészben, de legalább részben azon anomáliát, a mely fennáll ma is a volt úrbéresek és a jelen telepítvényesek közt; mert nálunk e két osztály annyira össze volt zavarva, hogy ma már a kettő közt biztos határvonalat húzni alig lehet, s én magam tudok esetet, hogy tiszta telepítvényesek, például: minők voltak a törcsvári uradalom kalibásai, állami kárptótlás mellett felszabadultak, míg más, azokkal teljesen hason állapotú telepítvényesek: minők például a csikszéki telepítvényesek, az önváltságra szoríttatnak, míg

a legnagyobb résznek most koldusbotot akarnak kezebe adni.

Tagadhatlan, bogy a tisztelt képviselőház egy része, sőt maga a kormány is e kérdésben bizonyos retrográd szellemű behatás és protectionális politika nyomása alatt áll; érzi mindenki a túloldalon is, hogy itt a telepítvényesekkel szemben szűkmarkú és igazságtalan; a kormány maga is két korábbi törvényjavaslatában kimutatta, hogy e kérdést a korszellem követelményei szerint tudná és akarná is megoldani, de a méltóságos főrendek iránti lekötöttsége-e vagy más ok, nem engedi, bogy szíve nemesebb sugallatát kövesse; mert bogy a telepítvényes csupán háztelkéből megéljen, mint az igazságügyei úr lehetónek hiszi: én nem tartom valószínűnek, s Nehrebeczky képviselő úr azon példája által se látom támogatottnak, hogy Ungvár városában is csak belsőségekkel bírnak az emberek s mégis megélnek, mert a városokon a földművelés csak mellékes dolog, ott ipar és kereskedelem alkotja főfoglalkozását a népnek, míg a tisztán földművelésre utalt falukon a belsőségekből nem lehet megélni. Az igen tisztelt pénzügyminister úr mai beszédében felhozta, hogy ha a telepítvényesek ősi telkeiket elhagyni kénytelenek lennének is, kárpótlást kapnak, tehát pénzhez jutnak, s ha kedvük van, a kincstári birtokokon letelepedhetnek, s ha letelepednek, kijelenté, hogy az a kincstár kárára nem lenne; azonban ez kevés vigaszt nyújt, mert e föltevésben annyi „ha“ van, hogy arra 100,000 honpolgárnak sorsát nem bízhatjuk.

És még a központi bizottság által ajánlott 4 holdból is alig élhetne meg a telepítvényes családjával, főleg ha meggondoljuk azt, hogy ezen meghagyott kis birtokrésztt törlesztésre felvett kölcsön terheli. Azért én a megélhetés és a telepítvényes községek fenmaradhatóságát legalább is 10 hold külsőség meghagyása által hiszem biztosítotttnak, s azért a kisebbségi véleményt fogadom el Szentimrey barátom módosításával; s midőn azt teszem, koránt sem hiszem, hogy az igazságügyér

s mások által is hangsúlyozott, s általam is nagyon tisztelt tulajdonjogot megsértene, mert itt nem valamely tulajdon elvétele, hanem az állam érdekében való kisajátítása van kérdésben; s a birtokos urak tulajdonjoga egyáltalában nincsen a legkevésbé is megsértve az által, hogy 10 hold földet becsárban kisajátítanak tőle, mert a tulajdonos, ki földének valódi értékét megkapja, az által nem lesz szegényebbé; míg ellenben, ha a telepítvényestől, — ki munkája által csinált a mocsárból mivelhető földet — megvonjuk a megélhetéshez mulhatlanul szükséges 10 holdat: földönfutóvá lesz, már pedig 100,000-nyi honpolgárnak megmentése azt hiszem, hogy eléggé nyomatékos status ratio arra, hogy sokkal több fontosságot tulajdonítsunk annak, mint a sugárúti kisajátításoknak. A Szentimrey módosításával kiegészített kisebbségi különvélemény igazságos és méltányos úgy a birtokos, mint a telepítvényesek irányában is, s azért azt fogadom el.

A székelyföldi telepítvényesek ügyében.

(Az 1872. decz. 11-iki ülésben.)

T. ház! Tökéletesen méltánylom azon okokat, melyeket Papp Lajos képviselő társain felhozott és elfogadom, hogy visszautasíttassék e szakasz a központi bizottsághoz, mindazonáltal legyen szabad nekem röviden, némely olyanokat, melyek még el nem mondtak, elmondani azért, hogy az egész ügy meg legyen világítva.

T. képviselőim! Az a mit tegnap a telepítvényesek, szerintem nagyon fontos és életbevágó kérdésében elmondottam, meggyőzhette a t. házat arról, hogy én e kérdésben a kor igényeinek megfelelő legszabadelvűbb álláspontot foglalom el. Ez álláspontból ítélem meg a székelyföldi telepítvényesek kérdését is, s ez irányban kívánom a székelyföldi telepítvényeseket érdeklőleg is a viszonyok tanulmányozása és ismeretéből merített nézeteimet röviden elmondani.

Már magában az a körülmény, hogy a törvényjavaslat a székelyföldi telepítvényesekre nézve külön intézkedéseket tesz, jelöli, hogy itt sajátságos, a többiek-től elütő viszonyokkal állunk szemben; s valójában nagy óvatossággal és megfontolással kell ez ügyet megoldanunk, ha azt akarjuk, hogy az minden irányban igazságos és méltányos elintézését nyerjen; mert a midőn a székelyföldi telepítvényesek sorsa, s jövőben megélhetése lelkemen fekszik: ugyanakkor a birtokosok jogait sem szabad szem elől téveszteniük.

A Székelyföldön, mint mindenben, úgy a telepítvényesek ügyében is sajátságos viszonyok állanak fon már annál fogva is, hogy a telepítvényesek ott nem egyes földbirtokosok, hanem leginkább a községek közhelyein laknak; de azért is, mert azok telephelyeiket az újabb időben kapták, például a csik-gyimesi és tölgyesi szorosban, hol most 15 havasi községbe osztályzott, mintegy 15,000-nyi telepítvényes lakik, e század elején csak 190, e táj őslakóit képező csángó család lakott, míg a többiek azután, nagy részben az újabb korszakban húzódtak be oda a külföldről. Azon akkor úttalan, rengeteg erdők övedzte vidék a közlekedéstől csaknem teljesen el lévén zárva, csekély hasznot hajtott: miért a tulajdonos községek kevés gondot fordítottak arra, hogy a letelepültek mennyi helyet foglalnak el. Azok előbb csekély belső telket szálltak meg, miért a községi elöljáróknak bizonyos — leginkább naturaléban beszolgáltatott — évi díjt fizettek. Az első foglalási! belső telekhez azután a telepítvényes irtott annyi legelőt, a mennyit akart, oda csatolt tetszése szerinti erdőt, a nélkül, hogy azt bejelentette, vagy azért külön díjt fizetett volna, s így történt, hogy ma van ott akár hány oly telepítvényes, a ki 1500—2000 hold területet bir, vagy legalább ennyihez tart jogigényt, minek következtében körülbelül 40 □ mfldre megy azon terület, mely a csik-gyergyói telepítvényesek kezén van, tehát többre, mint a mennyit Csik-székuek összes belföldi lakossága bir. A birtok-értékek az újabb időben e tájon nagyon

megváltak, mert mióta az egykor elszigetelt határszéli havasok és az azokat átszelő folyamvölgyekbe, — melyek enyhe éghajlatuknál fogva a földművelésre nagyon alkalmasak — jó csinált utak nyitattak, s mióta a Tölgyes és Tatros vizén a tutajozás folyóamatba jöttével ama vidék fája értékesíthető, azóta az ottani föld értékesebb Csikszék belterületénél, s annak elvesztése múlhatatlanul a tulajdonos községek tönkre jutását idézné elő.

Már pedig t. ház! a jelen törvényjavaslat 25. §-a a) pontjának vaimak oly kitételei, melyek könnyen oda magyarázhatók lennének, hogy a telepítvényeseknek per abusum kezén levő roppant területek örökösen oda ítélthetnének, mert a tulajdonosok — mint már ériutém — községek lévén, ezeknek előljároi a szokásos indolentia mellett nem csináltak ugyan formaszzerű írásbeli szerződést a telepítvényesekkel, hanem a legtöbb esetben csak a falu jegyzőkönyvébe jegyezték be, hogy ez meg ez a telepítvényes iizet ennyit meg ennyit, s ezt igazolására, rendszerint egy kis ezédulára följegyezve ki is adták neki; de sem a jegyzőkönyvbe, sem a kiadott iratkába a telephely terjedelmét nem jegyezték fel, a minthogy nem is volt azoknak megszabott határa.

Már most félni lebet, hogy a 25-ik szakasz a) pontja értelmében, s az említett hanyag kezelés miatt némely telepítvényes a későbbi foglalásokkal 1500—2000 holdra növelt területet mint öröklöttet vagy mint írásbeli szerződés alapján rászabottat, csekély szolgálmányi váltság mellett, kezén fogja tartani: s akkor az ügy is túlnépes csikszéki székelyek legértékesebb birtokaiktól megfosztva lévén, kénytelenek lesznek kivándorolni, a mi semmi esetre sem lehet a törvény intentiója.

T. ház! Nem akarunk mi a telepítvényesek irányában szűkmarkúak lenni, a tegnap hangoztatott szabadelvű eszméket ma sem akarjuk megtagadni, mert mi a székelyföldi telepítvényeseknek többet adunk a b) pont alatt, mint a magyarországi telepítvényesek nyertek. De ba az a) pont alatt felhozott okoknál fogva,

mi a birtokosközségeknek törvényes jogát fõn akarjuk tartani: mulktalaul szükségesnek látom azt, hogy a Becze képviselõtársam által beterjesztett módosítvány elfogadtassák, mert annak mellözése által a visszaéléseknek, pereknek s a telepítvényesek által támasztható nem birtoklási jog, hanem bitorlásnak tág tért nyithatnánk.

En, t. ház, meg akarom mutatni azt, hogy nem csak szűkmarkúak nem vagyunk, hanem a székely telepítvényeseknek a magyarországi telepítvényesekénél sokkal jobb és elõnyösebb állást akarunk biztosítani. Bátor vagyok annálfogva Becze Antal képviselõ úr módosításának végéhez a következõ hozzáadást ajánlani: „ezen terület azonban a 15 katasztralis holdat semmi esetre túl nem haladhatja.“

Interpellatio a székelyudvarhelyi kövezetvám ügyében.

(Az 1873. január 11-ki ülésben.)

Tisztelt képviselõházi A belügyér úrhoz vagyok bátor a lehető rövid indokolással egy interpellate intézni.

T. ház! Az erdélyi részekben, fõleg Székelyföldön, újabb idõkben oly visszaélés kezd lábra kapui, mely pályáiból alig kibontakozó iparunkat és kereskedelmünket fogja meggátolni, és fejlõdésében megakasztani, ha idejében annak gátot nem vetünk, s mely fõleg azért sajnos, mert a legszegényebb népet sújtja. Ugyanis némely kis városaink elõjáróságai a kebelbéli polgároknál szintén visszatetszést szülõ, azok élelmi czikkeit s más kellékeit megrágító vámokat állítanak fel: nevezetesen divatossá lettek a kövezetvámok, melyek a vidéki népet túlságosan terhelik, a városban drágaságot idéznek elõ, a nélkül, bogy kövezetrõl szó is lenne. Tudok én, tisztelt ház, esetet, hol évek óta szedik a nagyon jövedelmezõ kövezetvámot, a nélkül, hogy egy

követ is megmozdítottak volna, a nélkül, hogy a járhatlan rosz kövezet jobbá tétetett volna.

A belügyministerium rendesen a városok ily határozatait a viszonyok kellő tanulmányozása, az érdekllett szomszéd törvényhatóságok megkérdezése, s a nagyon is szükséges ellenőrködési szabályok életbeléptetése nélkül szokta megerősíteni, minek következtében az abból eredő hátrányok és bajok iránt a felelősség egyenesen a kormányra háromlik.

Ekként történt, hogy a folyamodó Székely-Udvarhely városának múlt év szept. 27-én 23,309. szám alatt a belügyministerium megengedte, hogy jelen év január 1-től kezdve minden e városba bemenő, vagy csak átutazónak igásmarhája darabjától kövezetvám czímen 4 krajezárt szedhessenek. Korunkban minden vám, mint a mely a közlekedés, és így az államgazdaszat életőérének szabad lüktetését zsibbasztja, elítélendő; de Udvarhely városánál nem csak ezen általános elv kárhoztatja el ez új vámot, hanem azon szomorú körülmény is, mely által a Székelyföld legszegényebb népének megélhetési módját nehezíti meg a legnagyobb mértékben: mert Székely-Udvarhelyen felül van Udvarhelyszék kopár, terméketlen, de legnépesebb része, hol a gabona hiányát fakereskedéssel pótolja a nép, 8 erre, mint egyedüli életfentartási foglalkozásra van utalva. Ily viszonyok közt él Csikszék népe is, s mindezen, vagy 160 ezernyi nép kénytelen fakészletét a vasúthoz és a faszegény alvidékre Udvarhely városán át szállítani, mert olyan e város fekvése, hogy azt semmiként ki nem kerülheti, s ekként a szegény, legfőlebb 1 — 2 forint értékű fát szállító ember árúczikke értékének csaknem negyedrészt kénytelen az eddig is fizetett szemét, s az újonnan behozott kövezet-vámba oda adni. Ez új vám rögtönözve, a szomszéd hatóságok megkérdezése s minden előleges kihirdetés nélkül lévén életbeléptetve, azon szomorú eset adta elő magát, hogy a hazulról pénz nélkül elinduló szegény fuvaros néptől elszedték kövezet-vám fejében felöltőiket, s azok kény-

telenek voltak ingben tenni meg tél idején útjokat, mert ha fakészletükkel gabonát nem szereznek, otthoni családjuk éhen hal meg.

Van még e vámmal egy másik anomalia is egybekötvé, t. i. Udvarhelyszék városon alul fekvő részének havasai a városon felül vannak, s így ha saját birtokukról, saját használatra hoznak is fát, kénytelenek azért a városban kétszer vámot fizetni.

De van egy mindezeknél fontosabb körülmény, mi az udvarhelyi kövezet-vám tarthatlanságát kimutatja, az t. i., hogy egész Udvarhelyszék, Csik, Háromszék és a Királyföld nagy része, tehát mintegy 500,000 ember, a parajdi aknáról hozza sóját, s ezeknek mind Udvarhelyen kell kétszeres vámfizetéssel átvonulniok, mi által a már is terhelő sóár növekedik. Tehát Erdély lakosságának negyedrésze sújtatik azért, hogy egy városnak igazolhatlan roppant jövedelmet biztosítsanak, oly jövedelmet, mely egy 5000 lakossal és már is kikövezett utcákkal bíró kis városnak legalább is fölösleges, ha csak valamely távol világrészből hozandó díszkövel nem akarják annak utcáit burkolni.

Ez adatokat azért láttam szükségesnek fölemlíteni, hogy a t. házat meggyőzzem arról, hogy a belügyminister úr akkor, amidőn a már meglevő szemét, termény, és marhavásárvámhoz ezen negyedik vámot is engedélyezte, a viszonyok kellő ismeretének hiányával járt el, annyival inkább, mert Udvarhely városának nem rég készült túrhető kövezete van, s ezen kövezet fönntartása fejében ágy is fel van mentve az útkészítés terheitől, a korábbi vámokból pedig oly bevételei voltak, a melyek ezen közgazdászatiilag nagyon káros új vám behozatalát indokolatlanná és nagyon igazságtalanná teszik.

Ez okok alapján kérdem az igen tisztelt belügyminister urat:

1-ször. Van-e tudomása arról, hogy Székely-Udvarhely városában a kormány engedélye alapján jelen év

kezdetén behozott kövezetvám a közlekedés igen nagy akadályára van, főleg azért, mert nem csak azok adóztatnak meg, kik e városba eladásra visznek valamely árucikket, hanem azok is, kik meg sem állva, e városon csak átutaznak, mi tekintve azt, hogy egész Csik- és Udvarhelyszék felvidékének kizárólag fakereskedésből élő népe Udvarhely városán kénytelen átvonulni, ezeknek roppant megterheltségével van egybekötve, míg Udvarhelyszék alvidéki népe is e városon felül eső havasaiból saját használatára hozott tűzifaért is kétszeresen vámmoltatik meg?

2- szor. Van-e tudomása arról, hogy a parajdi sóaknára menő szekerek szintén ily megadóztatás alá esnek, mi által Erdély lakóinak negyed része rász utak miatt bajosan megközelíthető, s különben is drága sójának beszerzésében gátoltatik?

3- szor. Van-e tudomása arról, hogy Udvarhely városa eddig is háromféle vámot: szemét-vámot, termény- és marhavásár-vámot szedett, minek jövedelméből kész kövezetét könnyen kiigazíthatta, annyival inkább, mert e kövezet indokából minden útcsinálástól mentesítve volt, s ekként az Erdély negyed részét megadóztató ezen negyedik új vámból oly jövedelmet húzand, a melynek vételére illetéktelen, s a mely nemcsak a közlekedésre hat zsibbasztólag, hanem a legszegényebb nép megélhetésének módját nehezíti nagy mérvben meg.

Ha van ezekről tudomása, szándékozik-e múlt év szeptember 27-én 23,309. szám alatt kiadott kövezetvám-szedési engedélyét visszavonni, s hatályon kívül helyezni, vagy legalább akként intézkedni, hogy a Székely-Udvarhely városán csak átmenők, s ott semmit el nem árusítók ezen igazságtalan vámfizetéstől felmentessenek.

Az erdélyi csendőrség kérdésében.

(Az 1873. február 10-ki ülésben.)

Tisztelt ház! A rozsat mindaddig kell gyomlálnunk, míg azt gyökerestől ki nem irtjuk. Ez elvből kiindulva, azért, mert a múlt országgyűlésen a máit évi költségvetés tárgyalása alkalmával, már egyszer elősoroltam az erdélyi csendőrség rozsaságát, tarthatatlanságát és veszélyességét kimutató érveimet, korántsem hiszem magamat fölmentve azon kötelezettség alól, hogy azt ismételten s megújítva elő ne hozzam, mindaddig, míg az önkényuralomnak ezen közöttünk ápolt fattyú kinövései gyökerestől ki nem irtatnak. Fel kell ezt ismételten hoznom azért is, mert fájdalommal kell látnom, hogy a kormány, valamint a képviselők között igen sokan az erdélyi speciális viszonyokat nemcsak hogy nem ismerik, hanem némely zavarosban halászni vágyókuak rozszakaratú, vagy legjobb esetben elfogult információi által félre engedik magukat vezetettetni. De elő kell a csendőrség elleni érveimet azért is adnom, mert sokan vannak a tisztelt képviselőháznak oly új tagjai, kik nem tudják, mert fel nem tehetik annak lehetőségét, hogy nálunk Erdélyben, a kiegyezésnek 6-ik évében is ugyanaz a császári gendarméria uralkodik, mely a zsarnokság korszakában a hazafiak hajtóvadászatával, börtönbe és bitófára hurczolásával volt megbízva, s melynek sasos egyenruháján ott száradtak a haza ártatlan vértanúinak vérfoltjai. *(Igaz! Úgy van! a szélső bal felől.)*

De fel kell e csendőrség ellen szólalnom még azért is, mert némelyeknek nagyon gyanús buzgalma ezen exotikus intézmény fentartása iránt nem hogy szűnt volna, hanem még öregbedett; talán épen azért, mert ezen Bach-kozások a lefolyt választások alatt méltóan mutatták be magukat, s szuronyaik mindig szolgálatkészen állottak, a midőn ellenzéki választókkal kellett kegyetlenkedni, és meggátolni abban, hogy polgári jogukat, meggyőződésük szerint gyakorolhas-

sák. Jól tudom, hogy e csendőrség némelyek által azért kegyeltetik, mert legczélszerűbb vakeszköz arra nézve, hogy hazánk királyhágóntúli része továbbra is azon kivételes és az ideiglenesség mostoha állapotában tartassék, mely némely vidéki kis zsarnokoknak hízeleg, de a mely amaz országrész népének végtelen nyomor-
 gatását idézi elő; mert, tisztelt ház, mi csak hír szerint vagy legfőlebb a virilismus és városi főispánok furcsa példányainak megjelenése által értesültünk arról, hogy Magyarország alkotmányos királyság lett; mert mi különben a volt osztrák rendszer és a jelen helyzet között mi lényeges változást sem veszünk észre; megvannak nekünk osztrák törvényeink, melyek egész magán- és közjogunkat, örökösödési rendünket s jogfogalmainkat fenekestül fölforgatták, s melyeknek paragra-
 phus-tömkelegében oly könnyen eltéved a szent igazság. Megvannak nekünk Bachtól örökölt bíráink; meg csekély változással Bezirkercink, azzal a különbséggel, hogy zöld frakk helyett feketében hatalmaskodnak, láb-
 bal tiporva minden törvényt, minden jogot, s megvan-
 nak Bach által behozott császári csendőreink, kik amazok intésére ma is ép oly kedvteive fűzik lánczra a hazafiakat, mint Hajnau rémkorában tették, a mint ezt a kovásznál és udvarhelyszéki választásnál történt kebel-
 lázító események sajnosan illusztrálják. Tisztelt ház! ezen csendőrség politikát űz és nem a csend-, rend-, élet-
 és vagyónbiztonság fölött őrködik; én pedig minden rendőrséget, a mely a polgárok lelkiismeretének szentélyébe betolakodik, s azon erőszakot tesz, mint a szabadságra veszélyest, elkárhoztatok.

De különben sem tudom felfogni és a politikai eszélyességgel összeegyeztetni azt, hogy miért kell nekünk, szegény erdélyieknek, az önkényuralom e személyesítőjének rémképeit mindig magunk előtt látni; miért akarja a kormány a keblek vérző sebeit behegésztés helyett örökké föltépni; miért akarja egykori kínzóinknak dédelgetése által naponként eszünkbe juttatni és előtérbe hozni a hon szabadságáért áldozatul

esett kedveseinknek alig bemohosult sírjait. Én azt hiszem, hogy a szomorú és fájdalmas érzetek ily erőszakos felkorbácsolása egyáltalában nem előnyös az utógondolat nélküli kibékülés elfogadtatására, s higgye el a kormány, hogy azok, kik a gendarméria fentartását tanácsolják, nem őszinte barátai; mert azok mesterkéltén ássák alá azon alapot, a melyen a kormány áll, s a jelen állapot népszerűtlenségére többet tesznek, mint a mennyit az ellenzék tehetne. A kormánytól önmaga és Erdély lelki nyugalma helyreállítása iránti kötelessége egyaránt követeli, hogy a kényuralomnak e gyászos múltú zsoldos hadától mihamarább megszabadítsa amaz országrészt, s a rendőrség szervezését a törvényhatóságoknak azonnal visszaadja.

De nemcsak politikai, hanem czélszerűségi, köz-erkölcsiségi, alkotmányos és nemzetgazdászati szempontok is követelik a gendarméria eltörlését. Czélszerűségi szempontból azért, mert annak szerkezete nehézkes, az tiszteitől vett előleges rendelet nélkül mit se tesz; a vagyon- és személybátorságot soha se védi, ha arra rendeletét nem vészén; már pedig a tolvajok sokkal eszélyesebbek, hogy sem lopási szándékukról a tisztelt gendarme tiszt urakat előre értesítsék, s így Erdélyben életünket és vagyonunkat csak az isteni gondviselés és a jó erkölcsök védik. *(Halljuk!)*

El kell törölnünk a gendarmeokat alkotmányos szempontból azért, mert valójában az alkotmányos fogalmakkal s hazánk államiságával sehogy se lehet összeegyeztetni azt, hogy egy oly testület, még pedig fegyveres testület, létezhessék, melynek eljárásairól senki se felelős az országban, melynek parancsot osztó főparancsnoka az országon kívül van, s a magyar törvényhozás által feleletre és számolatra nem vonható.

Én ebben, tisztelt ház, hazánk alkotmányának és integritásának egyenes megtámadását látom; ez egy békés időben való ostrom állapotba helyezése hazánk negyed részének, melyet közrendészetileg, egy különben is kevés jogtiszteletet tanúsító idegen önkényének dobjuk oda.

Mi az erdélyi csendőrség költségvetésébe se folyunk be, tisztelt ház, mert azt Bécsben a hadügyministeriumban készítik el, mi csak a fizetők vagyunk. Ez, tisztelt ház, hazánk államiságának valódi kigúnyolása, ez oly katonai szigor, a melynek jogosultságát el nem ismerhetem; de a melyet egyáltalában indokoltnak sem látok, főleg Erdélyben, hol az erkölcsök szelidebbek, mint másutt, hol útonállás és rablás nagyon ritkán fordul elő, hol a nép rendszereid, s a törvénytisztelettől van áthatva.

De el kell törölnünk az erdélyi csendőrséget nemzetgazdasági, vagy inkább gazdálkodási szempontból is, mert az kétségtelenül legalább is két annyiba kerül, mint a mennyibe hazai rendőrségünk kerülne. Az 1873-ki költségvetésben 386,000 forint van a csendőrségre előirányozva; azonban a belügyminister úr részletes költségvetése 34—35-ik lapján a csendőrség és özvegyei, árvái nyugdíja, ellátása, kegydíj és végkielégítése czimén 58,112 forintot látok fölvéve, mely jó darabig állandósított kiadás lévén, 1 milliót túlhaladó tőkét föltételez. Alig hiszem, tisztelt ház! hogy e rovat másra vonatkozhatnék, mint az erdélyi csendőrségre. Ha már most a bevallott 386,000 forinthez hozzáadjuk az elbírkozva előforduló 58,112 forintot: akkor kitűnik, hogy az erdélyi csendőrség évenként 443,112 forintba kerül; tehát 24,572 forinttal többbe, mint az összes erdélyi törvényhatóságok közigazgatási költségei, melyek ugyanazon költségvetés előirányzata szerint 418,540 forintot tesznek. Még szembeötlőbb ezen meggondolatlan tékozlás, ha a csendőrség költségeit annak egyéneire osztjuk föl; mert ekkor kitűnik, hogy a magyar államnak minden egyes csendőr évenként 514 ft 66 krajczárjába kerül, s ha a nyugdíjakat is hozzászámítjuk, akkor 598 forintba. Ily drága közrendőr a világ egy országában sem létezik, így díjazni csak a deficitekben gazdag, de különben ez idő szerint gyámoltalan Magyarországot kényszerítheti a mindenünket elköltő hadügyminister úr.

Ezekből kitűnik, tisztelt ház, hogy mi ezen császári csendőrségi intézményt: a germanisationnak e hivatalos tenyészdjéjét nagyon drágán tartjuk fon, mert azt fölösleges is talán mondanom, hogy azon gensdarméria úgy szellemére, mint összes személyzetére nézve teljesen német.

Tisztelt ház! Nekem gyakran volt alkalmam a nálunk előszeretettel alkalmazott idegen hivatalnokok ellen felszólalni; azonban azért engem koránt se méltóztassék valamely német gyűlölőnek tartani; mert én egyszer mindenkorra kimondom, hogy a németek szabadelvű részével nagyon is rokonszenvezek, azoknak műveltségi fölényét méltánylom, és követendőnek tartom; ha ily németek jönnek hozzánk, azokat testvéreileg üdvözlöm, azokkal a solidaris cultural törekvésekben szívesen kezdek fogok; de igen túlvitt követelés lenne az, hogy a nagyrabecsülésnek, a testvéries szeretetnek érzetét azokra is vesztegessék, kik 20 éven át gyötörtek és gúnyoltak minket, kik leigázásunk vakeszközei voltak, kik még most is, midőn kenyerünket eszik, nyugdíjainkat élvezik: nem szűnnek meg minket gúnyolni, s a reatio-nak titkos ügynökei lenni; s kik nem akarják azon haza nyelvét, mely élteti, megtanulni, hanem nevelés-gesen azt követelik, hogy Magyarország az ő kedvükért tanulja meg nyelvüket. Egy alkalommal, midőn a pénzügyi és kincstári hivataloknak idegenek általi túltömege ellen felszólaltam, a tisztelt pénzügyminister úr azon, nemzetünket kisebbitő, nyilatkozatot tette, hogy nem kaphatván szakképzett magyarokat, kénytelen idegeneket alkalmazni. Nem hiszem, hogy a belügyminister vagy megbízottja ily okoskodással akarjon — önmagát kompromittálólág — engem megczáfolni; mert a rendőrségi teendőök nem kívánnak valamely nagy szak-képzettséget, s hogy hazánkfiái közül is jó rendőrök kerülnek ki, azt megmutatta gróf Ráday kormánybiztos eredményes működése, ki a híres császári csendőrség korában virágozott rablóbandákat kerített rövid időn kézre. Hazánkfiái közül is lehet tehát jó rendőrséget

szervezni, s ezek szervezésével egy másik nemes célt összekötni.

Nem rég az altisztek köteles alkalmazására hozott törvényczikk indokolásánál a miniserelnök úr hangsúlyozta, hogy ha a kiszolgált altiszteknek ösztöndíjként nem tűzünk ki bizonyos biztosított állomásokat, nem fogunk jó hadsereggel bírni. Im a hazai rendőrség fölállítása erre is kedvező alkalmat nyújt, mert törvénybe igtathatnók, hogy a kiszolgált honvéd altisztek mások fölött előnyt nyerjenek a rendőrséghez való alkalmazásban, sőt tekintettel lehetnének oly mostohán és könyörtelenül elutasított 1848—1849-ki, még szolgálatképes honvédeinkre is.

Tisztelt ház! Nem kívánom becses figyelmét tovább fárasztani, mert az itt felhozottak is, azt hiszem, elégségesek arra, hogy az alkotmányos önértetet felébresszék, s a tisztelt ház előtt ismertté tegyék azon érzékeny sérelmet, a melyet Erdély alkotmányos jogérzetén a Bach rendszer nagyon is compromittált foglalárának erőszakos ott tartása által elkövetnek. Erdély összes közvéleménye öt év óta hontól elkülönítő kivételes intézmények eltörlését, s ha a kormány a közérzületnek ily hangos ellennyilatkozatával szemben mégis néhány szűklátkörű maradoncz tanácsát követve, továbbra is nyakunkra erőszakolja ezen idegeneket: akkor — kimondom nyíltan — Erdély népének szívéből teljesen kiirtja a bizalom érzetét.

De különben is, tisztelt ház! Bach e gyászvitézinek létele egészen talányszerű előttem; mert támogatói még soha se tudtak egyetlen oly bevehető érvet sem felhozni, a mely azok föntartását igazolná; titkos okokat pedig nem fogadhatom el mert az, a mi igaz, nem szokott soha rejtőzködni. Hallottam ugyan Erdély modern boldogítóitól úgy susogva hangoztatni, hogy a gensdarmeria fényes sisakja imponál, s féken tartja Erdély bizonyos zavargó elemét; azonban én, tisztelt ház, nagyon gyermekesnek találom azon állambölcses-

séget, mely a sisakot akarja egy állam hasisává tenni; de különben e csendőrségnek muszka szabású sisakja sincs ma már meg, azt régóta kakastoll váltotta föl, s ha csakugyan azt hiszik azok a jó urak, hogy Erdély közbiztonsága s létele a kakastollhoz van kötve: mi sem gátolja abban, hogy a hazai rendőrségnek csákójába annyi kakastollat tegyenek a mennyi tetszik. Nekem se sisak, se kakastoll ellen nincsen kifogásom, mert ez mind csak külsőség; én csak azt akarom, hogy Erdélynek oly rendőrsége legyen, a mely nem fttgg a bécsi hadügyministeriumtól, mert ez hazánk államiságának paródiája.

Én azt kívánom, hogy Erdélynek ne legyen oly rendőrsége, mely minden évben lejenként közel 600 forintba kerül; mert ezt zilált pénzügyi viszonyainkkal összeegyeztethetőnek nem tartom. Nagyon örülök azon, hogy a pénzügyi bizottság is valahára kimondja ezen idegen csendőrség eltörlésének szükségességét, csak hogy mégis megszavazandónak véli az előírányzott 386,000 forintot; én ezt nem szavazhatom meg, s a fönnebbieket alapján e csendőrséget azonnal eltörlendőnek, s az erdélyi törvényhatóságokat utasítandónak vélem a hazai rendőrség azonnali szervezésére. Azt mondhatják, hogy azt ily rögtönözve nem lehet végrehajtani; azonban ily fölmerülhető ellenvetésre megkívánom jegyezni, hogy 1861-ben egész Erdélyben pár hét alatt szerveztetett a pandúrság, ezt most meg könnyebben végre lehet hajtani, mert a mint a tavalyi költségvetés tárgyalásakor a pénzügyi bizottság érdemes előadója, Széll Kálmán nr fölemlítette, a szükséges előmunkálatok és költségvetések a kormány kezében vannak, s ezek alapján akkor érinté is, hogy mennyibe kerülne a hazai rendőrség beállítása. Nem áll tehát a hazai rendőrség törvényhatóságokként való szervezésének útjában semmi, a szervezés keresztülvitelének rövidre szabandó időszaka alatt pedig a mostani csendőrök helyeiken maradhatnak; vagy ha nem maradnak e rövid átmeneti korszak idejére: a tényleges állományú honvédségét is meg lehetne

ideiglenesen a rendőrségi teendőkkal bízni. Ez értelem-
ben bátor vagyok a tisztelt ház elé a következő indít-
ványt terjeszteni. *(Olvasza):*

„Utasítsa a ház a belügyministert, hogy a köz-
törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870: XLII. tör-
vényczikk 53- és 58-ik §-ának szerezzen érvényt az
erdélyi részekben is, s ezzel kapcsolatosan az erdélyi
cs. kir. gendarmeriát megszüntetvén, annak 386,000 fo-
rintban fölvevett költségei tétessenek át az erdélyi tör-
vényhatóságok közigazgatási kiadásainak rendes költsé-
gei közé, a törvényhatósági rendőrség azonnali szervezése
céljából.“ *(Helyeslés a baloldalon.)*

A sz.-udvarhelyi kövezetvám ügyében.

(Az 1873. február 15'ki ölesben.)

Tisztelt ház! Bizonyynal senki sincs e házban,
a ki a polgári elem fejlődését, városaink fölemelkedését
inkább szíven hordaná, mint én; mert én hazánk rege-
nerálóját s jelen elsatnyult állapotából való kiemelke-
dését ezen elem törhetlen bazaltságától várom; ha va-
lahol, úgy nálunk életszükség egy erős, egy művelt
középosztály alkotása, illetőleg az ily meglévőnek ki-
fejlesztése. A városokat úgy tekintem, mint egyes vi-
dékek szívét, honnan a hazafiság egészséges vértikto-
tésénck ki kell hatni a vidékekre is; de én ezen osz-
tály fejlesztését és erősítését nem középkori kiváltságok
és előjogok, hanem a szabadság alapján akarom elérni;
pedig minden vám, nézetem szerint, nem más, mint egy
időszerűtlen kiváltság, mely gyűlöletet, megbasonlást
idéz elő, mely nem fejleszti, hanem megakasztja az
ipart és kereskedelmet, s e szempontból én minden
vámot átalánosságban, s így az udvarhelyi vámot is
elkárhoztatom.

Azok után, miket múltkori interpellatiom alkalmá-
val elmondottam, s azok után, miket Ugron Gábor ba-
rátom most előadott, kevés mondani valóm marad.

Legfőbb azt említem föl, hogy e vám egyenesen ellenjaválva van, s az nemcsak a fölfolyamodó Udvarhelyszék, hanem Udvarhely városa polgárainak nagy részénél is visszatetszést szül; én nem rég időztem ama városban, de keveset találtam, ki annak felállítását ne roszalta volna. A város autonóm jogainak paizsa alá vonni nem lehet; mert ez soha se lehet oly terjedelmű, hogy mások jogait csonkítsa, másoknak kárt okozzon; már maga azon körülmény, melynélfogva a törvény a kormánynak fentartja a megerősítési jogot, azt jelenti, hogy a kormánynak kötelessége a viszonyokat tanulmányozni, s csak oly vámokat engedélyezni, melyek senkinek jogát, érdekét nem sértik. Itt a kormány tagadhatlanul elhamarkodta a dolgot: mert ha meggyőződést szerzett volna arról, hogy Udvarhely városában már más három vám van, s hogy a kövezetvámmal nemcsak azokat terheli, kik e városba bemennek valamely árucikket eladni, hanem a sóért menő és fával csak ott átmenő negyed Erdélyt megadóztatja: bizonynyal a korábbiak mellé ez új vámot nem engedélyezte volna.

A vétséget elismerni, bevallani soha se szégyen; ne kívánja tehát a kormány a hibás eljárásban való következetesség kedvéért azon városnak kárát, ama vidéknek elkeseredését fokozni; mert én tudom, hogy Udvarhelyszék népe annyira löl vau haragudva e vámért, hogy ha annak visszavonását meg nem nyerheti, egy e város közelében lévő, s már régebben is vásárjoggal bírt község részére fogja a vásárok felújítását eszközölni, s akkor Udvarhely kikerülve, és fejlődésében meg lesz akadva; tehát e város érdeke és jövője is kívánja a kövezetvám engedélyének visszavonását.

Az előttem szólott tisztelt ministertanácsos úr felhozta azt, hogy az engedély-okmányban benne van, hogy ezen vám jövedelme csak a kövezet fentartására engedélyeztetik; azonban fölemlítette azt is, hogy Udvarhely város kérvénye indokolásában azt hozta fel, hogy a kövezet-vámot adósság fizetésre, laktanya-építésre akarja fordítani, ami épen annak ellenkezője. Azt is

mondta a ministertanácsos úr, hogy csak azon törvényhatóságot szokták megkérdezni, melynek a vám adományoztunk; de a szomszédos törvényhatóságokat nem kérdezik meg; ha ez így van, elég hiba. Azt hiszem, hogy a szomszédos törvényhatóságot, mely leginkább van érdekelve, mely a fizetéssel van terhelve, leginkább meg kell kérdezni; mert hiszen a város, mely a vámadóknak hasznát élvezi, azt bizonyosai! el fogja fogadni. Csak méltányos tehát, hogy azon törvényhatóságnak, mely meg van terhelve, alkalom adassék, hogy jogsült véleményét e tekintetben kinyilatkoztathassa. Előhozta a ministertanácsos úr azt is, hogy ez ügy még tanulmányozás alatt van.

(Nehrebeczky Sándor: Ezt én nem mondtam.)

Azt mondta, hogy tárgyalás alatt van. Tapasztaltam, hogy a kormány tanulmányozásaiban és tárgyalásaiban nem igen lehet megnyugodni; mert vannak oly tanulmányai és tárgyalásai, melyek évek hosszú során át eltartanak, és semmi eredményre nem vezetnek. E tekintetben tehát nem nyugszom meg a kérvényi bizottság véleményében, hanem csatlakozom Ugrón Gábor indítványához.

A héjasfalvi-ghyemesi útvonal ügyében.

(Az 1873. február 17-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Előre is kijelentem, hogy a héjasfalva-esik-ghyemesi államútra előirányzott 130,000 forintot teljes készséggel megszavazom; de mivel ez útvonal hazánk túlsó szögletében oly távol esik, hogy a kormány felügyeleti jogát kellőleg nem érvényesítheti: szükségesnek hiszem a közlekedési minister urat egy s másra figyelmeztetni, s ez útvonal építési módozataira nézve néhány kérdést, a jövőben követendő eljárásra vonatkozólag pedig néhány kérést intézni.

Mindenekelőtt bámulatomat kell kifejeznem a fő-

lőtt, hogy ezen távoli útvonalat is azon consortium kerítette kézre, a mely hazánk csaknem minden állam-utját építi, s melynek módjában van minden concurrenst mesterségesen eltávolítva, azokat kedve szerinti árakba kivenni. A versenyzők eltávolítása lefizetés, s más módokon is történik; azonban az államra nézve a következmény mindig az, hogy túlságos nagy árakat kénytelen adni. Jól tudom, hogy az ily sok titkos rugókat mozgató műveleteket bajos egyensúlyozni; mindazáltal azt hiszem, hogy a kormány szigorúbb ellenörködéssel s a netalán hibás közegek példás megbüntetésével képes lenne az ily patentalis rászedések ellen megóvni az államot. Nekem tudomásom van arról, hogy az utkiadásoknál előforduló sajnos visszaélések fonalai némileg a kormány kezébe adattak; én magam is egy — a múlt évi költségvetés tárgyalásakor mondott — beszédemben érintem, egy — még az önkény-uralom korából származó — társaságnak hazánk érdekeit mélyen sértő, talányszerű eljárásait, a prizmáknak 5— 10-res árba való kiadását; de mindez fájdalom, mi eredményre se vezetett. Kérem tehát a közlekedési minister úrhoz az, hogy a kilátásba helyezett országos úthálózat és építési rendszer megállapításával kapcsolatosan hozzon be új ellenörködési rendszert is. Ez alatt pedig nem a javaslatba hozott utbiztosok szaporítását értem, mert ez útvonalnál volt és talán van is nagyon drágán díjazott ut vagy kormánybiztos; de az se nem ért¹] az utcsinálásboz, se pedig egyszeri végig szekerezésnél mást nem tett; épen az a baj most is, hogy sokan vaunak, s annál könnyebben kibújnak a felelősség alól.

Továbbá nem tudom, hogy a nevezett útvonal műszaki vezetése körül miféle intézkedések történtek; de azt látom, hogy ott sok szükségtelen és indokolatlan mnnkapazarlás történik. Például, a homoródi fürdő völgyébe a régi út nagyon meredeken szállt alá; itt helyén volt az új utat más irányban levezetni, de már a völgy túlsó, Csik felőli oldalán, a régi út eléggé menedékesen emelkedett ki s legfőlebb egy kis kanyarulatot adva

annak, megmaradhatott volna; most azonban azt egészen elhagyták, s a völgy egy másik pontján iszonyú munkával egészen más utat véstek a sziklás oldatokba, utat, a mely államié soha sem lesz, s a melynek lejt-
mérete semmivel sem előnyösebb a régi uténál; ez tagadhatlanul ok nélküli idő- és pénz pazarlás volt.

Végre azt sem értem, miért kell a hazai munkaerőt ez utak építésénél mellőzni. Senki sem fogja a székelyek munkakedvét és képességét kétségbe vonni, soha, az önkényuralom korszakában sem jutott eszébe még az idegen honboldogítóknak sem, bogy az utakhoz más munkaerőt alkalmazzanak; különben is a székely nép, hol kevés mívelhető föld van, a napszámosásra van szorítva, azok egész serege oszlik szét az országban, s vonul be a szomszéd fejedelemségekbe munkát keresni, mi nélkül megélni nem tud, s daczára ennek s daczára azon elismert ténynek, hogy a székely napszámos kevésért s nagyon serényen dolgozik: mégis a héjasfalva-ghyimesi út egész vonalán idegen, leginkább olasz munkások vannak alkalmazva, s így az ezen útvonalra megszavazott 360,000 frt legnagyobb részben kivonatik a hazából. Ebben azt hiszem, hogy nemcsak a munkafosztott székegységnek, hanem az államnak is kára van, mert lia az ezen utakra megszavazott összegek a haza népe közt jöüének forgalomba, a honpolgárok jóléte és adóképessege is emelkednék, a mit egy józan kormányzatnak sem szabad számításon kívül hagyni.
(*Helyeslés balfelől.*)

Kérésem tehát az igen tisztelt közlekedési minister úrhoz az: legyen ez útvonal műszaki vezetésére több figyelemmel, hogy elkerülhető és ok nélküli munkák ne készüljenek, valamint arra is, hogyha lehetséges, ez utaknál a hazai munkaerő alkalmaztassék, mert túlságos nagylelkűségnek tartom azt, midőn a mi népünk kezéből kiveszszük a kenyeret, hogy azt másnak adjuk. Ezeu jóakarató figyelmeztetések után, azok foganatosítása reményében, megszavazom az előírányzott költséget.
(*Helyeslés.*)

A parajdi sóutak érdekében.

(AB 1873. február 18-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A Parajdra három irányból vezető úgynevezett sóutakra, melyek körülbelül 13 és $\frac{1}{2}$ folyó-mérföldet tesznek, a közlekedési minister úr indokolása 10—11-ik lapján azon megjegyzést tevén, hogy azok, mint kiválóan helyi érdekűek, az államutak sorába föl nem vehetők: teljesen mellőztettek is.

Tisztelt ház! miután ez utakat én említettem legelőbb itt föl, s azoknak az államutak közé sorozását én hangsúlyoztam e házban, hogy következetlenséggel, az igazság iránti közönnyel és javaslatom iránti hűtlenséggel ne vádoltathassam: kötelezve érzem magamat a fölszólalásra.

Mindenekelőtt helyre kell igazítanom a közlekedési minister úr azon megjegyzését, mely szerint ezen útrészeket kiválóan helyi érdekűeknek jellegzi; mert tisztelt ház! ha vannak hazánk területén közérdekű utak, ezek bizonyosan azok közé tartoznak, s ha van ut, melynek építését az állam elősegíteni köteles, a kérdéses útrészeknél e kötelezettség sokszorozódik, már azon indokból is, hogy ezen útrészek javadalmait első sorban az állam élvezzi, azok közvetlenül az államnak jövedelmeznek. Hogy ez állításomat érthetővé tegyem, szükséges az ez utakkal kapcsolatos viszonyokat röviden szellőztetnem.

Tisztelt ház! Egy alkalommal már szerencsés voltam fölfejteti, hogy Erdély keleti részén, hol a só oly roppant tömegben fordul elő, mint a földgömhön sehol: művelet alatt csakis a parajdi sóakna van; innen látja el magát Erdélynek negyedrésze sóval; tehát 5—600,000 ember hordja ezen aknáról az életfentartásra és marhatenyésztésre nélkülözhetlen sóját: s mégis ez aknához minden irányból oly rémletes utak vezetnek, hogy az odajutás csak nagy nehézségekkel s az igavonó marhák veszélyeztetésével történhetik meg. Ha ez utak kijavítása és jó karba helyezéséről az állam nem gondosko-

dik, az odajutás maholnap lehetetlenné fog válni, g a nép oda kényszerítetik, hogy sóhegyei mellett idegen földről becsempészett sóval éljen; már ma is a Székelyföld egy része a parajdi utak járhatlansága miatt arra van kényszerülve, s kérdem, tisztelt ház, hogy az ily tiltott utakon külföldre menő nagy pénzüsszegeknek a hazából való kifolyása, és a hazai sófogyasztásnak a csempészet miatti felére való csökkenésében nincsen-e tízszeresen, százszorosan nagyobb kára az államnak, mint a mennyit az ezen útrészek kiigazítására fordítandó költség meg nem szavazása által meggazdálkodunk?

A törvényhatóságok, melyeknek területét ez útrészek átszelik, nem tudják gondozni, nevezetesen Udvarhelyszék, melynek területére a 13½ mértföldből 9 mértföld jut, képtelen arra munkaerőt fordítani, tekintve, hogy már is 30 folyó mértföldnyi köutat kell gondoznia, s mivel a vasutat tőlünk elchangirozták, kénytelen Kányád felé és a Homoród mentén két új vonalat nyitni a vasúthoz.

Ila tehát az állam önmagát megkárosítani, amaz ország rész lakóit a csempészetre mintegy erőhatalommal rászorítani, s ez által évenként több százezer forintot az országból kidobni nem akar: ez utakat mulhatlanul állami kezelés alá kell vennie; mert ha valahol, itt bizonyosan áll, hogy a fősvény kétszer költ.

Nem tehetem, hogy fájdalmas megütődésemet ne fejezzem ki a fölött, hogy a kormány mindannyiszor, a midőn a távoli Székelyföldért kell valamit tenni, a helyi érdek köpenyét használja; míg akkor, a midőn más kényeztetett területekről van szó, azt mindig be tudja illeszteni a köz- és államérend keretébe. (*Felkiáltások balföld: Igaz! Úgy van!*) így a közlekedési miniszter úrnak könnyen eszébe juthatott volna, hogy Nagy-Szebentől Segesvárig 11 mértföld oly államút van, a mely a vasúttal mindenütt párhuzamosan fut, s a mely ez által elvesztette jelentőségét; eszébe juthatott volna, hogy a héjasfalva-hévízi út pedig csak akkor építettett,

mikor az e vonalon futó vasút már meg volt állapítva, s építése folyamatba hozva. Misem lett volna természetesebb, mint ezeket az államutak sorából kitörülve, a helyett a parajdi sóaknához vezető utakra javasolta volna fordítani azok oknélkülivé vált kiadásait, s így a parajdi útrészek jókarba hozhatók lettek volna a nélkül, hogy az állam megterheltecsék, a nélkül, hogy valamely érdek megsértetett volna, mert a parajdi utat nem csak a székelyek, hanem a Királyföld lakói is egyaránt használják.

Most két alternatíva áll a kormány előtt: vagy az, hogy a parajdi sóaknához vivő utakat fölvegye az államutak sorába, vagy pedig az, hogy a parajdi sóakna művelésével felhagyjon, s az oda tett százados befektetéseket gyümölcstelenül veszni engedje. Ha ez utóbbira határozná el magát a kormány, akkor egy új sóbánya nyitása válik szükségessé, a mire önként kínálkozik a homoród szentpáli sőtörzs, mely a nemzeti fejedelmek alatt is egész Bethlen Gábor koráig aknázva volt, s hol a sónak oly bősége van, hogy a szomszéd helységek pinczéiket is tömör sóba vágják. E sótelep elhelyezése különben nagyon előnyös, a mennyiben a Segesvár-brassói vasút homoródi állomástól csak 2 ½ mértföld távolságra esik, s azzal egy — mindenütt tárhelyen menő, tehát kevés költségbe kerülő — szárnyvonallal könnyen egybe lehetne kötni, mit még a parajdi sóakna továbbművelése esetében is a kormány figyelmébe ajánlok. Lehetne például a parajdi sóművelést kisebb mérvben úzni, s az ottani erő egy részét a Szt.-Pálnál nyitandó új bányára fordítani.

A mit tegnap a székelyföldi utaknál a hazai munkaerő kívánatos alkalmazására mondtam, a parajdi útrészekre is főtartom; mert megengedem, hogy a minister úr átutaztatkor mutatványul székely munkásokat állítottak ki; de én, ki nem csak egy nap, de egész féléven át voltam azon vidéken, biztosíthatom, hogy ott leginkább olasz munkások vannak alkalmazva; ezek egy egész kis barrack várost építettek tanyahelyül a

homoródi fürdónél, s maga az igazgató királybíró is a múlt bizottmányi gyűlésen tett jelentésében érinté azon sajnos körülményt, hogy a héjasfalvi útvonalnál idegen munkásokat alkalmaznak. Tegnap állításom támogatására saját tapasztalatom mellett e hivatalos okmányra is hivatkozom, s így nem lesz fölösleges jövőben az útépitési szerződésekbe ezen fontos körülményre is figyelmet fordítani.

Ezeket röviden a helyzet földérésére érinteni kötelességemnek ismertem, s mivel felszólalásra nem ellenmondási viszketeg, hanem a kimaradhatlan károk és hátrányok elhárításának őszinte vágya késztetett; de más felől látva országunknak valójában megdőbentő pénzügyi helyzetét, mely gazdálkodás és gyakori önmegtágadásra utal: nem is insztaok azon, hogy a Parajdra vezető székely-udvarhely-parajdi, az alfalu-parajdi és balavásár-parajdi útrészek államutakká tétetvén, már az idei költségvetésbe fölvéssenek; hanem az államra mulbatlanul háromlandó nagy veszteség elensúlyozása céljából mégis szükségesnek látom, hogy a tisztelt ház utasítsa a közlekedési minister urat oda, hogy ezen útrészeket tanulmányoztatva, előkészítse arra, hogy a jövő évi költségvetésbe fölvétethessenek. Ez okon egybe foglalva a két célt: a parajdi utak járhatóvá tételét és a szentpáli sótelep előtanulmányozását, bátor vagyok a következő indítványt a tisztelt ház elé terjeszteni:

„Utasítsa a ház a közmunka- és közlekedési ministert, hogy a parajdi sóaknához vezető székely-udvarhely-parajdi, alfalu-parajdi és balavásár-parajdi útrészeket még ez év folytán tanulmányoztassa és előkészítse arra, hogy az országos úthálózat keretébe, és az államutak sorába, már a jövő 1874-ik évi költségvetésbe fölvéssenek, helyettük oly erdélyrészi államutakat, melyek a vasúttal párhuzamosan futnak, törülvén ki az államutak sorából.

Továbbá utasítsa a ház a pénzügyminister urat, hogy a homoród-szentpáli sótelepet szakértők által meg-

vizsgáltatván, — mihamarább tervet nyújtson be az iránt, hogy miként lehetne a főközlekedési vonaloktól távol eső parajdi sóakna művelésének megszorításával a homoródszentpáli gazdag sőtörzsbe új aknát nyitni, s azt a közelében vonuló vasúttal egybekötésbe hozni.“

A székely fajlovak tenyésztéséről.

(Az 1873. február 24-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Jól tudom, hogy nagyon bajos nekünk ellenzékieknek a pénzügyi bizottság gazdálkodási törekvéseivel ellentétes állást foglalni el; át kell látnom azon szomorú helyzetet, mely szerint a legszükségesebb és jövőben kamatozó befektetéseket is itt-ott meg kell tagadnunk: mindazonáltal nem tehetem, hogy a tisztelt ház figyelmét fel ne hívjam azon terv czélszerűségére, a mely a fogarasi kincstári uradalomban egy faj-ménes fölállítására irányul; mert vannak hazánkban oly fajlovak, melyek már kiveszendőben vannak, s ha föntartásukra gyorsan nem gondolunk, rövid időn ki fog veszni, ilyen, a mint Simonyi Lajos barátom felemlíté, a régi erdélyi faj; ilyen a többek között a székely faj-ló. Nem tudom meghatározni, hogy e lófajt őseink hozták-e be Ázsiából, vagy a török uralom korszakában honosítottat? Azonban, ez egy oly lófaj, a mely az arab lovakkal közel rokonságban látszik lenni; e lovak kicsinyiségük mellett nemcsak alakszépség és tagiönomság, hanem roppant erő, s kiváló munkaképességük által tűnnek ki; oly bámulatos erő van e kis lovakban, hogy a tehervitelben a testes nagy lovakkal versenyeznek, e mellett kevés táplálékkal élnek, és más lovaknál hosszabb életűek is, mert a 20 — 25 éves székely ló megtartja a fiatal lovak fürgeségét, erejét és izomruganyosságát. Ezek oly tulajdonok, a melyeket tekinteten kívül hagynunk nem lehet, annál inkább nem, mert a tiszta székely lófaj már nagyon megfogyatkozott, mondhatni kiveszendőben van; talán csak egyetlen

községben, az udvarhelyszéki Oroszhegy havasi legelőin lehet még ma, ott is kevés számban, tiszta székely fajlovakat kapni.

A pénzügyi bizottság is átlátja e terv fontosságát, s azt akkor kívánja létesíteni, a midőn hazánk kedvezőbb pénzügyi helyzetbe jut; azonban én félek, hogyha addig várunk, míg hazánk kedvezőbb pénzügyi helyzetbe jut: akkor már nagyon bajos lesz székely törzs-lovakat találni, ez okból én a székely lófaj fentartására szükséges lépések megtételét elodáztatlanuak tartom, s így ezért a fogarasi ménes fölállítására előirányzott összeget a székely fajlovak tenyésztése céljából is megszavazni hajlandó vagyok, és Radó indítványához járulok. Nem rettent vissza a pénzügyi bizottság t. előadójának fölajajdulása sem, hogy kölcsönből ezen ménest felállítani nem tanácsos, mert sok dologra szükségfölötti és milliókra menő kiadásokat szavaztunk meg kölcsönből, a melyek mellőzhetők lettek volna. *(Helyeslés balfelől.)*

A tanfelügyelőről.

(Az 1873. február 28-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Az átalános tárgyalás alkalmával nem szóltam a közoktatási költségvetéshez; nem mintha nem érdeklődnöm ép oly melegen a nevelés-ügy iránt, mint bárki e házban, hanem azért, mert a hivatottabbak közt nem kívántam koutarkodni; legyen szabad azonban most a tanfelügyelői intézményre nézve pár nagyon rövid tapasztalati észrevételt tennem. *(Halljuk!)* Nem akarok én itt a kérdés elvi oldalával foglalkozni, s azt vitatni, hogy nélkülözhetlen-e vagy mellőzhető-e a tanfelügyelők intézménye? de azt kimondom, hogy az ügy a miként most van szervezve: teljesen céltalan, s a rá előirányzott összeg egyenesen kidobott pénz. *(Helyeslés.)*

Ennek oka — nézetem szerint — nem annyira az intézményben maga an, mint a hibás alkalmazásban

van: mert én igenis egyet értek Molnár Aladár barátommal. hogy a tanfelügyelő jelenlegi helyzetében, midőn, mint megjegyeztetett, csak petitionálhat, mégis roppant sok áldást hozhat népnevelésünk ügyére. Igen, én ismerek tanfelügyelőt, ki csodákat tett, ki épen ezen buzdító hatáskörének nemes fölhasználása által egész vidékek népnevelés ügyét nagyban előmozdította, a nélkül, hogy az államnak nagy költségeket okozott volna.

Senki jobban nem ismeri népünknek jó és rász tulajdonait mint én, ki évtized óta a szegények viskóinak küszöbét tapodom, a néppel érintkezem, és vele érzek; s én kimondom, hogy tévednek azok, kik népünkben a nevelés-ügy iránt ellenszenvet, idegenkedést föltételeznek. Ellenkezőleg meg vau népünkben a művelődési hajlam, s meg az áldozatkészség is, csak legyen, ki buzdítsa, ki e nemes érzetüket fölkeltse. *(Igaz! Úgy van! balfől.)*

Ismerek én nagyon szegény községeket, melyek szép iskolaházakat építettek, s sok ezreket áldoztak a nevelés-ügyre; mert volt egy-egy kitűnő földbirtokos, pap, mester, vagy tanító, kik a nép szívére tudtak hatni, kik a műveltség iránti buzgalmat föl tudták költeni a népben. Van az erdélyi részekben egy kis hitfelekezet: az unitáriusok; ezeknek népnevelése oly fokon áll, mint Európa legműveltebb országaiban; nincs község, hol jó iskola s jó tanító ne lenne, s az 52,000-uyi unitáriusnak férfi-nemében alig lehet olyat találni, ki írni, olvasni ne tudna, pedig e nép Erdély legszegényebb, legelnyomottabb népe volt; de voltak a közműveltségnek buzgó áldozatkész apostolai, a kik a nép buzgalmat, műveltségi hajlamát fel tudták ébreszteni, a nevelésügy üdvös voltát megértetni tudták.

Ismerek én Erdélyben oly tanfelügyelőt, a kinek területében az iskolák egymásra keletkeznek, s a nép örömet áldozott, a legnagyobb önmegtagadással is, csakhogy jeles tanítókra tegyen szert, s mindenütt önként küldi iskolába tanköteles gyermekeit.

Ha a kormány mindenféle ily tanfelügyelőket szemelt volna ki, akkor bizonynyal ma senki sem érőlköd-nék ez intézmény roszaságát kimutatni.

De a hiba abban volt, hogy a kormány, nem akarom mondani czélzatosan, hanem nagyon szerencsétlenül járt el a választásoknál, mindenféle berakta a sok protegáltat, a kik e szép, e magasztos állást legjobb esetben sine curának, legtöbb esetben megérdemlett kortes-jutalomnak tekintették; *(Igaz! Úgy van! balfelől. Ellenzés jobbfelől.)* de, mert különben se értenek a dologhoz, édes semmit nem tevésben húzzák már évek óta az ingyen fizetést, s használják a sallangul oda bigyesztett „nagyságos“ czímet, a mi ez intézmény népszerűtlenségére tagadhatlanul legtöbbet tett. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

S mit mondjak azon tankerületekről, melyek tanfelügyelői mellékesen még más állomást; például országgyűlési képviselőséget is viselnek? itt aztán a szépen rubrikázott kimutatásoknál egyébnek foganatosítása kérdésbe sem jött. Például Erdély egyik legjelentékenyebb, 320,000 lelket számláló tankerületnek tanfelügyelője, országgyűlési, még pedig a legszorgalmasabb országgyűlési képviselő lévén, leginkább itt Pesten időzött; mikor hazament, maga s mások követjelöltsége mellett kardoskodott. A másodtanfelügyelő pedig, mint szorgalmas gazda és a természet barátja, falusi magányába húzódva, élvezte állása előnyeit. Én akkortájt ama tankerület legtöbb falujában megfordultam, s mivel a népnevelés iránt érdeklél viseltetem, tudakoltam, hogy a másod tanfelügyelő úr meg szokott-e jelenni? de senki azt sem tudta, mi fán terem az olyanféle ember; midőn azonban nevét is megmondtam, akkor már mindenki jól ismerte, mert — mint mondák — követválasztásokkor ő szokta a szavazatokért a pénzt széthordani, s akkor szépen is szokott dictiózni, hogy jobboldalra szavazzanak. Ez ilyenformán vau, kevés kivétellel, legalább a Királyhágón túl. *(Közbeszólás a szélső balról: Gyalázat!)*

Itt van, tisztelt ház, a métely, a mely ezen intéz-

ményt már alapjában aláásta, s talán itt van alapoka annak is, hogy a képtelenség és a hanyagság is elnézéssel találkozott, hogy legalább a Királyhágón túl oly kinevezések történtek, a melyek közbotránykozást okoztak, s hogy tanfelügyelőink, néhány igen tiszteletre méltó kivétellel, élő paródiái ezen különben üdvös intézménynek.

A tanfelügyelőséget tehát vagy egészen eltörölni, vagy gyökeresen reformálni kell, s mindenekelőtt szigorúan megtiltani a kortes szerepet, a mely a „nagyságos“ czímet nagyon kisségessé devalválja. Továbbá a képtelenekeket, hanyagokat kíméletlenül ki kell mustálni, s az új kinevezéseket szakképzettség és pedagógikai minősítvényhez kötni. (*Helyeslések.*)

Igen gyakorlati eszmének tartom azt, a mit Som-sich Pál képviselő úr fölemlített: hogy a tanfelügyelőt a törvényhatóságokkal kellene egybefüggésbe hozni; de mindenesetre a közigazgatási tisztviselőket törvény által kötelezni arra, hogy a tanfelügyelőket törvény megsabta hatáskörükben a legerélyesebben támogassák, s a népnevelési törvény végrehajtásában legyenek minden megkivántató assistentiával; mert csak így nyerhet — szánandólag elhanyagolt — népnevelésiek üdvös lendületet, s csak úgy lesz végrehajtvá a korán elköltözött nagyszellemü báró Eötvösnek a közoktatási törvényben hátrahagyott végrendelete, melynek efiectualásától függ leginkább hazánk fölemelkedése és jövő nagysága. (*Helyeslés balfelől.*)

Az igazságszolgáltatás visszaéléseiről.

(Az 1873. márczius 5-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A minister úr a bírói személyzet szaporításának szükségességét az ügydarabok számának hirteleni emelkedésével, a megsokasodott munkával indokolja; azonban a ministeriumnak és a törvényhozásnak módjában van az ügydarabok megke-

vesbitését eszközölni az által, ha a kis barázda, birtokkáborítási pereket és a mezei prevaricatiókat, melyek a járásbíróságokat és törvényszékeket csaknem kizárólag elfoglalják: közigazgatásilag láttatná el, s mezei rendőrségről gondoskodnék, mi az ily perek keletkezésének elejét venné. Ekkor bizonyosan legalább fele az ügydaraboknak elesnék, s lehetővé tenné a bírói személyzetnek nem szaporítását, hanem a jeleni túlságos létszámnak leszállítását is.

Van még egy másik módja is az ügydarabok kevesbitésének, az, ha törvényszékeinknek megtiltjuk a párt-igazságszolgáltatást, és az inquisitionalis bosszúrendszer folytatását, a melvlyel az ügydarabok számát ők maguk készakarva szaporítják.

És itt reflektálnom kell az erdélyi igazságszolgáltatás abnormis helyzetére is röviden; mert én tudom, hogy a tisztelt ház ideje mily drága, s nem kívánok a tisztelt ház türelmével és helyzetem jogaival visszaélni.

Tudom azt, hogy bíróságaink a Királyhágón innen is több helyt megfeledekzték a bírói függetlenség oly annyiszor hangoztatott magasztos elvéről, s nem egyszer lettek a hatalom vagy a párt-szenvedély eszközeivé lealjasítva; azonban a mi e téren az erdélyi részekben történt és történik folytonosan: az minden jogfogalmat, minden igazságérzetet, minden alkotmányos szabadságot fenekestül fölforgat. A mi bíróságaink a választások folyama alatt és után hónapokon át egyebet nem tettek és tesznek, mint az ellenzéki polgárok könyörtelen üldözését, azoknak minden vétség nélküli kínzását és börtönzését.

Én megvallom, tisztelt ház, hogy az osztrák törvények paragraphus-özönét sohasem tanulmányoztam, s azokat nem ismerem, mert sohasem tudtam föltenni, hogy mi királyhágóntúliak a kiegyezés hatodik évében is, ezen idegen, absolutistikus korban a hazafiak gyötülésére alkotott törvényekkel való élésre legyünk kárhoztatva Nem tudom s nem is kívánom tudni, hogy az osztrák törvények paragraphusai mennyiben engedik

meg a bírói ítélet nélküli bebörtönzések, de azt igen is fájdalmasan észleltem, hogy nálunk Erdélyben, törvényszékeink törvénnyel kezekben, a legcsekélyebb vétség nélkül is a választások alatt és után az ellenzéki honpolgárok százait hurcolták a börtönökbe; a közigazgatási hivatalnokok mindenféle tömeges elfogatásokat eszközöltek minden bírói rendelet nélkül, s a törvényszékek az ilyeneket hónapokig tartották szigorú vizsgálati fogságban, s akkor, mint hibátlanokat, elbocsátották; másokat azért, mert a hivatalnokok féktelensége ellen, a törvényre hivatkozva, felszólaltak, tehát alkotmányos felelősségre vonási vagy rendreutasítási jogukat gyakorolták, hurcoltattak a börtönökbe, s tartattak ott minden ítélet nélkül hosszas időig. Tudok esetet, hogy egy hivatalnok megrovásáért évekig szenvedett börtönben egy intelligens ember, s ott szeme világát s hallását vesztítve, teljes életére nyomorékká tétetett. A mi hivatalnokaink basáskodása és bosszúdúhe tekintetben hártart nem ismer, az ellen még itt az országházban sem vagyunk biztosítva.

Tisztelt ház! A mi törvénybíráink pártigazságszolgáltatást üznek, a politikai üldözésnek vak eszközeivé szegődnek, s ez annyira elfoglalja, hogy valódi hivatásukat teljesíteni nem marad idejük, mert a mily sérények és tevékenyek az ellenzéki honpolgárok üldözésében: ép oly hanyagok és halogatók az élet- és vagonbiztonságot érdeklő perek fölvétele- és ellátásában. Tudok esetet Udvarhelyszék egyik járásbíróságánál, hogy tetten kapott tolvaj lett ezelőtt három évvel átszolgáltatva e járásbíróságnak, a mely azt azonnal szabadlábra helyezte, s többszöri szorgalmazásra sem vette az ügyet azóta elő; a tolvaj pedig felbátorítatva folytatja szabadon Uzelmeit; vannak, magamnak is van erőszakos birtokfoglalásért ezelőtt hat évvel megindított perem, a melyben, minden szorgalmazásom, minden kérésem daczára, egyetlen törvényes lépés sem történt, s én extradominium nézem, hogy más miként használja jószágomat.

Tisztelt ház! Nálunk az ügydarabokat a politikai türelmetlenség s a párt-bosszú által vezetett igazságszolgáltatás hihetlen számban szaporítja, míg a valódi ügydarabok ellátatlanul bevernek; nálunk a börtönök nem annyira tolvajokkal, mint politikai martyrokkal: a meggyőződés ártatlan áldozataival tömetnek meg. Erre Kovásznán és Udvarhelyszéken, és másutt is találhatunk szomorú példákat, hol sok honpolgár hónapokig volt bebörtönözve, s végre a törvényszék is kénytelen volt mint ártatlanokat szabadon bocsátani; s ez oly elkéseredést idézett elő, hogy ha a ministerium a törvényszékek ily basáskodását be nem tiltja: annak nagyon szomorú következményei lehetnek.

Nem bíró-szaporításokra, hanem törvényszékeink pártszenvedélyének fékezésére, a mezei rendőrség fölállítására, a szóbeliség, esküdszék behozatalára, a kisebb barázda-perek egyszerűsítésére van szükség; akkor az ügydarabok ép oly hitetlenül meg fognak kevesbedni, a mint most megszaporodtak, s ez okon cn a birói személyzet szaporítására előirányzott összeget megszavazni nem vagyok hajlandó.

A nyugdíj-rendszerről.

(Az 1873. márczius 5-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Hallottam én már a hírlapokban s e házban is dicséneket zengeni Magyarország népének kedvező sorsáról, emelkedő jóllétéről; azonban, hogy ezen állítólagos jóllétnek mily nagyok árnyoldalai, s hogy a szegény földművelő nép mily nyomorral küzd, azt mi vidéken élők tudjuk, de a kormány is sejtelmet szerezhetett magának, a csaknem permanenssé vált adó-executiókból, mit nem a fizetni nem akarás, hanem a fizetni nem tudás idéz elő. Nem a Pesten emelkedő fényes palotákról, hanem a kunyhók nyomoráról kell a pauperismusnak ijesztő mérvű terjedését megítélnünk. *(Helyeslés.)*

Daczára ezen országszerte érezhető közelszegényedésnek, s a megdöbbentő deficiteknek, Magyarország nyugdíjrendszere mégis a legpazarabb a föld minden országaié között. Nekünk nagy nyugdíjakkal kell jutalmaznunk a hazánk letiprására tört régimék mindennemű gyűlevész csapatját; nekünk nyugdíjaznunk kell azokat, kik hazánkra külellenséget vezettek, s kik fölásták a bitófákat hazánk minden tájain, valamint azokat is, kik hazánk alkotmányát lerántani segíték. Vannak nekünk oly egyéneink, kik pár napi korlátnokságért, vagy csak egyetlen névalírásért is évtizedek óta húzzák a roppant nyugdíjakat. Tisztelt ház! Ha mi a nyugdíjazás nagylelkűségének e skáláján emelkedünk, Magyarország ma holnap nem lesz más, mint a reactio híveinek táptintézete. *(Úgy van! balfelől.)*

Nyugdíj-rendszerünknek ez általános ferde iránya mellett, van egy oly vizsássága is, a mely nem csak terhelő, hanem a legnagyobb mértékben erkölcstelen is: az, hogy valamely hivatalnoknak hibáját, vétségét azzal szokták büntetni, hogy nyugdíjazzák. Ezt azért említem itt föl az igazságügyminister úr költségvetésének nyugdíjrovatánál, mert éppen az ezen ministerium alá tartozó erdélyi királyi táblánál tudok a többi között egy concret esetet, hogy egy Bachtól örökölt ülnök urat: Bodola Jánost, valamely vétség miatt hivatalától elmozdítva, nyugdíjasták, s ez ember már 5 év óta húzza a dús penziót, s mivel még csak negyven egy-néhány éves, húzhatja még egy félszázadig. Én nem tudom, de nem is vizsgálom, hogy mi volt vétsége; bár erre vonatkozólag nagyon furcsa híreket beszélnek az emberek, én csak azt constatálom, hogy egy fiatal munkaképes embert itt édes semmit nem tevésért díjaz az állam. Tudok más esetet, hogy egy az úrbéri kárpótlásoknál magát megfizetni engedett hivatalnok büntetése szintén a nyugdíjazás volt, másokat képtelenségükért nyugdíjaznak.

Ily eset ezer meg ezer van az országban, s a képtelenség vagy bűn ily módon való jutalmazására

milliókat dob ki minden évben a magyar állam. Vegyük már most az anyagi veszteség mellett az ily eljárásnak erkölcsi horderejét is tekintetbe: például minő érzést támaszthat egy szorgalmas, hivatalát lelkiösmeretesen kezelő, élettevékenységét, emyedetlen munkásságát, s nem ritkán egészségét is áldozatul hozó hivatalnokban azon viszás körülmény, hogy neki erénye csak oly jutalmat hoz, mint a minőt egy másnak vétsége adott; mit érezhet ez, a midőn látja, hogy ő 30—40 évi kitartó szorgalom mellett csak hajlott korában, megtört testtel érheti azt el, a mit amaz fiatalon ért el, azért, mert képtelen, gyakran bűnös hivatalnok volt. Tisztelt ház, ez a corruptionnak oly ösztöndíja, a melynek, ha idejében be nem vágjuk írtját, következményei kiszámíthatlanok. (*Helyeslés balfelől.*)

Nem kívánom c tárgyat tovább fejtegetni, mert azt hiszem, hogy senki sincs e házban, a ki ne ismerné s ismerve ne roszalná ezen abnormis rendszert; én hiszem, hogy a kormány se akarja nyugdíj-rendszerünk további tarthatlanságát tagadni; azonban itt gyorsan kell az erkölcs és valódi érdem elismerésének s köteles jutalmazásának alapján egy oly új nyugdíj rendszert behozni, a mely érdem szerint jutalmazza a munkában kifáradt s nyugalomra méltán igényt tartható, vagy az állam szolgálatában szerencsétlenül járt hivatalnokokat; de a mely kizárja e jótéteményből, ez elismerésből a rósz, lelkiismeretlen vagy bűnös hivatalnokot, ki nem jutalmat, hanem elcsapást érdemel. Ezen indokok alapján bátor vagyok a tisztelt igazságügy minister urat felkérni, ezen szerencsétlen igazságtalanság megszüntetésére, valamint az összes ministeriumot arra, hogy egy, a csak érdemet jutalmazó nyugdíj-rendszer iránt törvényjavaslatot terjesszen a ház elé.

Az államnyomdáról.

(Az 1873. márczius 11-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Nem tehetem, hogy mint nyomdával sokat foglalkozó, tehát a nyomdai viszonyokkal némileg ismerős, a nekünk oly drága államnyomdához hozzá ne szóljak. (*Halljuk! balfelől.*) Ezen nyomda legelőbb Temesváron a bécsi államnyomda fiókjaként állíttatott fel, — kormányunk azt az elköltözőkő provisoriumtól örökölte, s talán ily eredetéből származik terhelő volta! Mert daczára annak, hogy az már Temesváron egy teljesen fölszerelt, 6 nagy gyorssajtóval ellátott nyomda volt; 1869. óta, vagyis Budára való átköltöztetése idejétől, közel másfél millió frt kiadást tett szükségessé. A befektetések, a mint előre megjósoltatt, mindig folyamatban vannak, s az ez évben kimutatott csekély bevételi többlet a befektetések kamataival sehogy sem áll arányban.

Én, a midőn e nyomda négy éves költségvetését végig tekintém, valójában a mi gazdálkodásunknak kétségbeejtő képét láttam magam előtt; mert sehogy se tudtam kimagyarázni, hogy a midőn hazánkban a nyomdák nagyon is nyereséymes üzleteknek bizonyultak, akkor az államnyomda folytonosan csak pénzt emészt. (*Igaz! Úgy van! half elől.*) Például ismerek én Pesten oly nyomdát, a mely nem sokat enged az államnyomdának, a mely a részvényeseknek már is több nyereséymes osztalékot juttatott, s melynek felszerelése épületestül együtt alig került 300,000 írtba; sőt tudora, hogy Pest legnagyobb és nagy nyeresémynyel dolgozó nyomdáját, az Athenaeumut is 700,000 írttal vette meg a birtokló társulat. Miként lehet tehát, hogy az államnyomda, mely fölszerelését felerészben Temesvárról készzen kapta, mely helyiségre nem költött, mégis arányos nyeresémnyt felmutatni nem tud? Ezen talányos kérdéseket tettem magamnak, s a feleletet megtaláltam a

pénzügyminister úr költségvetésének részletezésében, mert igen természetes, hogy oly nyomda, a melynek hivatalnoki személyzete és fölügyelősége évenként 76,622 forintot emészt föl, haszon és nyereséggel nem dolgozhatnak, s mulhatlanul egy kis Danaida-hordóvá kell hogy átváltozzék. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Én azt hiszem, hogy az államnyomda egészen czélt tévesztett, a midőn a fejledező hazai iparral szemben versenynyomdává igyekezett magát tenni. Az észszerűleg nem lehet más, mint oly műnyomda, a mely e téren csak a műipar fejlesztését vallhatja föladataul. *(Helyeslés balfelől.)* Azért én azt hiszem, hogy eljött ideje annak, hogy az államnyomda bevonja minden szélnek kifeszített vitorlát, s azon minden nyeresémet felemészítő hivatalnoki tábor elbocsátásával, jó lesz, ha a kormány azt egyetlen szakértő vezetése alatt műnyomdává alakítja át; mikor önként elesnek a befektetésre most kért nagy összegek. *(Helyeslés balfelől.)* Ez értelemben pártolom a pénzügyi bizottság véleményét, a két államnyomda egyesítésére nézve; de azt hiszem, ezen egyesülésnek csak úgy lesz üdvös eredménye, s csak akkor leszünk új meg új befektetésektől megmentve, ha egyszersmind a roppant hivatalnoki személyzetnek számát leszállítjuk, a mire a pénzügyminister úr figyelmét felhívom. *(Helyeslés balfelől.)*

A személyes kereseti s más adókról és a sóról.

(Az 1873. márczius 17-ki ülésben.)

T. ház! A személyes kereseti adótörvény módosítását célzó jelen törvényjavaslat, valamint a többi társ-törvényjavaslatok is, — bármiként igyekezzenek is szépíteni, — tagadhatlanul adófölemelést involválnak. Nem akarok én, tisztelt ház! hivatkozni egyik legtekinélyesebb pénzügyi kapacitásunkra, ki 1861-ben Magyarországnak akkori, most fokozott mérvben meglevő adóit, törvénytelen sarcznak nevezte, hanem saját, az életből merített tapasztalataim folytán határozottan merem ál-

litani, hogy Magyarország jelenlegi adója is: fejletlen ipara, földművelése, s pólyáiból alig kibontakozó kereskedelméhez mérten annyira terhelő, hogy azt a tőke megtámadása nélkül fizetni képtelenek vagyunk. Hogy a fizetési képtelenség megvan, azt tanúsítják a permanens adóexecutiók mellett is fölhajthatlan nagy adóhátralékok; pedig tudjuk azt, hogy a pénzügyminister úr közegei eljárásukban nem szoktak nagyon kegyesek lenni, el-exequálnak azok minden megfoghatót, el a szegény földműves és iparos munkaeszközeit, dobra ütik a legszükségesebb bútorokat is. Ha a tisztelt pénzügyminister úr látná, hogy adó-exequáló közegeinek nyomában mily szánandó nyomor, mily kétségbeesés marad: bizonynyal az eddigi adók elviselhetlen terheit nem tetézte volna adóemelések javaslatba hozatalával.

Készségesen elismerem, tisztelt ház! hogy minden országnak akként kell gazdaságát berendeznie, hogy rendes bevételei rendes kiadásait fedezzék. Magyarországnak 1867 óta fokozatosan emelkedő deficitéi meggyőztek arról is, hogy hazánk államháztartása nincsen valami példás rendben; elfogadom azt is, hogy az egyensúlyt bevételeink és kiadásaink közt mulhatlanul helyre kell állítanunk; azonban nézetem szerint nagyon egyoldalúig fogják föl a kérdést azok, kik az egyensúlyt csakis az ország bevételeinek adóemelés általi fokozása által hiszik helyreállíthatni; mert van a kérdésnek egy másik, viszonyaink közt egyedül igazságos és egyedül alkalmazható, megoldási módja: az, hogy kiadásainkat szállítsuk oda, hogy az ország rendes bevételei azokat fedezhessék. A kiadások ap asz fásának számos kínálkozó módjai közül csak *egy* pár lényegesebbet leszek bátor a tiszteit ház engedelmével főlemlíteni.

Nem értem én itt a közös-ügyeket — melyekből szentséget csináltak, dogmát faragtak — nem nyúlok én ezen oly féltékenyen őrzött noli me tangere-féle kényes gyümölcshöz, bár kétségtelen, hogy úgy a szárazföldi, mint — nézetem szerint — a czéltalan tengeri véderőnél egy kis jó akarattal nagy megtakarításokat lehetne

eszközölni, a nélkül, bogy hazánk és a birodalom véd-képességét gyöngítene; kezdeményezte is ezt az osztrák delegatió, de a mi delegatiónk rosszul alkalmazott nagylelkűsége amannak gazdálkodási törekvését megghiúsítja; nem foglalkozva tehát ezen tőlünk elvont ügyekkel, én azt hiszem, hogy belügyeink terén is eszközölhetünk oly megtakarításokat, — még pedig az ország minden legkisebb hátránya nélkül — melyek rendes kiadásaink deficitjét eltüntethetik.

Ily megtakarítások leginkább a pénzügyminister úr ressortjába tehetők; például most az adóhivatalok, pénzügyi igazgatóságok, számvévségek, a pénzügyörök tábora, s mindezen testületek nyugdíjai évenként legalább is 10 millió frtot emésztenek fel. Már most, ha a pénzügyminister úr valamiképen meg tudna barátkozni azon eszmével, hogy az adók beszedését a törvényhatóságokra bizza, a mint az ezredéven át szokásban volt Magyarországon; ha rá bírható lenne a pénzügyminister úr arra, hogy a monopóliumokat, a mint arra a mód kimutatattott, az állam károsítása nélkül eltörölje: akkor csak e két pontnál is 0—8 millió forintot könnyen meggazdálkodhatnánk. Továbbá egy új nyugdíjrenszcrral — mely a hazaárulókat nem fogadná be jutalmazása keretébe — szintén szép összegecskét lehetne megmarasztani; igazságszolgáltatásunk és köz-igazgatásunkat is olcsóbbá tehetnek, mert az most nagyon drága, de rász is.

Elismerem, hogy ha az állam jó hivatalnokokat akar, azokat kellőleg kell díjaznia; de hogy oly szolgabírónak, kitől minden teendőt elvettünk, oly fizetést adjunk, a mely járulékaival rámegey 1500 — 2000 írtra, az mégis egy kissé túldíjazás. Hát azok a már-már comicus alakot öltő városi főispánok, ezek az új kor parasitái, nem volnának-e minden hátrány nélkül eltörlíietők?

Van még a költségkímélésnek egy másik módzata is, mit rendkívüli szükség esetén — minőben Magyarország most van, — más államok is szoktak al-

kalmazni; az, bogy a kormány hivatalnokainak hazafiságára hivatkozva, fölszólítja, hogy fizetések bizonyos hányadát áldozzák a haza oltárára. Kisértse meg ezt a mi kormányunk; legalább meggyőződést szerezhet arról, hogy az itt táplált és kényeztetett sok idegent, mennyire sikerült hazánkhoz édesgetnie.

De ha a pénzügyminister úr és a kormány a kiadások leszállításának ez s más kínálkozó módozataival nem tud s nem akar megbarátkozni; ha mindenképen a bevételek emelésének elkerülhetlenségére támaszkodik, van mód arra is, hogy adóemelés mellőzésével új jövedelmi források fakasztása által emeljük az ország bevételeit, s egy jó pénzügyministernek hivatása nem annyira a számokkal való jól elbánni tudásban, mint inkább az ország kínálkozó kincseinek észszerű kiaknázásában, új segéd források föl kutatásában határozódik meg; pedig hazánknek sok új vagy eldugult régi segédforrása van; én itt a legjelentékenyebbnek fölemlítésére szorítokozom, a mely egymagában is elég-séges arra, hogy a deficitet ismeretlenné tegye előtünk. (*Halljuk!*) Hazánknek annyi sója van, mint sehol a föld kerekiségén; a legrégebb időben is a só nagy kiviteli cikket képezett, s főleg az erdélyi fejedelmek nagy kereskedést űztek keletre. A só-szegény kelet piacjai most is kínálkoznak, a szomszédos Olaszországban sőt távolibb nyugati országokban is a mi tiszta sónk előnyösen versenyezhetne a rász és egészségtelen tengeri sóval; néhány bányánk a hajózható folyamok közvetlen szomszédságában fekszik, s így jutányos vízi utón egész a tengerig szállíthatnók sónkat; s mi ez előnyök és kimeríthetlen sótelepeink mellett még is alig viszünk sót külföldre; sőt mi magunk is igen sok külföldi sót használunk. Ennek oka pedig, tisztelt ház! abban rejlik, hogy Ausztria kivételével, Európa minden országai közt a só legdrágább nálunk, mi miatt a kivitelől elesvén, csakis a belfogyasztás korlátolt hasznára szorítokozunk.

Próbálja csak meg pénzügyminister úr, sónknak

az európai árszabályzatnál valamivel olcsóbb árt szabni, s akkor bizonynyal a nagyobb belfogyasztás mellett oly nagy kiviteli kereskedést folytathatnánk, hogy a jeleni sójövédék sokszorozódnék. Hogy ez nem ábránd és utopia, arról gyakorlati példák kezeskednek; így a külfogyasztásra ott van a szomszéd Dunafejedelemség, melynek csak két, közlekedéstől távol eső, s minőségileg is a mieinkkel nem versenyezhető sóaknája van, s mégis épen az olcsó ár következtében lehetségessé vált, hogy kiviteli kereskedés által a mieinket jóval túlhaladó bevételei vannak a sóból. Az olcsó ár melletti nagyobb mérvű belfogyasztásra praecedent mutat a parajdi sóakna, hol 1848. és 1849-ben a magyar kormány 2 frtra szállította a só árát, mi által a sófogyasztás megnégyszereződött, s így az olcsó árszabás mellett is az állam bevétele fokozódott. Ez természetes, mert a mi népünk a nagy sóár miatt megvonja önmagától, meg a marhatenyésztéstől is a sót: mert míg más országokban 30—40, sót Angliában 45 font sót fogyaszt egy személy évenként, addig nálunk alig esik egy személyre 8—12 font, s míg Angliábaú egy állatra 35 font, nálunk csak 3—5 font esik, mi az emberi egészség- és az állattenyésztésre veszélyes befolyással van, s államgazdászatiilag is nagyon káros.

Merje csak pénzügyministerünk ezen tisztán belügyi kérdésben emancipálni magát a külérdekek nyomása alól; szabjon csak a sónak oly árt, hogy a világkereskedelem versenyterén előnyösen jelenhessék meg, s akkor a mellett, hogy a haza népén is könnyít, egyszersmind egy mesterkéltén bedugott oly jövedelmi forrást nyit meg, a mely nemcsak minden deficitünket elenyészteti, hanem még pluszt is fog felmutatni.

Én igen is óhajtom, hogy deficiteink elenyészszenek, de azt nem az adók emelése, hanem új jövedelmek fakasztása és kiadásainknak, okszerűbb gazdálkodás melletti apasztása által óhajtom elérni és hiszem elérhetőnek. A pénzügyi bizottság igen tisztelt előadója is — a törvényjavaslatot védő s elfogadásra ajánló tegnapi

előtti beszédében — elismerte, hogy deficitünket a kiadások leszállítása által is el lehet enyésztetni; hozzátette azonban, hogy e védszer alkalmazása már késő. Én azt hiszem, hogy még most sem késő, mert mi még az év kezdetén vagyunk; a deficitek úrját csak az év végén kell betöltenünk, s addig a megtakarítások esz-közölhetők. De különben is, kinek hibája, hogy ily későn tárják fel a törvényhozás előtt a szomorú valóságot; a kormány már régen, még a múlt év közepén elkészítette a költségvetést; már akkor láthatta a deficitek fenyegető rémjét, s nem lesz vala-e kötelessége a költségvetést akként készíteni, hogy államháztartásunk egyensúlya helyre legyen hozva? Mások mulasztásáért, gondatlan túlköltéséért országunk szegény népét büntessük-e oly terhek rárovásával, melyeket viselni képtelen? Tönkre tegyük e sokat sanyargatott ország népét azért, hogy kormányunk pazarlását felbátorítsuk? Nem; ezt tennünk nem szabad; én legalább tenni nem tudom.

A pénzügyi bizottság tisztelt előadója felhozta azt is, hogy a deficitet kölcsönnel is lehetne fedezni, a kormány azonban nem akar visszaélni az állam hitelével; de vajjon már eddig nem élt-e vissza azzal, s vajjon az 5 évi folytonos adósság csinálás, a bankkérdésnek elodázása által nem compromittálta-e már is hitelünket? S vajjon a kölcsönnél nem nagyobb teher-e az adóemelés, a melyet nem egy év szükségleteire, hanem évtizedekre, talán évszázadokra törvényesítünk? Mert ha egyszer az adó fölemeltetett, nem igen szokott leszállíttatni ismét, mert „az étvágy evés közben jő“ mondja egy francia példabeszéd, s már maga az, hogy a kormány a pillanatnyi hiányt adóemeléssel akarja fedezni: mutatja, hogy nincs is szándékában jobb gazdálkodást honosítani meg; a kormány itt kényszer-helyzetet teremtett, de a törvényhozás függetlensége és felelőssége az ily pressióknak alá nem vetheti magát, mert, tisztelt ház! nem mint magán személyek, hanem mint a nép és haza érdekeinek éber őrei vagyunk e helyen, s azért naglelküsködnünk mások és az ország rovására nem

szabad. Mi mindnyájan fogadalmat tettünk választóink, s az ország előtt; én részemről e szent fogadalmat be akarom váltani, s miután meggyőződésem az, hogy ha több adóterhet róvunk ki, a nép összeroskad, és országunk tönkre jut: azért én a személykereseti adó föl-emelését — mely különben is a legszegényebb néposztályt terheli, — helyeselni, elfogadni nem tudom, s a beterjesztett törvényjavaslatot elvetendőnek ítélvén, általános tárgyalás alapjául sem fogadom el. *(Élénk helyeslés halfelől.)*

Interpellatio Szamosújváron történt visszaélések tárgyában.

(Az 1873. márczius 19-ki ülésken.)

Tisztelt ház! Az igen tisztelt belügyminister úrhoz vagyok bátor egy kérdezőnyit intézni. Nagyon sajnálom, hogy nem lehet szerencsém hozzá; de miután a tárgy nagyon sürgős, kénytelen vagyok azt most megtenni. A kérdezőnyit nem azért intézem, mintha felelőssé akarnám tenni egy nem ministersége alatt s alkalmasint tudtán kívül történt törvénysértésért, hanem inkább azért, hogy figyelmét felhívjam az erdélyrészi vizzásságokra, hol a törvény fölibe helyezkedés oly ragályossá lett, hogy ha annak gát nem vettetik, s ha a kormány továbbra is elnézéssel lesz a törvényeknek néha tudatlanságból eredő, de legtöbb esetben roszakaratú kijátszása iránt: akkor félünk lehet, hogy a hivatalnoki anarchia ottan egy másik veszélyesebb anarchiát fog előidézni, a melynek következményei kiszámíthatlanok lesznek.

E kérdezőnyit Szamosújvár városa polgármesterére vonatkozik, ki a virilisek kiegészítésénél a legnagyobb önkénnyel járt el, mert e műveletet a tavalyi igazolóválasztmánynyal hajtatta végre, melynek már múlt év végével leköszönni, s egy újnak alakítása iránt a polgármester urnák még az év letelte előtt intézkednie kellett volna; de mivel ezt nem tette, jelenleg Szamos-

újvárnak nincsen igazoló választmánya; mert még ha nem is a polgári, hanem a szervezkedési évet vesszük is, a múlt év februárjában, egy évre választott testület jelen év márcziusában törvényes actust végre nem hajthata; de előidézett e mulasztás egy másik anomáliát: azt, hogy az igazoló-választmánynak három oly tagja van, kik a bizottságnak nem tagjai, mi egyenesen az 1870. XLII. törvényczikk 22. §-ába ütközik. E mellett a létjoggal, törvényes alappal nem bíró választmány a virilisek kiegészítését egészen szabályellenesen hajtotta végre; mert egy ministeri rendelet értelmében a szervezkedéskor az 1870-ki adólajstrom vétetvén kiindulási pontul, most az 1871-Kit kell vala félhasználnia; a választmány egy egész évet átugorva, az 1872-diki adólajstromot vette föl alapul, mi által több jogosult kiesett.

Még törvényellenesebb volt a választmány azon eljárása, hogy a kiegészítést nem nyilvános ülésben, hanem magán-aton állította össze, s csak azután liirdetményileg tudatta, hogy a jogigényt tartók 15 nap alatt a bíráló-bizottmányhoz folyamodjanak. Ezáltal a közgyűlés jogköre és a hivatott törvény 22. §-a sértettet meg, hol világosan áll, hogy: „A választmány a kitűzött és kihirdetett napokon nyilvánosan tartja üléseit, s a megállapított végzéseket, indokolt jelentés kíséretében, a közgyűlésnek megerősítés végett bemutatni köteles.“ Itt tehát a törvényben megszabott nyilvánosság és a másod fokú bírósággént kitűzött közgyűlés teljesen mellőzve lett.

Az itt röviden érintettekből kitűnik, hogy Számos-Újvár polgármestere az 1870. XLII. törvényczik rendeletét szándékosan megsértve, önhatalmilag járt el, s bár eziránt interpellálva volt, s a közgyűléshez határozati javaslat is terjesztetett be, mégis a polgármester urat a törvény és a közgyűlés hatáskörének tiszteletben tartására nem tudták rábírní; a sérelmesek felszólítására és a lábball tiprott törvény nevében bátor vagyok az igen tisztelt belügyér úrhoz a következő kérdezvényt intézni:

K é r d e z v é n y

a magyar királyi belügyminister úrhoz!

Van-e tudomása arról, hogy Szamosujvár polgármestere a jelen évi virilisek kiegészítését az 1870. évi XLII. törvényczikk rendeleteinek mellőzésével, és a törvény nyílt kijátszásával hajtatta végre; mert a tavaly választott, s azon év végével működését bevégzett igazoló-választmány vitte végbe e műveletet, mely már azért sem lehet érvényes, mivel azon választmány elévültsége mellett három oly taggal bír, kik a bizottságnak nem tagjai; de különben is ezen törvénytelen választmánynak eljárása törvénybe ütköző volt; mert munkálatának alapjául egy egész év mellőzésével az 1872-diki adólajstromot vette fül, minek következtében több jogosult lett kijátszva.

Legérzékenyebb törvénysértés azonban magában az eljárásban foglaltatik; mert a virilisek kiegészítése minden előleges értesítés nélkül a nyilvánosság kizárásával csak magán-úton hajtatott végre; az ily módon megállapított névsor csak azután lett hirdetményileg közzé téve, azon, ismét törvénybe ütköző, megjegyzéssel, hogy a reclamálók 15 nap alatt az állandó bizottsághoz folyamodjanak, holott a XLII. törvényczikk 22. §-a ez ügyben a közgyűlést tette illetékesé.

Oly eljárások ezek, a melyek nem csak a törvényt sértik, hanem oly bonyodalmakat idéztek elő, melyből alkotmányos utón kibontakozni alig lehet, miután a képviselőtestület és a közgyűlés meg van fosztva a módoktól, hogy magát törvényesen kiegészíthesse és határozatképessé tegye.

Kérem azért az igen tisztelt belügyér urat, hogy van-e ezekről tudomása, s ha van, szándékozik-e:

1- ször: a törvénysértő polgármestert rendreutasítani, törvénytisztetere inteni, a hatalmaskodásért megbüntetni?

2- ször. Szándékozik-e a virilisek kiegészítésének a

törvénytelen alapon — törvénytelen közeg által — végrehajtott műveletét megsemmisíteni?

3-szor. Mi módon hiszi elérni azt, hogy a virilisek névsorának szabályszerű kiegészítésével Szamosújvár város főnakadt közigazgatása törvényes és alkotmányos úton a jelen bonyodalomból kibontakozást nyerhessen?

A jezsuiták kiutasítása ügyében.

(Az 1873. május 30-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! E kérvények nem egyedüliek, nem önmagukban állók e ház előtt; azok az országos közvéleménynek gyakran ismétlődő viszhangját, hatalmas nyilvánulását képezik, melyekből örömmel győződhetünk meg, hogy hazánk népe ellent tud állani azon csábításoknak, melyek az elbutítás sötét tömkelegébe akarják visszarántani; meggyőznek arról, hogy hazánk népének lelkében a szabadság érzete mély és kiirthatlan gyökeret vert. Kormányunk azonban, úgy látszik, a jezsuiták kérdésében nem akar színt vallani; a ház a jezsuiták kitiltását szorgalmazó kérvények egész halmazát utasítja a cultusministerhez, ki azt a feledékenység kosarába dobja. Ebben is, mint sok más ilyenemű égető kérdésben, az elodázás elvét követik; pedig az ország — miként ezen minduntalan megújuló kérvényekből is láthatjuk — ez életbevágó kérdésnek gyors és szabadelvű megoldását élénken óhajtja, várja és követeli a képviselőháztól.

Nem akarok én itt tisztelt ház! a jezsuiták létjogára, az ezen szerzetet tőlünk kitiltó törvényekre reflectálni, miután ezek a múlt alkalommal alaposan és behatóan meg voltak vitatva; de fel kívánom a tisztelt ház figyelmét hívni azon erkölcsi metelyre, mely mindenütt, a hová ő szerzet befészkelheti magát, veszélyes ragályként elharapózik. Mélyen elszomorító és megdöbbentő példáit látom én az ő nevelési rendszerüknek; mert a mi vidékünkön, de tudtommal másutt is,

divattá kezdett válni az, hogy a legjobb családok fiaikat a jezsuitákkal neveltetik, a kik pedig ott neveltetnek, — tisztelet a kivételeknek, — de én úgy tapasztaltam, hogy el vannak a hazára nézve veszve, azokból kiölnek minden hazafias érzetet, a közilgyek iránti minden lelkesedést; azok nem magyarok, hauem pápista-cosmopoliták, kiknek hazájuk Rómában van, kik egy képzeleti uralkodót, haza, alkotmány és alkotmányos király fölé helyeznek.

Tisztelt ház! Én azt, hogy az ily erkölcsekben megmételtyeztek, az ily lelkeikbeu megbénítottak számát évenkint százával, ezrével szaporítsuk hazánkban, nagyon veszélyesnek Ítélem; veszélyesnek tartom főleg azon osztálynál, mely históriai traditioi, vagyona s bizonyos nemzeti előszeretetnél fogva igen nagy befolyással bír hazánk közügyéinek vezetésére A tisztelt háznak kötelessége a vész terjedésének elejét venni; ez iránti készségének a múltkor kifejezést is adott a képviselőim, s épen azért fölkérem a cultusminister urat, hogy ez új kérvényektől ösztonóztetve, és a képviselőház korábbi határozata s törvényeink értelmében a jezsuitáknak hazánkából való kiküszöbölését foganatosítsa; vagy ha erre vonatkozó törvényeinket erőtleneknek, elévülteknek hiszi, újabb javaslatot terjesszue a báz elé. (*Helyeslés.*)

Az egyenes adók kezelési költségéről.

(Az 1873. június 23-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Az ezt előzőtt költségvetések tárgyalása alkalmával, mi e padokról folyton hangoztattuk a józanabb gazdálkodásnak szükségességét; de pénzügyminister úr rendszerint kedvező pénzügyi helyzet festésével kecsegtetve pártját, a mi aggodalmainkat túlzottaknak állítá, s hazafias lelkünk feljajdulásait nem egyszer hallgattató el gyöngédtelenül. Ma azonban a helyzet változott, s ha egyébben nem is, de őszinteség-

ben nyert; mert ma már pénzügyminiszter úr rózsa-szín álmai egy szomorít ébredésre juttatták a Lazát és a nemzetet; ma már a leplezett baj egész megdöbbenő nagyságában áll előttünk, ma már kicsinyes kötekedés vádja, s kárhoztatás nélkül hangoztathatjuk a józanabb gazdálkodás szükségességét, elkerülhetlenségét; ma már tények, és pedig fájdalmas tények igazolnak minket. Hisz a kormány is mea culpát mondva, vallja be a megtakarítások szükségességét. Bevallja, de — hitem szerint — nem követi azt egész logikai szigorúsággal, mert a hol nagyobb mérvű megtakarításokat kell vala tennie: mint például a roppantul költséges adókezelés-nél, a Bachtól örökölt pazarlás rendszerén, mely az adók jelentékeny részét elnyeli, semminemű gyökeres reformot, oly reformot — a mi az államnak évenként 4—5 milliót megmaraszthatna — behozva, de még csak kezdeményezve sem látok.

Pedig a korábbi költségvetések alkalmával többen hangsúlyoztuk annak szükségességét, hogy a kormány az idegeneknek adóbehajtással és kezeléssel megbízott táborát elbocsátva, törvényeink és régebb alkotmányos szokásaink értelmében az adó manipulációját a törvényhatóságokra ruházza át, mi által hű és megbízható kezelés mellett igen nagy meggazdálkodás lenne eszközölhető. Úgy emlékszem, hogy a pénzügyminister úr e nézet jogosultságát egy alkalommal elismerte, s ily reformok behozatalát kilátásba is helyezte; de hát miért nem alkalmazza azt, mikor ez elmélet életrealóságát a gyakorlat, a tapasztalás is támogatja. Például tisztelt ház! én tudok esetet, hogy oly adóhátralékokat, melyeket pénzügyminister urnák az emberi könyörületről nem sokat tudó közegei többszörös adóexecutióval se tudtak behajtani, a közigazgatási hivatalnokok egy kis időhaldékkal minden nehézség nélkül fölhajtottak. Ily esetet számtalant tudnék felhozni; de csak egyre hivatkozom, melyre tanút e házban, még pedig e ház túloldalán is találok, Marosszék egyik képviselője Bothos Kálmán barátomban, kinek alkirálybíró-sága alatt egy

ily eset Marosszéken fordult elő, még pedig egy tekintélyesebb összeget kitevő adóhátralékkal. Pénzügyminister úr, — úgy látszik — az adónak Bach-modorú kezelésébe annyira szerelmes, hogy azon, még e válságos időben, midőn a túloldal vezére is a józanabb politika követésének szükségességét nyomatékosan hangsúlyozta, sem akar jószántából változtatni. Ha a t. ház más hangulatban lenne, indítványba hoztam volna, hogy az 1874-ki költségvetésben az adó kezelésére előirányzott nagy összegek töröltessenek, illetőleg függőben hagyassanak, s a kormány utasíttassék, hogy törvényjavaslatot terjeszsen be, mely által az adók kezelése a törvényhatóságokra ruháztatik át.

Nem lehet ez ellen az idő rövidségét fölhozni, mert az idő rövidége miatt veszély belőle nem származhatni, mert ha a törvényhatóságok ma utasíttatnának, illetőleg törvény által köteleztetnének arra, hogy alkotmányos adóhivatalokat szervezzenek, cautionalis pénztárnokokkal, kik egy kalucsnival és egy esernyővel el nem szökhetnek, azt a jövő év kezdetéig könnyen keresztülvihetik.

Miután nem reményelem, hogy a törvényhozás még ez áldozatot is meghozza: kérem a pénzügyminis-ter urat, igyekezzék; az adók kezelését a törvényhatóságokra átruházva, az országnak ez által egy pár milliót meggazdálkodni.

A határszéli vámokról.

(Az 1873. június 23-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Ma, midőn a rideg valóság a rózsa-színt mutató szemüvegeket széttörte; ma, midőn a kormány is átláthatná, hogy a Bach-rendszer örökségeinek államéletünk keretébe való beerőszakolása mennyire veszélyes, halljuk ugyan a takarékoság nagy elvét hangoztatni; de annak alkalmazását sehol sem tudom fölfedezni; mert a kormány most sem tud megvalni az

abszolút rendszer alkotmányirtó hadától, melyre addig — a nemzet közvéleményének figyelmével s ragaszkodásának eljátszásával — fektető létének alapját.

Ezen alkotmányellenes irányt én ma sem látom megváltoztatva; ma is az önkényrendszer hivatalnokainak egy egész légióját tartjuk nem szükségességből, hanem a kormánynak e vészthozó had iránti kimagyarázhatlan előszeretetéből. Hogy ez így van, azt kétségtelessé teszi a többek közt vámrendszerünk valódi chinai állapota. Mellőzöm én azon, minden hazafit fájdalmasan érintő körülményt, hogy ott a magyar birodalom határain minden magyar hang száműzve van, hanem csakis vámrendszerünk czélszerűtlenségét és költséges voltát emelem ki pár szóval, megjelölendő a ottan tehető megtakarítások módját.

Az abszolút rendszer egyik főtörekvésc leven, hogy minél több földönfutót helyezzen el hazánkban, mindenfelé szükségtelen határvámokat szervezett, a minék egyébiránt a forradalmi beütések miatti félelem is volt egyik fő oka; s ez volt az eset még azon határvámjainknál is, hol úthány miatt mi kereskedelmi mozgalom sincs. Például az Erdély keleti és délkeleti oldalán nyíló 8 határszéli szoros közt egyetlenegy van: a tömösi, hol az ut a szomszéd ország területén is folytattatvau, élénk kereskedelmi mozgalom létezik; a többi szorosokban teljes pangás uralkodik, s mégis mindenütt meg van tartva az abszolút rendszer által beállított ropant személyzet; mindenütt vau egy-egy gazdagon díjazott orvos-direktor, kinek c pestisment korszakban mi teendője sincsen; ez orvosi állomások a hét határszéli vámnál minden nehézség nélkül eltörülhetők, s a hivatalos személyzet az állam minden kára nélkül felényire szállítható.

E mellett határszéli vámjainknál van egy másik abnormitás is, melyet főlemlítve, jól tudom, hogy darázs-fészekbe nyúlok, s alkalmat nyújtok némely ultramontán lapoknak, hogy csupa evangéliumi kegyességből az állatok közé osztályozzon; de mi, kik a korszellem-

mel haladunk, hozza vagyunk szokva az ily embertelen támadásokhoz, s tudjuk, hogy ama hegy mögül csak a rothadás bűzhödtt lége áramolhatik szét. *(Igaz! szélsőbal felől.)* Tehát „Mátyás diák“ elmeháborodottjai káromlásai- val szemben, és annak daczára is papokkal foglalkozom.

Azon boldogtalan korban, midőn egy kegyelt val- lás nemcsak a mennyország, hanem az államban való érvényesülhetést is egvedárúságává tette, határszéli vám- jaink mindegyikénél templomok épültek s papok állít- tattak be. Ez ellen senkinek, s így nekem sem lehetne kifogásom, ha az ily lelki atyákat a püspök urak, ne- velésügyunktől elvont roppant jövedelmeikből, díjaznák; de jogos kifogásom lehet és van is akkor, a midőn azokat az állam által fizettetik; fizettetik a nélkül, hogy az által bárcsak a katolikus érdekeknek szolgálnának, mert az ily határvámoknál vagy épen nincsenek hívek vagy oly kevesen vannak, hogy azok privilegizált lelki üdvéért az állam extra papot nem tarthat.

Így például az állam által fizetett lelkész van a töröcsvári vámnál, hol a hívek száma 28; a bodzái vámnál, hol a hallgatók száma 30; így vau ez a többi ha- tárvámoknál is, legalább az erdélyiekénél. Én ugyan a mi hiányos költségvetésünkben e papok fizetését felta- lálni nem tudom; de hogy azokat az állam díjazza, arról biztos tudomásom van.

Ez okon bátor vagyok a t. pénzügyminister urat fölhívni, hogy a kereskedelmi minister úrral egyetértő- lég, a kisebb, forgalom nélküli határvámoknál az or- vos-igazgatói, s más fölösleges hivatalokat megszüntesse cs a vámoknál levő lelkészekről az állami segélyt meg- vonja, minek következtében a határvámokra 1874-re előirányzott 465,000 forintból 50,000 frt törlését indít- ványozom.

A pénzügyi feltörvényszék nyugdíjazásairól.

(Az 1873. június 27-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Amint látjuk, az igazságügyminis-
terium költségvetésének 1874-ki nyugdíj-tétele 6789 frt
többletet mutat a jelen évvel szemben, erről igazság-
Ugyminister úr indoklásában azt mondja: „hogy a
pénzügyi feltörvényszék megszüntetése folytán szüksé-
gessé vált nyugalmazások okozzák.“ T. ház! Én ez in-
dokolást el nem fogadhatom: mert ha már e törvény-
széket az ellenzék minden ellenérvelése, a közvélemény
és sajtó ellennyilatkozata daczára egy főkortes jutal-
mazása céljából létrehozták, s bíráit az országgal több
éveken át minden legcsekélyebb szükségesség nélkül
fizették, nagyon is méltányos lenne, főleg most az
ország szorult állapotában, ha az országot azok nyugdí-
jazása terheitől megmenteni igyekeznék a kormány;
ezt pedig nagyon könnyen el lehet érni az által, ha
az azon törvényszéknél volt bírákat alkalmazza a mi-
nister úr.

Készségesen elismerem, hogy ama törvényszék
exelnökével, ki a szükségeselt bírói minősítvénnyel
aligha bír, meggyűlt a baja a minister urnák; itt meg-
boszulja magát azon rendszer, mely minister úr elődeit
vezette, midőn a bíróságokat nem a szakképzettség,
hanem más mellétekintetek alapján töltötték be, s egy
országos feltörvényszéknek oly elnököt adtak, a kit
most írnodul is alig lehetne lelkiismeretesen alkalmazni.
A rász ebben az, hogy az ily tévedések árát e szegény
országgal fizettetik meg, s pár évi mit sem tevést egy
életre terjedő nagy nyugdíjjal jutalmaztatnak; de ha
a volt feltörvényszék elnökének alkalmazhatlanságát el
kell is ismernem, nem áll ez a volt feltörvényszék többi
bíráira, kik mind szakképzett, munkaképes, s fölteszem,
hogy munkálkodni is akaró fiatal emberek, a kiknek tetti-
leges alkalmazást adni igen is alkalma lett volna igaz-
ságügyminister urnák; mert e feltörvényszék feloszla-
tása óta már sok üresedés volt, a melyeket minister úr

nem ezen rendelkezésre álló bírákkal, hanem vidékről behívott ügyvédekkel, s más ministeri hivatalnokokkal töltött be, s itt van a hiba, melyért minister úr hazánk jelen pénzügyi helyzetével szemben alig tudhatja magát menteni; de még most is vannak a pesti váltótörvényszéknél s másutt is oly bírói helyek üresedésben, hogy e feltörvényszék bírái elhelyezhetők, s ez okon az ezek nyugalmazása által szükségessé vált 6789 fjt nyugdíjtöbblet minden legkisebb hátrány nélkül törülhető. Ezt érdeklőleg az igazságügyministerium „nyugdíj” címéhez egy ezen többlet törlését érdeklő módosítványt vagyok bátor benyújtani. Az igazságügyminister úr igazságszeretetére hivatkozom, s fölkérem, hogy tekintve hazánk pénzügyi nyomorát, s valóban aggasztó helyzetünket: e módosítványhoz hozzájárulni szíveskedjék.

(Szeniczey Ödön jegyző *olvassa a módosítványt.*) „Az igazságügyministerium nyugdíjtétele 6789 forint többletet mutat, mit a p. U. feltörvényszék megszüntetése által szükségessé vált nyugalmazásokkal látunk indokolva; de miután az ott alkalmazásban volt bírák részint a pesti váltótörvényszéknél, részint más üresedésbe jött és jöhető helyekre jövő év kezdetétől minden nehézség nélkül elhelyezhetők: azért az igazságügyér erre utasítatva, nyugdíjtétele a jelen évivel összhangzólag 466,000 forintban állapittatik meg, s a 6789 fjt többlet töröltetik.”

A codificationalis bizottság fizetéséről.

(AZ 1873. június 30-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Codificationalis eljárásunk képtelenségének elvi oldalát eléggé kifejtették az előttem fölszóaltak, s így én inkább annak gyakorlati részére fogok néhány nagyon rövid észrevételt tenni, mert a tisztelt háznak teljes tájékozottságra van szüksége, mielőtt e fontos kérdésben határozatot hozna.

Tisztelt képviselőház! Általánosan szólva, silányab-

bul jövedelmező foglalkozás alig létezhetik a magyar szellemi napszámosságánál; tény az, hogy íróink legtöbbször utain csak tövisek termettek, s egy küzdelemes szenvedésdús élet munkássága után legtöbb esetben nyomornál egyéb nyugdíjt alig találtak, s legfőlegb csak sírjuknál jelent meg a nemzeti elismerés. A helyzet ma, ha általánosságban nem is, de némileg, vagy inkább némely élelmesekek részére, változott; mert ma vannak Magyarországnak írói, illetőleg fordítói, kik oly fényesen vannak díjazva, mint még a világ-egyetemben nemzet sohasem díjazta szellemi munkásait, kik éveken át százezeket kaptak azért, hogy keveset és rosszul németből magyarra fordítottak. Főlöszleg talán mondanom is, hogy a szellem e szerencsés üzerei a mi codificatoraink, még pedig nemcsak az igazságügyér úr, hanem a ministerelnök codificatorai is.

Ismeretes vagyok én korunk kalmár szellemével; jól tudom, hogy a hazafias lelkesedésből tenni és tétetni akaró embert napjainkban ki szokták nevetni; tudom, hogy a nobile officiumok kora lejárt. E divatos nézőpontra helyezkedve Ítélek én is, s nem kívánom a mi törvénygyártóinktól a régi classicus kor önfeláldozását; nem Lykurg vagy Kodrus önzetlenségét, kik száműzték magukat csak azért, hogy törvényeiknek állandóságát biztosíthassák; de annyi politikai szemérmetességet és igazságszeretetet mégis megvárhat tőlök a nemzet, hogy kevés és köztudat szerint gyarló munkájukat ne fizetessék e szegény nemzettel oly iszonyatos méreg drágán.

A codificatio első tételét már megszavazta a t. ház, a minister-elnök úr költségvetésénél, a második tétel most áll előttünk, az igazságügyér úr előterjesztése szerint 15,000 forintban. Én, megvallom, féltem, hogy a tisztelt ház túloldala azt megadni kész lesz, s lelkiismeretem megnyugtató végett magam is indítványt szándékoztam volt beadni annak törlése iránt; végtelenül örülök, hogy ebben megelőztetem, s hogy a túloldalról előzteltem meg, hogy onnan is végre valahára emelkedett férfias hang a ragályossá vált pazarlás ellen; hang,

melyet örömet viszhangoztathatók, miért én Pulszky Ágost indítványához egész készséggel hozzájárulok, s a 15,000 forintot törlendőnek vélem annyival inkább, mert a pár nap előtt megszavazott 30,000 forintot túlságosan elégnek ítélem a két irányú, vagyis a két minster nr felügyelete alatt vezetett codificatoria, annyival inkább, mert ama harsányon hirdetett reform-törvényjavaslatoknak, azon biztonság mellett, melylyel a kormány azok tárgyalása céljából a közelebbi országgyűlési idényt más munkától mentessé kívánta tenni: már készen kell a minster urak tárczájában lenniök.

A tisztelt kormány a codificationalis költségeket mindig mint ideigleneseket, rövid tartalmúakat tüntette fel, cs így indokolta is; s ha az e célra eddig megszavazott nagy összegeket, a végezni kellett munka értéke és mennyisége szerint felosztjuk: akkor annyi törvényjavaslatnak kell készen lenni, hogy azt tíz év alatt sem tudná a törvényhozás feldolgozni. Ha nincsenek készen: akkor a codificator urak nagyon drágán, de nagyon keveset dolgoztak, s a kormány igen jól teszi, ha helyettük nagyobb munkakedvvel bíró, olcsóbban dolgozó, s oly sok oldalú hivatalok folytatásával el nem foglalt új erőket alkalmaz, mert ha valahol, úgy itt igazán alkalmazható a példabeszéd: „hogy a sok bába közt elvesz a gyermek.“ Én meg vagyok győződve, hogy ha a kormány e codificatiót kevés számú s kizárólag csak azzal foglalkozó hivatottakra bízza: akkor a munka jól, gyorsan és jutányosabban fog folyni. Az ily módon reformált és purificált codificatoria pedig a már megszavazott 30,000 frtot túlságosan elégségesnek ítélem, s azért én Pulszky indítványához járulva, az itt előirányzott 15,000 frt törlésére szavazok. *(Helyeslés bal felől.)*

A magyar királyi honvédségről.

(Az 1373. Július 1-iki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Honvédségünk kérdése a hivatottak által az előzetes költségvetések tárgyalása alkalmával kellőleg megvitatatok; de még sem annyira, hogy minden érv, minden felhozható indok ki lenne merítve, s mivel nekem vannak ez intézményre vonatkozó oly eszméim, a melyek alig vagy épen nem voltak érintve: azok előadásának kötelezettsége alól magamat fölmentve nem érzem. Ez késztet a felszólalásra. *(Halljuk!)*

Mindenekelőtt kijelentem, hogy senki a honvédség intézménye iránt oly nagy tisztelettel, hódolattal nem viseltetik, mint én; nézetem szerint a honvéd név történelmünk csúcán áll; hisz soha még védsereg a szabadságnak varázshatalmát, az eszme és meggyőződés harezosainak legyőzhetlenségét oly szembeötlőleg ki nem mutatta: mint 1848/9-iki szabadság harcunknak dicső honvédsége; mert e honvédség nemcsak védte akkor a hazát, hanem jövő nagyságának szilárd talapzatát vérevel kevert cementtel építé meg, s fölhelyezte arra a szabadság Istenének szobrát oly magasra, hogy annak szétáradozó fénye önkénytelenül oda vonta Európa népeinek ügyeimet, hódolatát. Ekkor észrevették Pannóniának rég feledett népét, mely ezred év óta küzd itt az emberiség üdvéért.. A honvéd meggyőzte földrészünk népeit, hogy Hunyadi korának hősei, kik Európát a mozliin árja ellen fődözték: az utódokban újjászülettek, hogy emberiség, a polgárosodás és szabadság iránti kötelességének teljesítésében ép oly nagy tud lenni a magyar, mint régen volt, s hogy egy erős, s szabad Magyarország létele ma inkább, mint valaha európai szükségesség. Ez által a honvédség új ezred évre biztosító Magyarország léteit. *(Helyeslés.)*

Jelen honvédségünk nemcsak a régi nevének, hanem hivatásának is örököse; ez van arra hivatva, hogy nemcsak hazánkat, hanem az osztrák birodalmat is megmentsse a túlköltekezés általi tönkrementéstől; en-

nek kell jelessége, harczképessége által legyőzni a régi előítéleteket, s meggyőzni az irányadó köröket arról, hogy a honvédség nem csak legolcsóbb, hanem legmegbízhatóbb véderő is, a mely béke idején kevésbe kerül; d« a mely vész idején minden rendes hadseregnél megbízhatóbb és hatalmasabb védelmet nyújt az országnak, a trónnak és a birodalomnak,

E meggyőződést kell mai honvédségünknek megszilárdítani, mert csak ez idézheti elő hadügyjünkben azon gyökeres reformokat, a melyek hazánkat és a birodalmat a képességüket túlhaladó czéltalan költsékezés általi tönkrejutástól megóvják. Véderőnknek honvédségre való fokozatos átalakításában van megmentésük egyedüli remény-horgonya, jövőnk egyedüli biztosítéka letéve.

A megpróbáltatások szomorú napjaiban átlátták és hangoztatták is ezt döntő körökben; de a vész elvonul-tával ismét visszaestünk régi hibánkba, ismét elfeledtük a történelem intő szavát, el az események tanúságát, s mi ismét a militarismus bálványának hódolunk. De, tisztelt ház! ha akarjak, ha hazánk minden pénze külföldre vándorolva el ne fecséreltessék; ha akarjuk, hogy az állam jövedelméből hazánk előmenetelére is fordíthassunk valamit: akkor honvédségünket kell oly mértékben fejlesztenünk és szaporítanunk, a mily arányban kevesbitjük és szállítjuk az állandó hadsereg létszámát. Míg az erő-helyettesítés ez elvét el nem fogadjuk, s a gyakorlatban alkalmazva át nem viszzük: addig hazánk és a trón fönmaradása egyaránt kérdésessé van téve.

E reformok azok, melyek hazánkat és hazánkban a trón jövőjét biztosítják; mert ba Magyarország két hadsereget tart: egy idegent és egy hazait; ha ez által kétszeres quotával járul a közös kiadásokhoz, s nem a kialakított 32 százalékot, hanem 40-nél is többet fizet: akkor Magyarország múlhatlanul tönkre jut, s az ő tönkrejutása egyértelmű a birodalom szétmállásával.

Ezt kívántam lelkiismeretem megnyugtatóására el-

mondaui. Még csak rövid észrevételt kívánok teuui egy fontos kérdésre, mely eddig mindenki figyelmét kikerülte, s mely nézetem szerint nagy veszélyeket hord méhében. (*Halljuk! Halljuk!*) Ez nem vonatkozik ugyan szoros értelemben véve a honvédségre, hanem mindenesetre Magyarország hadügyére, s így a magyar törvényhozás előtt felhozni, a nemzetet a vélt veszélyre figyelmeztetni elodázhatlan kötelesség. (*Halljuk!*) Régebb a hadseregben az ezredi tisztii előléptetés volt divatban, a mi a protectionak és visszaéléseknek tág tért nyitott; néhány év óta behozták a concretual-avancement rendszerét, a mely elvileg üdvös lehet, de amely egyoldalú merev alkalmazásában úgy, a mint nálunk van, a legveszélyesebb, s a magyar haderő léteieének még csiráját is kiöli. E szerint minden évben összecserélik berélik, hányják-vetik az egész hadsereg tisztii-karát; a magyar ezredok tisztieit, kik, ha nem voltak is magyarok, de kezdettek az ezred legénységét ismerni, nyelvét elsajátítani, s néha rokonszenvezni is, addig mindig gyűlölni tanult hazánkkaal: elteszik német ezredekhez, s helyettük hoznak olyanokat, kik se a legénységet nem ismerik, se nyelvét nem értik: mi a legénység kiképezésében is nagy akadályul szolgál; de a mi lehetlenné teszi a testületi szellem kifejlődését, a legénység és tisztikaar közötti összezokás és bizalom létrejöttét, a mi nélkül a hareztéren való hősiesség kifejtése lehetetlen, a mi nélkül egy, ha nem is magyar, de legalább magyar érzelmű, vagy csak a magyart túrni tudó tisztikaar létesítése is képtelenség.

Ha tehát a concretualis vagy egyetemleges előléptetés változhatlan elvül el van fogadva: akkor két párhuzamos concretualis rendszer behozatalát elkeriilhetleueek Ítélem, úgy, hogy a Lajthán túli országok ezredieinek tisztikaara egymásközt, és a magyar koronaa, országok ezredieinek tisztikaara csak egymásközt cserélkezzék; de hogy osztrák ezredekéből tisztiek magyarka, s magyar ezredéből osztrák ezredbe áttéssenek, megengedve ne legyen. Hogy ezt megelőzőleg a, fájdalom kevés számú, magyar tisztiek magyar ezredekben osztás-

sanak be, az önmagában értetik. Ajánlom ezen — nézetem szerint nagyon életbevágó — kérdésnek hazánk érdekében való megoldását, úgy a honvédelmi minister urnák, mint a tisztelt ház delegáció-képes tagjainak figyelmébe. A honvédminister úr költségvetését az általános tárgyalás alapjául a fönnebb jelölt irány követésének reményében elfogadom, és bizalommal fogadom el; bizalommal, melyet honvédelmi minister úr eddigi hazafias irányú működése Önként föl kell *(Helyeslés.)* hogy minden magyar kebelben költsön, s mely biztositást nyújt arra nézve, hogy honvédségünk hazafias iránya és szelleme, minden körülmények közt megóva lesz. *(Helyeslés.)*

Interpellate Görgény-Szent-Imre ügyében.

(Az 1874. február 14-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőházi Még 1872. márczius 12-én intéztem volt egy Görgény-Sz.-Imrét érdeklő interpellate az akkori pénzügyér úrhoz, melyre mindeddig nem voltam szerencsés feleletet nyerhetni; de mivel ezen kérdezvényem nagyon fontos ügyet érdekel, s egy virágzó város létele vagy megsemmisülése kérdésével függ össze: bátor vagyok azt megújítani, s rövid indoklással a tisztelt ház és a ministerelnök, mint helyettes pénzügyérnek, becses figyelmét ezen halasztást nem tűró kérdésre terelni.

Görgény-Szt.-Imre székely eredetű lakói, a történelmünkben dicsően szerepelt görgényi kir. vár szabad harezosai voltak mindaddig, míg a görgényi vár és uradalom a Bornemisza családnak inscribáltatott. E család a visszaélések és erőszakoskodások folytonossága által jellegzett osztrák uralom alatt az egykor szabad harezosok egy részét jobbágyságra veté; míg más része, mint nemes és darabont-rend, továbbra is szabad maradt. Mind e három osztály azonban egészen 1849-ig szabad faizási és legelői jogot élvezett az egykor kizá-

rólagos tulajdonukat képező uradalmi erdőségekben. 1849 után azonban — midőn az országos zsarnokság keretébe a kis zsarnokok önkénye is beilleszthető volt, — a földesur önhatalmilag eltiltá a görgény-szent-imreieket a szabad erdőlés- és legeléstől. Ezek pert kezdettek, a felség benjártakor ab aula kedvező resolútiót nyertek, 1862-ben az akkori törvényszék ítéletileg is biztosítá jogukat, s a kormányzék 1864-b%n ezek alapján és a százados joggyakorlat tekintetbe vételével a görgény-szent-imreiek szabad erdőlési és legelői jogát érvényre emelte, s azt élvezték is egészen 1867-ig, midőn a földesur ismét eltiltotta attól.

A görgényi uradalom a kincstár kezébe mcnven át: a szegény szent-imreiek a kormánynál az 1849. előtti status quo visszaállítását kérelmezték, s 1870-ben az országgyűléshez is folyamodtak egy erősen fölszerelt kérvénnyel, melyhez mellékelve volt az 1813-ki conscriptio, hol azon bejegyzés van, hogy: Görgény-Szent-Imre minden osztályú lakói hetenkint kétszer tűzifát, s szükségükhöz mért épületfát szabadon é3 díjtanul vihetnek az uradalmi erdőkből: Mellékelve volt az uradalom területén lévő 10 falu lakóinak e joggyakorlatot bizonyító tanúsítványa, mellékelve az e jogukat biztosító bírói ítélet, kormányzékeni rendelet, és a felség resolútiója; de mindennek daczára e kérvény a feledékenység lomtárába dobatott, valamint az én ez ügyben beadott interpellálom is felelet nélkül hagyatott.

Úgy kell lenni, hogy a görgényi uradalomban alkalmazott, s a magyar elemmel nyílt ellenséges állást foglaló idegen hivatalnok-sereg, s az ezen civilisator fajból kikerült kincstári közegek — ezek a kincstár minden jövedelmét elnyelő élősdiek — roszakaratúlag és hűtlenül informálták ez ügyben a kormányt; mert különben megfoghatatlan lenne, hogy Görgény-Szent-Imrét, a magyar várost, minden fekvősegeitől megfoszszák, s szorgalmas népét a kivándorlás szomorú végletével állítják szembe akkor: midőn ez uradalom más nemzetiségű 10 falujának oly bőkezűséggel adtak ösz-

tályrészt az uradalmi erdőségekből. Ezen fajunk gyűlöletén alapuló ellenséges eljárás annál szembeötlőbb, hogy Naszódon és Erdély nyugati havasai közt a községek erdőilletményeit akként szakították ki, hogy a kincstárnak alig maradt valamije, s midőn van község, mely 30—40,000 holdnyi erdőt kapott a kincstári területből, akkor Görgény-Szent-Innének egy talpalatnyit se akadlak juttatni.

Figyelmeztetem a kormányt, hogy a görgényi uradalom területén már egy virágzó magyar községet: Görgény-Adorjánt megsemmisített a földes úri önkény; most Görgény-Szent-Imre áll ily sorssal szemben, a mi mulatlanul be fog következni, ha a kormány gyors igazságot nem szolgáltat ezen közegei által áldozatul kiszemelt szegény népnek. Én alig hiszem, hogy a kormányelnök úr osztályosa kívánjon lenni azon herostratesi dicsőségnek, hogy egy virágzó magyar várost, mely ezredév harczviharjait élte át, s melynek lakói a szigetvári hősök egy második nagyszerű példájával dicsőítők magukat: most a béke idején megsemmisíttessék, illetőleg e megsemmisítés eszközeivé tétessék a keblünkön élőde idegenek által, kik ily céljaikkal nyíltan kérkednek. Alig hiszem, hogy ezért a felelősséget a történelem ítélőszéke előtt elvállalni hajlandó lenne.

Még azt is főlemlítem, hogy Görgény-Szent-Imrét 1000 magyar, 600 oláh lakja, s így minden nemzeti-ségi részrehajlás vádjá nélkül szolgáltathat igazat e szegény elgyötrött népnek; vagy helyesebben azon részrehajló eljárás, melyet Naszódon s másutt is a nem magyar nemzetiségűekkel szemben követett, Görgény-Szent-Imrén — e szempontból — is indokoltan alkalmazható.

Ezek alapján kérdem a miniszterelnök-, mint helyettes pénzügyőrőtől: Van-e tudomása arról hogy Görgény-Szent-Imre városa szabad és díjtalan erdőlési és legelési jogától a százados joggyakorlat, ő felsége egyes resolútiója, bírói ítélet, kormányászéki rendelet és 1849-ig, sőt szorosán véve 1867-ig folytonosságban volt

jogélvezet daczára önkényűleg megsúztatott, s más fekvőségeiben is annyira megszorítottatott, hogy ma 250 család lakházán kívül egy talpalatnyi földet sem bír, s különben is a város népe annyira gyötörtetik, hogy a megélhetés föltételeitől megfosztva, a kivándorlás kényszerűségének van kitéve?

Szándékozik-e a korábbi status quo föntartásával s a föntebb fölhozott bírói ítélet s felsőbb rendeletek alapján Görgény-Szent-Imre lakóinak szabad erdölési és legelői jogát megadni? vagy ha ezt a kincstár érdekében megadhatónak nem tartja, szándékozik-e — a mint az a kincstár területén fekvő más községekkel történt — egyezményileg, a régi jogélvezet alapján e városnak bizonyos rész erdőt és legelőt kiszakítva birtokába bocsátani, hogy így e város a megsemmisüléstől megóvassék?

Interpellatio a m.-vásárhelyi Teleki könyvtár ügyében.

(Az 1874. márczius 24-kt ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez vagyok bátor kérdést intézni, az egész nemzetet érdeklő, egy igen fontos és elodázást nem tűrő ügyben. Igen sajnálom, hogy a miniszter úr nincs jelen; de miután az ügy halasztást nem tűr, kénytelen vagyok fölszólalni. A midőn ezt teszem, öntudatával bírok annak, hogy nagyon kényes kérdést feszegetek. Tudom, hogy nagy haragot zúdítok magam ellen; lehet, hogy üldözéseknek, megtámadásoknak leszek kitéve, miként voltak mindazok, kik e botrányos ügyben a nemzet jogát védőleg, föl merték szavukat emelni; de elvégre is nem azért vagyunk e helyeken, hogy egyeseknek vagy testületeknek a nemzet rovására elkövetett vétkeik palástoljuk, gyöngéiknek hízelegjünk és saját nyugalmunkra figyeljünk: hanem ide küldött a nép bizalma azért, hogy szembe merjünk állam mindenkor és mindenkivel, a ki a nemzetet akár jogában, akár

vagyonában megrövidíti. Fölszólalok tehát ezen noli me tangere ügyben, mert, mint Maros-Vásárhely egyik képviselője, az e városban végbe vitt nemzetkárosítást nyilvánosságra hozni, arra a kormány és képviselőház ügyeimét fölhívni kötelezve érzem magamat.

Volt Erdélynek egy méltán nagynek nevezhető fia, ki nemcsak maga volt a magyar tudományosság egyik hatalmas fáklyavivője, hanem a nemzeti művelődés előmozdítására, ezredévre is kiterjedőleg, kívánt hatni. Ez gróf Teleki Sámuel korlátnok volt, a magyar nemzet e legbőkezűbb jóltevője, kinek neve a nemzet bálaemlékezetében korán sincsen oly magasra emelve, miként ő azt megérdemelné. Hisz ő egy millióval ajándékozta meg nemzetét, s míg azokat, kik ezeket áldoztak közmíveltségünk oltárára, magasztaljuk, sőt isteníjük: akkor Teleki Sámuel korlátnok áldásos emléke elmosódott, nevét alig említik, nagyszerű hagyományáról alig bírnak csak kellő tudomással is. De e hálátlanság, e történeti mellőztetés vétké nem a nemzetet, hanem utódait terheli, kik az általa nemzetének hagyományozott roppant vagyont vétkesen elsajátíták, s nagy nevét és szent emlékét készakarva burkolták a feledékenység homályába; mert dicsősége szégyenünk lesz vala, s emlékének szétáradó dicsfénye a nemzeti vagyion elorzásának rút műveletét világította volna meg; de én főlemelem a gálád tetteket elfedő e leplet, mert a nemzet rovására üzött ily merényletet szóltanul tovább nézni nagy erkölcsi sülyedés világos jele, s rút árulás lenne egész nemzetünkre nézve.

Gr. Teleki Sámuel korlátnok Európa művelt népei közt forogva, midőn látta ott a tudományok megszerzésének hatalmas eszközeit: a nagyszerű könyvtárakat, eszébe ötlött szegény elárvult nemzete, s talán az is, hogy a Teleki névhez tapadt régi bűnért ki kell a nemzetet engesztelnie, s azért már fiatal korától kezdve egész szenvedélylyel hozzá kezdett a könyvgyűjtéshez; roppant áldozatokkal megvásárolt minden szakmunkát, melyek drága voltuknál fogva magánosok által bajosan

voltak megszerezhetők, 40,000 kötetből álló könyvtárt szervezett, itthonjában összegyűjtött minden hozzáférhető magyar történelmi s politikai irányú kéziratot, egy nagybecsű ásvány- és műgyűjteményt, s Maros-Vásárhelyt egy akkori időben páratlanul nagyszerű palotát építve, oda behelyezte, cathalogizáltatta, s 1800. október 10-én Várad-Olasziból végrendeletig nemzetének adományozta, fentartására és gyarapítására gazdag dotatióval látva el azt.

Azonban az 1800-ban nemzeti kincsesé tett nagyszerű könyvtárt azután se szűnt meg folyton gyarapítani s nagymérvű áldozataival fejleszteni. Így 1811. november 14-én Bécsből egy pótvégrendeletet (codicillust) adott ki, melyben 14,400 magyar forintot rendelt a könyvtárhoz, hogy annak kamatja évenként az erdélyi ref. tanodák jobb tanulóinak közt ösztöndíjként osztassék ki; a maros-vásárhelyi könyvtár részére pedig házakat, és azon város határán lévő szőlőket, kerteit, vagy 53 hold kiterjedésű birtokot adott, s rendelkezéseinek végrehajtójául családjának idősebb fiát rendelte az erdélyi reformatum consistorium főfelügyelője alatt, melynek lelkére kötötte, hogy minden évben két kiküldött professor által a könyvtárt a cathalogusok és editiók szerint számbavétesse, hogy szigorúan Őrködjék a felett, hogy a jövedelem a könyvtár gyarapítására fordíttassék, mit ha utódai elmulasztának: egy milliót érő aquisitumától örökre elessenek.

A korlátnok által a cathalogusokkal kapcsolatosan nyomtatásban közkézre bocsátott végrendelet semmi kétséget sem hagy fön az iránt, hogy e könyvtárt egyenesen a nemzetnek hagyta, hisz ott van a többek közt: „hagyom a tudománynak nemzetemben, hazámban előmozdítására“; ott, hol a consistoriumnak lelkére köti akaratának teljesedésbe vételét, írja: „hogy ezen, az egész publicumra tartozó hasznos institutumom fenuállhasson“, valamint az is, hogy hetenkint három napot rendel a könyvtár nyilvános használatára.

Hogy a hagyományozott javak jövedelme a könyv-

tár gyarapítására rendeltetett, kétségtelen a végrendelet e szavaikéi: „A mi jövedelem a könyvtárnok fizetése és a szintén e végre rendelt vendégfogadé s más épületek fentartására szükséges költségektől fenmarad: esztendőnként fordítsa (a fidei commissarius) könyvgyűjteményem tökéletesítésére s hasznos új könyvek szaporítására“; más helyt: „a jövedelmekből a könyvgyűjtemény continuáltassék, szaporíttassék és ezeknek conservatiójára az épület is jövendőben új hozzátoldással tágíttassék.“

Ezeket kívántam a jog constatálására fölemlíteni. Már most vegyük számba a könyvtár fejlesztésére hagyott jövedelmet.

Az erre rendelt 6 vásárhelyi ház, bár azt legnagyobb részben a Teleki Sámuel kegyenczei fizetés nélkül lakják: mégis 3,000 frtot jövedelmez; de csak csekélyre téve is egész jövedelme tesz . 4,000 frtot, a földek, kertek tiszta jövedelme . . 412 „,
összesen 4,412 frtot.

Bár a valódi jövedelem 10,000 frtra is fölmenne; de én csak e csekély arányt veszem föl.

A kiadás. Könyvtárnok, szolga fizetése.....	440 frt
épületek javítása, sokat véve föl, évenként	500 „
összes kiadás	940 frt

és így jövedelem-maradék évenként 3,472 forint, mi 50 év alatt 173,600 frtot tesz. Ennyinek kellett volna a korlátnok halála után a maros-vásárhelyi Teleki-könyvtár gyarapítására fordíttatni; mi, ha megtörténik: az ma nemcsak hazánk, hanem a világ egyik legnevezetesebb könyvtára lehetne, a drága szakmunkák oly gazdag gyűjteményével, minővel Európa-szerte kevés könyvtár dicsekedhetnék.

Azonban e könyvtár még ma is azon állapotban van, a mint azt a korlátnok halálakor hagyta; mert utódai magán használatukra rendelt hírlapgyűjteményen kívül, s legújabbán néhány száz forint értékű könyvnél egyébbel nem gyarapították, 50 év alatt arra egy fillért

sc fordítottak. A jövedelmet lelketlenül egy darabig idősebb fia, gr. Teleky Frcenz rakta zsebre, de e monopólium ellen a többi testvér felzúdulván — mint mondják — egyszerre 45,000 frtot osztottak el egymás közt.

Ekként sáfárcodtak és sáfárcodnak a pharizeusok az úr templomában, s a nemzeti kincs öréül rendelt főconsistorinmnak 50 év alatt nem volt egy védő szava is. Pedig nem hiányoztak az intő figyelmeztetések, mert volt egy lelkes hazafi: Száva Farkas, ki nem gondolván üldöztetés, fenyegetés, a durva praefectus óngs botjával, csak a nemzet igazát tartva szeme előtt, egymásután írta a czikkeket az erdélyi és fővárosi lapokban, közölte több rendben a korlátnok végrendeletét; de azért a eonsistorium vétkesen hallgatott, s a komaságot és sógorságot előbbre helyezte a nemzet jogainak köteles védelménél. És hallgatott a kormány is; pedig nem mentheti magát azzal, hogy e dologról tudomással nem bírt; mert ha a sajtó megújított felszólalásai elkerülték is figyelmét: nem szabad vala mellőznie az országos közgyűjtemények megvizsgálására kiküldött országgyűlési bizottság jelentését, melynek 1873. október 21-iki üléséből, Szathmáry Károly indítványa következtében, e bizottság át irt a közoktatási ministerhez, s fölkérte, hogy ezeu veszélyeztetett nemzeti kincs megmentése iránt gyorsan intézkedjék. Ez is pusztában elhangzó kiáltás volt, s megtörtént azon hallatlan eset, hogy sáromberki id. gr. Teleky Sámuel a közkönyvtár gyarapítására rendelt házakat és földeket 859 s következő telekkönyvi jegyzőkönyvekben, mint magán-vagyont, nevére íratta Erre fellázadt Erdély közvéleménye, indignálódott maga a Teleky-család is, a rendithctlen Száva Farkas az cv. ref. consistoriumhoz panaszt és óvást adott be, s az végre annyit tett, hogy átírt Teleky Sámuelhez, ki azon banális felelettel odázta el a kérdést, hogy a végrendelet tanulmányozására majd időt fog fordítani!

Azonban, tisztelt ház! mi ama consistoriumhoz bi-

zalommal uem viseltethetünk; mert 50 évi vétkes közönye által fölbátorítá a nemzeti vagyon bitorlását, s elnézése által maga is ezen merénylet részesévé lett; de különben is az erdélyi ref. consistorium, mint a közvagyon ellenőre, nem szokta szigorúan teljesíteni köteleit, hisz Erdélyben nyílt titok, hogy a felügyelete alatti nevelési alapból épen a consistorium némely tagjai kölcsönöztek fel nagyobb összegeket, s azt évtizedeken át használták és használják máig is kamat nélkül. Ezen erkölcsi testület épen mulasztásai érzetében, s ezek nyomása alatt soha se foghat a hatalmas családdal szemben erélyt kifejtteni, s annak — ha ráhagynék — ismét 50 évet engedne a végrendelet tanulmányozására, miként 50 évet engedett arra, hogy a végrendelet léteit észre méltóztassék venni. Itt tehát a kormánynak kell erélyesen és gyorsan intézkedni. E szükségességből kifolyólag kérdem a közoktatási minis-ter urat, mint a közművelődési alapok örét: 1-ször. Van-e tudomása arról, hogy gróf Teleky Sámuel korlátnok Maros-Vásárhelyit egy általa e czélra emelt terjedelmes épületben 40,000 kötetet tevő nagyszerű könyvtárt alapított, hogy az által — miként alapító okmányában mondja — a tudományosság a nemzetben terjedjen?

2- szor, Van-e tudomása arról, hogy a nagylelkű alapító által 1800-ban kiadott végrendelete és 1811-iki pótvégrendelete által e közkönyvtár fokozatos gyarapítására, újabb szakmunkák megvásárlására, s a könyvtár helyiségének e könyv-szaporodás által szükségessé váló megtoldására Maros-Vásárhelytt lévő 6 házat és 53 hold kiterjedésű birtokát hagyta oly kikötéssel, hogy a mi ezek jövedelméből a könyvtárnok fizetésén, és a házak javításán felül marad: évenként új könyvek vásárlására fordíttassék. Erre a család idősebb fiát, mint hitbizományost, az erdélyi ev. ref. consistorium főfelügyelete alatt, oly szigorúan kötelezte, hogy végakarata megszegése esetében őt és összes utódait milliót érő szerzeményeiből kitagadta?

3- szor. Van-e tudomása arról, hogy e szabatosan

megbatározott célű végrendelet daczára, a korlátuok magasztos akarata végrehajthatlanul maradt, s utódai a lefolyt 50 év alatt ama könyvtár gyarapítására mit sem fordítottak, mi által legkevesebbet számítva 173,600 forintot vontak el rendeltetési céljától, most pedig sáromberki idősb Teleky Sámuel, — kinek mint idősebb fiúnak a nemzeti kincs hivatott őrének kell vala lennie — odáig vitte e közvagyon szemérmetlen elsajátítását, hogy nem gondolva a sajtó és közvélemény felzúdulása, három királyi táblai bíró, mint szakférfiaknak e kérdésben a közvéleménnyel egyértelmű nyilatkozatával, sőt magának a Teleky-családnak ellenvetéseivel is: a könyvtár gyarapítására rendelt házakat és fckvőségeket magánvagyonként saját nevére telekkönyvezette, mi által megszegte a végrendeletet, lábbal tiporta az 1791. LXII. törv.-cz. rendeletét, s szentségtelen kezét emelt a nemzeti vagyonra, mely mindenütt a népfőnség védpaizsa alatt áll?

4-szer. Van-e tudomása arról, hogy az ezen közkincs őréül rendelt erdélyi ev. ref. consistorium 50 évi hallgatag elnézése által e vétkes merényletnek mintegy részesévé válván, attól mit se várhatunk azon tényleges oknál fogva, mert e testületben a család érdekelt egyénei döntő befolyással bírtak régen, bírnak ma is, bírní fognak ezután is. Ily testületre bízni tehát a baj orvoslását többé nem szabad.

Ha van mindezekről tudomása: nem érzi-e magát — a korona főfelügyeleti jogának és kötelességének, az idézett törvény értelmében is érvényesítéséül — kötelezettnek arra, hogy a helyszínére egy bizottságot küldjön ki, az ügyet részrehajthatlan szigorral megvizsgálta, s az iránt hathatósan intézkedjék, hogy a telekkönyvbe jogtalan birtokosra íratása következtében a könyvtárhoz tartozó javaknak rendeltetésétől való elvonása megsemmisíttessék, s a hitbizományos rászoríttassék arra, hogy az 50 év alatt céljától elvont 173,600 fít a nemzeti intézetnek visszafizettessék? Szándékozik-e továbba oly intézkedéseket tenni, hogy a halhatatlan

emlékü korlátnok végrendelete minden pontjának fogantatásával, ama könyvtár az utóbbi félszázad alatti tudományos művek minden nyelvű jelesebb példányival kiegészítve, a könyvtár helyisége kitágítva, a dicső alapító messze kiható bölcs intézkedéseinek s hazánk azon kedves vidéke közművelődési érdekeinek megfelelő állapotba tétessék?

A székelység általános szavazati joga fentartásáról.

(Az 1871. július 8-iki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A belügyminister úr a most tárgyalás alatt lévő választási törvényjavaslathoz csatolt indokolása táblázatos kimutatásának B. pontja alatt kiszámítja, hogy az öt székely székben 1872-ben volt 54,420 összeírt választó, az új törvényjavaslat mellett pedig lesz 13,540; e szerint tehát csak e kis területen 40,871 magyar honpolgár veszt el 1872-ig mindig gyakorolt országgyűlési képviselő-választási jogát. Én sokáig kerestem a törvényjavaslat azon §-át, mely a szabad székelyeknek az 1848-iki választási törvények által érintetlenül hagyott általános szavazatát eltörölve, a helyett a censust alkalmazza; de ezt sehol kimondva nem találván, kezdettem ezen enigmaticus törvényjavaslatnak sorai közt keresni, s úgy vélem, hogy a mit nyíltan, egyenesen kimondani nem akartak, az úgy diplomatically vagy inkább jesuitice a „sub intelligitur“ mezébe van e törvény 2. és 5. §§-ba becsempészve. Hibáztatnom kell mindenekelőtt azon kevéssé Őszintének nevezhető eljárást, mely szerint ily fontos elvi kérdést csak így per tangentem akarnak megoldani, hogy az a törvényhozás figyelmét kikerülve, mintegy észrevétlenül surranjon át. Azonban, ha a kormány nem birt bátorságával annak, hogy nyíltan bevallja 40,871 magyar honpolgárnak kitagadását: nekem kötelességem a tisztelt ház figyelmét a népjogellenes eljárásra fel-

hívni, s az alattomban fenyegetettek jogai és érdekei' nek védelmére gyöngé szavamat fölemelni.

Tisztelt ház! Távol van tőlem, hogy én bármely kiváltságot oltalmam alá vegyek. Nézetem szerint 1848 határpontot képez a kiváltságolt múlt és a democraticus jelen között, mely a jogegyenlőség nagy és üdvös elvére fektette a modern állam alapjait. E ponton innen minden születési előny jogtalannak, minden előjog átkosnak tetszik előttem; mert a honpolgárok közt mást, mint az értelmiség és érdem osztályzatát meg nem engedhetek, s ha mégis ily nézetek mellett a székelyeknek kétségtelenül előjogot képező általános szavazata mellett felszólalok: teszem azt nem a nemesi kiváltságok, hanem a demokracia alapján.

Mert tagadhatlan, tisztelt ház, hogy a kultur-államok az újabb korban részint már honosították a férfikort értek általános szavazatát, részint annak valószínűsítésére törekednek. Nekünk is foglalkoznunk s meg kell ez eszmével barátkoznunk, s ha már most annak hazánkban való rögtöni alkalmazását nem szorgalmazom: teszem azért, mert hazánk népe, vagy legalább annak nem minden rétege áll az értelmi fejlettség azon fokán, hogy azt utógoudolat nélkül alkalmazhatdók. Többen ez állítást sértőnek jellemezték kiválóan értelmes népünkre nézve; sőt Kosztics képviselő úr azt mondá, hogy ezred év óta gyakorlatában lévén a nép az alkotmányos életnek, ha arra már megérve nincsen: sohasem lesz. Ez és a többiek ily érve azonban állhat a székelyekre és a magyar nép egy részére; de ne feledjük a nép azon millióit, kiket csak 1848 vett he az alkotmány sauczaiba, s kik a közbejött absolutismus alatt az alkotmány ismeretéhez nem juthattak; sőt vannak, kik csak pár év óta rázták le a katonai absolutismus békóit.

Ezek kétségtelenül még újonczok, s még sok tanulni valójuk van, míg az alkotmányos életbe mintegy beleélve magukat a politikai érettség vizsgáját letehetik; annyival inkább, mert nem hiányoznak az oly oktatók, kik az alkotmányos életre a muszka kancsuka-tan sze-

rint óhajtják dressirozni. Meg kell tehát várunk: míg a népnevelés általánossága meghozza a kellő értelmiséget, az alkotmányos élet gyakorlata a kellő politikai fejlettséget mindenhol. Meg kell várunk: míg bizonyos forrongásban levő ábrándok kiforriák magukat, midőn hazánk minden fia meg lesz érve arra, hogy az általános szabadságot többre becsülje azon utópiáknál, melyekkel némely haszonlesők a tömeg jóhiszeműségét kizsákmányolják. Meg kell várunk: míg a műveltség elődsiedkedő ultrámontanizmus békőitől a nép mentesül.

A míg mindezek elérve nem lesznek, nem kívánom az elvben és elméletben üdvösnek ítélt általános szavazatjognak behozatalát ott, a hol nem létezik, ott hol a nép arra megérve nincsen. Ez indok azonban nem áll a székelyeknél, kik ezred év óta e jog tényleges gyakorlatában lévén, elég értelmi és érettségi garantiát nyújtanak arra, hogy, a mint azt eddig is a haza üdve és előmenetelére használták: úgy ezután se fognának azzal visszaélni, s így én a székelységnél főn kívánom azt tartani, nem nemesi előjogként, hanem úgy, mint értelmiségi censust, úgy, mint ezred év joggyakorlata által szentesített népjogot, a mi az osztály-jog és kiváltsággal egy lepel alá nem vonható, mert a míg ennek lét-alapja az arisztokratia, amannak kutterforrása a legtisztább demokratia, kvalifikációja pedig a politikai érettség.

És e főntartásra az 1848-ki választási törvényben is találok támpontot, mely kimondotta a nagy és magasztos elvet, hogy létező népjogokat megdönteni, megsemmisíteni nem kíván, s ez volt az indok, mely a székelyeknél e demokratikus intézményt, mintegy a jövő előlegeként megtartotta. De támpontot találok magában a minister úrnak e törvényjavaslatot beajánló múltkori beszédében is, melyben kimondotta, hogy az 1848-ki törvényhozás által felállított határokat túllépni nem kívánja, hogy az akkori törvényhozás által elősmert és szentesített népjogokat megcsönkítani nem akarja;

már pedig meg lehetünk győződve, tisztelt ház! hogy az 1848-ki nagy korszak nem feledékenységből tartá meg a székelyek általános szavazatát; hanem meghagyta e nép ezredéves érdemei jutalmául; meghagyta, mert ez ezredéves ereklyét hazánk nagyságának talpazatáról letépni nem tudhatta, ha a talpazatot magát is megsérteni és meggyöngíteni nem akarta; nem érinté, mert a középkoron inneni Európa e legrégebb demokratikus vívmányát az új vívmányok keretébe tartozónak ítélte, s nem bánthatjuk mi sem, mert bántva; alkotmányunk fészket szednök szét, s szabadságunk legerősebb vértjét tömők kíméletlen kezekkel össze.

Ez okon én a 2-ik és 5-ik §-t, mely bár nem mondja ki egyenesen a székelyek census alá vetését, de azt törvénykönyvünkbe dugárként be akarja csempészni: oda módosítandónak vélem, hogy a székelyek általános szavazata a jövő minta-intézményeként érintetlenül fentartassék. Ez iránti indítványomat bátor vagyok a tisztelt ház figyelmébe és pártfogásába ajánlani. A 2. §. végéhez toldassék: „A székelyeknek ezredéves joggyakorlat által szentesített, s az 1848. törvényhozás által érintetlenül hagyott általános szavazata jövőre is fentartatik.“

A városi polgárság választási censusáról.

(Az 1874. Július 9-ki ülésben.)

Tisztelt kópviselőház! Az újabb állambölcsészet a polgári elem fejlesztésére, erősítésére, kiemelésére igen nagy súlyt fektet, ez elem életképességében keresi és találja is az állami lét biztosításának főpostulatumát, s nem ok nélkül; mert a városok lakói a művelődési hajlam-, alkalom-, sőt foglalkozásuknál fogva is kiválólag vannak az értelmi fejlődés és tökéletesedésre hivatva. Ez elem nem csak műveltségi fölénye, hanem a korszellem szabadelvű követelményeinek magaslatán állva, egyedül biztosítja az emberiséget a reactio és

ultramontanizmus azon cosmopolitikus áramlata ellen, mely Európa-szerte szövetkezett arra, hogy az emberi művelődés útait eltorlaszolja, mely föladataul tűzte ki, hogy a népeket a középkor tömkelegébe a testi és lelki zsarnokság e sötét poklába beterelje. S csak is a szabadelvű fölvilágosodott polgári elem ellentálló szellemének, a nemzeti értelmiség ez erős phalanxának köszönhetjük, hogy az álszenteskedők veszélyes incselkedései a népeket le nem bilincselhették, és a visszahanyatlás lejtőjére nem téríthették.

Ha a polgári elein az előhaladás és erkölcsi hatalom főtényezője mindenhol, sokkalta fontosabb szerepkörrel és hivatással bír nálunk, hol nemcsak nemzeti culturánk gazdagon rajzó méhkasát, hanem nemzetiségünk legerősebb védvárát is képezi, s ez okon azt az államélet vezetésébe méltán nagyobb befolyás illeti meg, mint bárhol másutt; s daczára ennek, mégis fájdalmasan kell tapasztalnunk, hogy jelen kormányunk ez elemet nemcsak kellő figyelemben és méltánylatban nem részesíti; de sőt még korlátozt hatáskörében is megszorítani törekedik. Legalább ily tendenciát ismerhetünk fel a két alkalommal beterjesztett választási törvényben: úgy a múlt országgyűlésen agyon beszélt, mint a a jeleniben, mely amannak alakjában igen, de lényegében nem változott második kiadását képezi. E törvényjavaslatot egyáltalában, főleg annak a polgárságot érdeklő 3. §-át őszintének nem mondhatjuk, mert a midőn címe, sőt látszata is, azt akarja elhítenni, hogy az az 1848-ki választási törvénynek kiegészítése és magyarázata: a valóságban az nem más, mint ama szabadszellemű törvényeknek kijátszása és félremagyarázása. Hisz az 1848-ki választási törvénynek határozott intentiója az volt, hogy a műveltség és politikai érettséggel bíró, de különben is a szabadsághoz és a hazához rendíthetlen hűséggel ragaszkodó polgár-elemnek az ország törvényhozásában és kormányzatában az őt megillető befolyást biztosítsa, s azt ez okon csaknem az általános szavazati jogban részesíté, midőn minden ház-

tulajdonost, meg a legkisebb ház birtokosát is — mert 315 frtot a legcsekélyebb városi ház is megér, — és minden iparost, ki egy Iegénnyel dolgozik, vagy 105 frt jövedelemmel bír, valamint minden honoratiort, kereskedőt és gyárost felruházott a választási joggal. Míg a jeleni hypocritikus törvénykiegészítés vagy módosítás, — főleg annak 3-ik g-a — e törvény alapelveinek kijátszásával a városi polgárságnak felét, sok helyt kétharmadát fosztja meg a választási jog élvezetétől, s helyébe az ott tartózkodó, de a polgári elemtől különálló, annak érdekei- és érzelmeivel legtöbb helyt ellentétes álláspontot elfoglaló bürokratianak engedi a döntő befolyást.

Áll ez főleg az erdélyi részekre nézve, hol a székelység és a polgári elem képezi nemzetünk és nemzetiségünk erős várát és a politikai élet főtényezőjét; de mindkettőt egyaránt a befolyás nagyon korlátolt terére szorítja a jelen törvényjavaslat, mert a székelységet census alá veti, a mi ott ismeretlen volt; a városok polgárságát pedig több mint kétharmadrészben elzárja a választási urnától. Így 1848-ban az erdélyi magyar és székelý városok választóinak száma meghaladta a 18 ezeret, de még 1872-ben is, — bár a kiküszöbölés tömegesen történt, — mégis 11,419-ra ment; míg a jelenleg beterveztett törvény csak 5664 polgárnak hagyja meg a választási jogot. Ezen retrograd irány és arány még szembeötlőbb, ha azt alkalmazzuk. Fölveszem például Marosvásárhelyt, ezen jelentékeny szabad kir. várost: Erdély keleti részének ezen királynéját, s minden tekintetbeni központját, hol két főiskola, egy jeles polgári reál-iskola lévén, polgársága kitűnő miveltiséggel bír, s ezen 14,000 lakost számláló városban az új választási törvény 894 választót hagy meg; de ezen csekély szám sem a polgárságból kerül ki, mert abban benfoglaltatik a királyi táblának, széktisztóságúak, adóhivatalnokoknak, vasútnak és tanárságnak mintegy 250 hivatalos szavazója; benne foglaltatik legalább 100 jövevénynek szavazatjogosultja, kik egyáltalában e

város polgárainak nem tekinthetők, s így Marosvásárhely tulajdonképm polgársága részére csak 500 szavazó marad, mi e város férfi-népességének egy tizenegyed részét alkotja. Még szembeötlőbb a jogfosztottak számának nagysága, ha föl vesszük azt, hogy az 1848-ki törvények 2000-et juttattak e város polgáraiból a választási urnához, a minnek a mostani polgár-szavazók csak egy negyedét alkotják, sőt az 1872-ki választásjogosultak közül is 300 esik el szavazatától. Ezen eljárás szabadelvütlensége és nemzetelleniessége még szembeötlőbb, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a választási jog ily megszorítása csak a magyar és székely városokat éri, míg a királyföldi szászvárosok a székek- és vidékekkel egybefoglalva, a választói jogosultak nagy szaporodását mutatják. Ezzel szemben aztán nagyon gyenge vigasztalás nekem, s velem, azt hiszem minden magyarnak a belügyminister úr azon tetszetős számcsoportosítása, hogy Erdélyben 1872-ben összeírt választó volt a városiakkal együtt 121,415, míg a mostani törvény szerint lesz 115,599: ha tudom, hogy az új census, vagy census magyarzat következtében választói jogától megfosztatik 5775 városi polgár, és 55,420 választójogosult székely közül csak 13,549 tartja meg szavazati jogát, tehát 40,871 oly választó, ki e jogát 1872-ben is élvezte, fosztatik meg e legfontosabb polgári jogától. Tehát az erdélyi magyar elemtől, vagyis amaz országrész értelmiségétől, s a folytonos politikai joggyakorlat által arra megért elemtől elveszünk 47,626 szavazatot, s azt odaadjuk egy, a politikai élet követelmeiről, kötelességérzetéről legkisebb fogalommal sem bíró kiskorú, s az értelmi fejlettség legalsóbb fokán álló oly tömeg kezébe, mely a haza integritása és szabadságellenes fondorlatok vak eszközéül használhatja föl magát. E tömeg iránt, — mely a múlt választások alkalmával, megvásárolható portéka lévén, megadta a jobboldali többséget — lekötelezettséget érezhet a kormány; de a pártérdek sohasem igazolhat egy oly politikai irányzatot, mely az értelmiséget alá-

rendeli a kiskorúságnak, s mely a haza integritásának és szabadságának romjain is kezében akarja tartani a hatalom gyepelőit, főleg akkor, midőn e gyepelővel kezében már is a hazát az örvény szélére juttatta.

Az itt röviden felhozottak, azt hiszem, eléggé jellemzik e törvényjavaslatnak egyáltalában, de főleg a városi polgárságot sújtó 3. és 6-ik paragrahusának elburkolt veszélyességét, mely által mintegy dugárúként akarnak törvényünkbe hamis portékát becsempészni. Nem mondják ugyan ki nyíltan e fejezetek; de azokban implicite benfoglaltatik a polgári elem kitagadása; hisz azon körülmény, hogy a három lakosztályú házat qualificálja 315 frt értékűnek: a polgárok sok, igen sok ezereit fosztja meg képviselő választási jogától, elzárja a legszembeötlőbb igazságtalansággal, a legmeg-euedhetlenebb alattomossággal, mert meghamisítja az értéket; hisz tudjuk, hogy városokon a legcsekélyebb egy szobás viskó is megér 315 frtot; míg a három lakosztályos ház rendszeren több ezer forintot képvisel.

De hát mire való e dugáruskodás, ezen politikai csempészkedés? Legyenek önök nyíltak és eléggé bátrak bevallani, hogy Magyarország másfél milliónyi városi polgárságának politikai életét azért akarják megbénítani, mert az két választáson át roszalta önöknek azon politikáját, mely hazánkat nemcsak a provinciális alárendeltségre kárhoztatta, hanem az anyagi tönkrejuttatás örvényéhez is eljuttatta. Ne áruljanak zsákban álnok macskát; hanem vallják be, hogy e polgárságot üldözőbe vették azért, mert főakadályul szolgált abban, hogy Magyarország függetlensége zászlójának utolsó foszlányait is föl nem égethették a közös ügyek Molochjának oltárán; legyenek őszinték bosszú-politikájuk és könyörtelen zaklatásuk bevallásában, hadd tudja Magyarország kitagadott polgársága, hogy e haza jelenlegi kormányában csak üldözőjét tekintheti.

De a tisztelt háznak tagjai között ott a túloldalon is sokan ülnek, kik a hazát sokkal inkább szeretik, hogysesem egy ily szenvedély és harag által sugal-

lött irányzat támogatói legyenek; sokan vannak bizonynyal, kik föl tudják fogni, hogy hazánk legműveltebb, leghazafiasabb és legmagyarabb osztályának ily kitagadása mennyire veszélyes, hogy ez osztály megbénításával előrehaladásunk, sőt lételünk legerősebb oszlopát döntenők le. Sokan vannak, kik a városi polgárság által választott képviselők lévén, az ennek megfojtására kivetett hálónak köteleit nem rángathatják, hisz az az auyagyilkosság vétkével lenne határos. Fölkérem tehát önöket városok képviselőit azon és ezen az oldalon, föl mindazokat, kik hazánknak a polgárságban bírt legerősebb védfalát megingatni nem akarják, hogy szavazatukkal támogassák azon módosításomat, mely az 1848-ki választási törvényeknek a polgárság választási jogát szabályozó rendelkezéseit minden ferdítő magyarázat nélkül érvényben kívánja tartatni. *(Elénk helyeslés bal felől.)*

Ezen módosítványom így hangzik: „A harmadik §. a) pontjának második sorában e szavak helyett: „három lakrészt foglal magában“, tétessenek e szavak: „egy lakrészt foglal magában.“

A tömösi vasúti csatlakozás ellen és az ojtosi mellett.

(Az 1874. július 14-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Az a mit az előttem felszólaltak a törvényjavaslatról általában s különösen a személyes tapasztalataira körén úgy is kívül cső orsovai csatlakozásra vonatkozólag elmondottak: fölment engem az e tekintetbeni tüzetesebb hozzászólástól, s így csakis, a tömösi csatlakozásra vonatkozó néhány rövid észrevételre szorítkozom.

Tisztelt ház! Minket mindannyiszor, valahányszor távol eső székely testvéreink érdekében e házban felszólalunk: rendesen particularismussal vádolnak, s azt szokták mondani, hogy itt nem egyes vidékek vagy néptörédek, hanem az összhasa ügyei tárgyalatván,

ennek kell döntő szerepet játszani még akkor is, ka netalán valamely vidék hátrányt szenvedne általa. Készségesen elismerem, tisztelt ház, ez elmélet igazságát, s e szabálynak mindig alá is rendelem egyéni érzelmeimet és rokonszenveimet; azonban kénytelen vagyok kijelenteni, hogy jelen esetben nem az összkaza parancsoló érdeke játsza a döntő szerepet, nem az összkaza előnye kívánja a beterjesztett szerződésben már tényként előttünk álló tömösi csatlakozást; hanem itt két particulars érdek összeütközésével állunk szemben: egyfelől Brassó világkereskedelmi várossá tételének s ez által a Királyföld felgazdagodásának máris minden vasutainkat oda terelt particulars érdeke, és túlról a vasutak jótéteményétől és nyereségeitől eddig is megfosztott s most annak még reményétől is elűtött szegény, véginségre juttatott Székelyföldnek particulars érdeke. A különbség a két helyi érdek közt csak az: hogy a székelység nem tudott se c házban, se e házban érvényesülést szerezni érdekeinek; míg a másik particulars érdek fölényt vívott ki mindig a kormánykörökben, s azt vívand ki alkalmasint jelen esetben e házban is. E tudat, tisztelt ház, annál fájdalmasabb, mert azt hiszem, hogy ez érdek fölénye ellentétes nemcsak a székelység, hanem az összhaza érdekével is; azt kell hinnem, hogy ezen particulars érdek érvényesülhet azért, mert meg tudta szerezni azon kül-factorok kézalatti támogatását, melyek az újabb időben akarateréjét s önállóságát vesztett kormányunk által mindent ki tudnak vitetni. Kieszközli azon servilismusi hajlam, mely bizonyos idő s bizonyos egyén távozta óta, mintegy befészkelte magát intéző köreink minden műveletébe.

Azt mondám, tisztelt ház, fennebb, hogy a székelemek particularis érdeke itt az összhaza érdekével azonos lévén, természetesen ennek kellene érvényesülnie; és ezt nemcsak azért állítám, mert az összhazának — e sokat szenvedett s még mindig veszélymentessé nem tett Magyarországnak — nagyon is érdekében van, sőt

létföltételét alkotja az, hogy a távol kelet határain elhelyezett székely nép fennállhasson és a véginség örvényébe készarva bele ne taszítottassék; hanem mondom azért: mert az összhaza nemzetgazdászati, kereskedelmi és hadászati érdekei egyenesen az ojtózi csatlakozást követelték. Ezt állította fel mint egyedül lehetségest nagy Széchenyinktől kezdve napjainkig minden országos tekintély; ezt követelte minden stratégikus; ezt állította előtérbe mint legkönnyebben, legolcsóbban kivihetőt minden szakférfin. E csatlakozást szorgalmazta évtizedeken át nemcsak hazánk, hanem a szomszéd ltómánia közvéleménye és sajtója; ezt a világkereskedelem s így összes nyugat és kelet Európa népeinek jól felfogott érdeke: mert itt a főczél úgy a mi, mint a világkereskedelemre nézve a mihamarábbi s mi rövidebb úton való tengerhez jutás volt, a mi egyedül az ojtóz-galaczi vasút által volt létesíthető. Ezt iktatták be a keleti vasút engedély-okmányába. Ezt Ígérte — azon esetre, ha technikai nehézségek nem merülnek fel — a volt közlekedési minister úr is, midőn mint képviselőjelölt jelent meg Kézdi-Vásárhelyen, s miután az épen jelen volt főmérnök biztosítá, hogy kivitele előtt mi nehézségek sem állanak: kiépítését biztosított-nak jelenté ki.

Honnan van tehát, hogy a székelység, az össz-magyar haza, Romania, sőt Európa érdeke követelte 9 a ministeri biztosítás alapján bizonyosnak hitt ojtózi csatlakozás elejtésével: mégis az e czélok és érdekekkel homlokegyenest ellenkező tömösi csatlakozás jött most előtérbe, azon tömösi csatlakozás, a melyről eddig soha szó nem volt, a melynek, a mint maga az egyezmény 5-ik pontja mondja, még csak műszaki szemléje sem történt meg, s ma mégis a tömösi csatlakozás a jelszó a kormánykörökben, s ez a tisztelt ház amaz oldalán? Onnan, tisztelt ház, mert az előbb említett particularis érdek eszélyesen fel tudta használni hazánk pénzügyi calamitásait, s nyílt titok, tisztelt ház, hogy a gyorsan igényelt kölcsön való siklatásának kényszer-

föltételei közt első remiben ott szerepelt a tömösi csatlakozás is. Mindenesetre tagadhatlanul ügyes diplomatikai fogás ez, mely egy birkáról két gyapjút tud egyszerre lenyírni: a pénzt roppant kamatra elhelyezni, s ráadásul egy oly vasúti csatlakozást ránk parancsolni, a mely Bécs kereskedelmi suprematiáját hazánk és fővárosunk kijátszásával örökre biztosítja. De nem tehetem, hogy ne bámuljam azoknak jóhízeműségét, kik ezen szánandó műtétnek csupa pártfegyelemből vak eszközeiül szolgálnak.

Nem akarok, tisztelt ház, hosszabb fejtegetésekbe ereszkedni; hisz e kérdés minden oldalról meg volt világitva a hazafias sajtó által, annak körülményei tüzetesen fölfejtettek e házban is, az előttem felszólalt képviselőtársaim által, csakis azon egy érvelésre kívánok reflectálni, melyet a ministen úr indokolásában is mint legfőbbet hozott föl a tömösi csatlakozás mellett: tudniillik a rövidség és olcsóbság érvére, mi az ottani talajviszonyokkal ismeretleneket könnyen tévútra vezetheti.

Teljesen igaz az, hogy a tömösi csatlakozásnál megvan a rövidség a földabroszon való mérésnél, s meg a valóságban is, ha azt Brassótól vesszük; azonban a mérést nem Brassótól, hanem Földvártól kell kezdenünk: mert a föld vár-brassói vasútrész nem más, mint az eredetileg Ojtozhoz terveit keleti csatlakozás fővonalának egy szárnyvonala, a mely alkalmasint nem minden utógondolat és számítás nélkül építetett ki a fővonal folytatásánál hamarább. Ha már most Földvártól mint bogponttól teszszük méreteinket: akkor innen a tömösi határszélén levő Prediál-tetőig a szükségelt kanyarvonalokat fölvéve, van 7 folyó mértföld. Földvártól az ojtozi szoros végpontján lévő Sósmezőig van mindössze 12 mértföld; csakhogy az ojtozi vonalon a vasat mindenütt sík talajon fut, az ojtozi vízvázalástó képező Magyarostető alig pár száz ölnyire van a sík talaj színvonala fölött, hol minden nehézség és nagy alagutak nélkül egyszerű bemetszéssel át lehet a vasutat

vezetni: míg a tömösi szűk völgyben magában is roppant nehézségek merülnek fel; mert az egész völgyet elfogja az áradatai miatt veszélyes havasi folyó, míg két oldalt falmeredek sziklabérczek lövelnek fel. Itt tehát roppant munkával kell a patak-mederben biztosítani a vasutat, mint az a Körös szorosában is történt, A vízválasztót képező Predial pedig egy havasok régióiba felmagasuló oly bérczorum, melynél a Semeringihez hasonló roppant munkával lehetne csak vasutat kivinni: míg a küloldali levezetést épen lehetetlennek, a Pravoda völgyön való folytathatását pedig nagyon problematicusnak tartom, az ott előforduló hegysuvadások miatt, melyek a kőutat is tarthatlanná teszik.

Ezen körülményeknél fogva, ha a tömösi csatlakozás valamivel rövidebb is, de kiépítése bizonynyal költségesebb lesz az ojtóznál. Pap Lajos barátom már kimutatta, hogy a kormány hivatalos közegei a rövid tömösi vonalt 11, a hosszabb ojtózit csak 7 millióra irányozták elő. Erre ellcnvethctik, hogy az nem a mi dolgunk, hanem a talán majd valahol fölfedezendő kamatbiztosítás nélkül vállalkozó társulaté; de én a tömösi csatlakozást kivihetetlennek tartom, s félnünk lehet, hogy majd az, mint képtelenség elejtetik, s kiépül egyedül csak az orsovai, s így nem lesz hazánknak egyenes és rövid összeköttetése kelettel és a tengerrel, s ez által kiesvén a világkereskedelem vonalából: annak előnyeit Bécs kezébe játszuk át.

Aztán elvégre is nem Brassó, sőt nem is Földvártól, bauem a Budapesttől Galaezig való távolságot kell nekünk tekintetbe vennünk, mi az ojtózi csatlakozásnál a kormány egy korábbi kimutatása szerint is 5; ba a m.-vásárhely-segesvári összeköttetés létrejön: 9 mért-földdel rövidebb, s csakis ezen egyetlen szempont is az ojtózi csatlakozásra kell, hogy minket vezessen; de nem áll a rövidség előnye Románia részére sem, mert az Ojtóznál kimenő vasutat a határszélünkötől csak 6 mért-föld távolra eső Adzsutig kell vinni, hol a galacz-cser-

noviczi vonallal találkozik; az ojtoz-adszuti vonalrész pedig jóval rövidebb a prediál-plojestinél.

De nem áll a ministeri indokolás azon kifejezése sem, hogy a forgalom természetes útja s a két állam érdeke jelölik e csatlakozást: mert a mi érdekünk a főnnebb mondottak alapján, határozottan az ojtozi csatlakozást igényli, valamint ezt kívánja a fejedelemség érdeke is, mint a melynek sóbányái, petroleumforrásai s roppant erdősegei az ojtozi vonalra esnek. Az érdekegyenlőség egyaránt az ojtozi mellé sorakozik, csak Becs érdeke követeli a keleti világvonálnak a tömösi csatlakozás általi meghosszabbítását, hogy ez által a keleti vasút versenyképessége kijátszassék s kormányunk a jövőbe való tekintet nélkül az idegen érdekeknek rendeli alá hazánk legvitalisabb érdekeit.

Nem reménylem, hogy az itt előadottakkal sikerülöm! a kör ukázának parancsszavát megváltoztatnom; de lelkiismeretem megnyugtatása céljából is kötelességemnek ismertem a viszonyokat ismertetni, s rámutatni az itt titkosan működő ragokra, melyek által öntudatlanul tásztatjuk magunkat a rejtett kelepczébe.

Tisztelt ház! Van ott már a tömösi szorosban egy nagy nemzeti sir, hol Kiss Sándor hős bajtársai alnszszak örök álmukat, azon hősök, kik 1500-an álltak szembe 40,000 muszkával, s miként Leouidas és társai a Tkermopilákuál, utolsó lehelletökig küzdöttek a haza szent határinál. A vad ellen — melyet azok hívtak és vezettek, kik e csatlakozás titkos rugóit most mozgatják, — csak hulláikon tudott utat törni a haza szent földjére. Ott van a hazáért elvérzett classikus hősök feledett és jeltelen sírja. Ne ássunk — ha még lehetséges — önkezeinkkel egy másik nagyobb sirt oda, a hová a székely nép jövőjét fognék eltemetni. A hősök, kik ott porlanak: egy szabad, független hazát álmodva estek el. Ne vonjak magunkra e szent vértanúk átkát, ne tegyük a vérük által szentesített tömösi szorost hazánk eljátszott jövőjének sírkertjébe, s nemzetünk siralmvölgyévé.

Én részemről ily öngyilkosság eszköze lenni nem akarok, s azért a törvényjavaslatot általánosságban setn fogadom el a részletes tárgyalás alapjául, s Papp Lajos indítványához járulva, a kormányt az ojtózi csatlakozás iránti egyezmények megújítására kérem utasítani. *(Elénk éljenzés és helyeslés balfelől.)*

Az erdélyrésziek választási censusáról.

(Az 1871. Július 20-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőházi Már többször voltam megrovásnak kitéve azért, hogy a székelyek általános szervezata mellett szót emeltem; pedig azt hiszem, hogy 42,000 választó ezredéves jogának eltemetése megérdemelte azon rövid búcsúztatót; különben miként a székelyek e democraticus jogát védtem, kész vagyok e jogot e hon minden férfiára kiterjeszteni, mihelyt az arra megkívántató föltételek meglesznek. Távol vau tőlem minden idegenkedés vagy szűkkeblűség nem magyar-ajkú testvéreinkkel szemben, s valamint minden oly tendentiát, mely hazánk államiságát és politikai egységét fenyegetné, visszautasítnék, s ily nemű támadás ellen, jőne az külről vagy belülről: utolsó lehelletemig kész lennék küzdeni: akként sokkal nagyobb bennem a szabadság és testvériség érzete, hogysen a szabadság áldásait: e közös kincsünket, a hon bármely fiától megvonni akarnám. Ezen 5. §. alkalmat nyújt nekem igazság érzetem tanúsítására, s azt jelezni is kívánom.

Tisztelt ház! A törvényjavaslat 4-ik §-a hazánk némely kivételes helyzetben volt vidékére nézve határozottan megszabja a választási jogot biztosító birtokmennyiséget; ezt tette a volt partium, és a határvidékre nézve. Nem tudom felfogni, hogyan nem érezték e törvény készítői ily meghatározásnak szükségességét az Erdélyre vonatkozó 5-ik §-ban, hol e tekintetben nemcsak kivételes helyzet van, hanem a legképtelenebb anomáliák fordulnak elő; mert míg a szomszédos Ki-

rályhágón inneni részben 6 katastralis hold adja meg a választási jogot, addig Erdélyben 30—36, sőt Csikós Udvarhelyszék némely részében 80 hold birtoka kívántatik arra, hogy valaki választó lehessen. Hibás azonban azon fűlfogás, — melyet többen hangoztattak — bogy ez alatt nemzeti üldözés foglaltatik; mert ma már e törvény szerint mérnek Erdély minden fiának: székely, szász és oláhnak s így az nem nemzetiségi, hanem nemzeti sérelmet involvál magában, mert a székelyek, megyei magyarok, szászok és városok lakói Erdély népességének körülbelül felet teszik ki, s ha igazságosak akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy ez intézkedés nem oláh, hanem szász testvéreinket érinti leghátrányosabban, mert Erdélyben van 30,000 oláh nemes, kik e czímen választási jogot élvezvén, a magas választási census rősz hatását némileg egyensúlyozzák; de szász testvéreink közt nem voltak nemesek, s így a szász faluk lakói e tekintetben a legmegszorítottabb helyzetben vannak, mit én határozottan fájjalok, nemcsak ezen jóra való nép, hanem a haza érdekében is, mert a szász faluk lakóinál alig van jobb, szorgalmasabb, és alkotmány-tisztelőbb népe hazánknak, s az mindig idegen maradt azon osztály machinációitól, mely hazánk államisága ellen szétmalom-harczot folytatni földadatául tűzte ki.

Nem akarom én fejtegetni, hogy ezen a jogegyenlőség korszakában valóban comicusnak tetszhető egyenetlenségek honnan származnak, fölfejték azt már mások előttem; de különben is nem az okok felmutatása, hanem az okozat megszüntetéséről van szó.

Azok a jó urak, kik az 1848-ki választási törvénynek szellemét és nem betűjét veszik, s kik Szilágyi Dezső képviselő társammal e szellemből ki tudják okoskodni, ltogy a 315 frt értékű ház alatt tulajdonképen 3000 forintot érő három lakrészes házat kell érteni; kik c törvény szelleméből ki tudják mutatni, bogy a városi polgárság alatt nem a szorgalmas és szerény igényű iparosokat, — kik nálunk mindig földművelők

is, — nem a tősgyökeres városi lakosokat, hanem a hivatalnokokat, kereskedőket — leginkább jövevényeket — kell érteni; nem kétlem, hogy hivatalos logikájuk segélyével az 1848-ki választási törvények szelleméből azt is ki tudják magyarázni, hogy e törvény szelleme kívánja azt, hogy a választási census Zarámban 6, Alsó-Fehérben 30, Udvarhely széken 80 hold legyen.

Persze, mi egyszerű és szűkebb látkörű emberek az ily anomáliákat nem tudjuk másnak nézni a legnagyobb igazságtalanságnál, és valóságos bábeli fogalomzavarnál. E zavart még nagyban fokozza azon körülmény nálunk Erdélyben, hol sok tekintetben patriarchális viszonyok közt élünk, hogy még igen sok a felosztatlan községi birtok. Így például a Székelyföld legnépesebb havasalji községeiben csak a faluközeli csekély határ-rész van felosztva, míg a több négyszög mértföldet tevő erdőségek osztatlan községi birtokot képeznek; sőt vannak falucsoportok által birt oly havas-részek, melyek G, 7, sőt 120 falu osztatlan tulajdonát képezik. E roppant területek koránt se pusztá erdőségek; hanem oly területek, hol nagyterjedelmű szántók és kaszálók vannak; oly területek, melyek a nyár szakán lakva vannak, s hol állandó lakosságú telepítvényes községek is alakultak, részint alakulóban vannak. Nem oly területek tehát, melyek a választási jogosultság meghatározásánál tekinteten kívül lennének hagyhatók; sőt nagyon is méltányosnak ítélem, hogy a község-lakóknak ezen osztatlan közös-birtokhoz való viszonyuk és a részesedési arány meghatározottassék, mert különben éppen legnépesebb s legnagyobb birtokú faluink lakói esnek el teljesen választási joguktól, s be fog következni azon eset, minek eddigi előfordultát tagadták, hogy egyes vidékekről nem lesznek választó-jogosultak.

A hol ennyi nehézség, s ily homlokegyenest ellenkező viszonyok vannak, ott csak behatóbb tanulmány, s a szükséges adatok nyomán lehetne, bárcsak némileg is igazságos census-alapot megállapítani. Ily tanulmány mellőztetett, ily adatok a törvényhozás elibe nem ter-

jesztettek, minek következtében a tisztelt ház e tekintetben teljesen tájékozatlan, mint Kemény Gábor kifejezte magát: nincsen felvilágosítva, sőt a sokoldalú egymástól elütő információk, felvilágosítások és számcsoportozatok által, melyeket mindenki a maga szempontjából hoz előtérbe, s von le abból ellentétes következtetéseket; annyira félre van vezetve, hogy e kérdésben higdigadtan nem Ítélni, ez okon én az elhamarkodástól óvakodva, e szakaszt függőben hagyandónak, s a belügyér urat oda-utasítandónak vélném, hogy miként a partium és Határőrvidékre tette, úgy Erdélyre nézve is egy oly új szakaszt vagy tervezetet nyújtson be, mely a Királyhágón inneni rész negyed-telkének fogalmával és értékével összhangzólag szabja meg a választási census alapját; mert az unió kimondása és szentesítése után Erdélyt, valamint egyebekben, úgy a censusban is inkább terhelni sem méltányos, sem igazságos nem lehet. Eziránti indítványomat bátor vagyok benyújtani, kijelentvén, hogy annak elvetése esetében Nemes Péter, ennek elestével Hones Döme indítványához járulok.

Indítvány. Beadja Orbán Balázs báró: A választási törvényjavaslat 8. §-a függőben hagyatván, belügyér úr ntasittassék arra, hogy az erdélyi választó-kerületek új beosztásával egyidejűleg egy oly új §-t terjeszssen be, mely a Királyhágón inneni negyed-telek fogalmával cs értékével összhangzólag szabályozza az erdélyi részek lakóinak választási censusát.

A választási törvény 12. §. I. 2. és 5-ik pontja ellen.

(Az 1874. július 23-ki ülésében.)

Tisztelt képviselőház! Én a 12-ik §. két első pontját Szontagh Pál barátom, az 5-ik pontot a Péchy I Tamás által fölfejtett indokokból, az egész §. mindenik pontját pedig Hefty barátom által előadottak nyomán törlendőnek vélem, mert az 1848-iki választási törvények elég szigorú fejtenek ki úgy a jogok cs köteles-

ségek kölcsönössége, mint a politikai morál szempontjából. Aztán a politikai morál szép tétlenségét épen azoknak nem kellene minduntalan üstökénél fogva előtérbe rángatni, kikre a háttérből a tisztább légkört kereső erény gúnykaczaja zavarólag hathat.

Eddig a jobb oldalról fölszóltak legvehemensebbül az 5-ik pont védelmére keltek, s ezt akarják Belgiumból, Amerikából importált érveikkel körülsáncolni, erre fektetik úglátszik a fősúlyt, s nem is ok nélkül, mert e pont alkotja a párturalom föntarthatása tünedező reményének utolsó, bár nagyon elvékonyodott szálát. Eötvös Károly képviselőtársam, tegnapi beszédében hangsúlyozta, hogy az ellenzéknek e pont elleni támadása, úgy tűnik föl, mintha azon párton lennének a legrosszabb adófizetők, valamint hangsúlyozta, hogy meg kell szoknunk, hogy a kötelességeknek és a jogoknak ne legyen két külön tárháza, hanem azokat egyesítsük. Ezen utóbbi óhaját teljesen magamévá teszem, csak-hogy az a baj, hogy a jobboldali igazságszolgáltatásnak nemcsak a törvénykezés, hanem a választási téren is két tárháza szokott lenni: egyik a jobb, másik a bal oldal számára. Nem azért támadjuk mi meg e pontot, mintha a mi pártunkhoz tartozók közt lennének az adóhátralékosok; hisz a mi választóink szegény városi polgárok és földművelők, kik Magyarország legpontosabb adófizetői szoktak lenni; hanem ellenezzük e pont benraadását: mert van e törvénynek egy oly záradéka, a mely azt ártalmatlanná tudja tenni a hatalom támogatói számára az által, hogy azokat, kik fizetési halasztásra engedélyt nyertek, nem számítja a hátralékosak közé. Ez, miután a fizetési halasztás megengedése az önök közegeinek kezei közt van: lehetővé teszi azt, hogy e pont szigora csak minket, és a mi választóinkat sújtsa.

Aztán, tisztelt ház! olyanok-e a mi viszonyaink, s főleg a mi adófölhajtási rendszerünk, hogy más alkotmányos országok példáira hivatkozhatnánk, s van-e szükség arra, hogy az adoptált Bach-systema szerinti

adóbehajtási kényszer mellé még a polgári jog erkölcsi nyomatékát is igénybe vegyük? hisz teheti azt Anglia, Belgium és Amerika, hol az adóexecutiók a nagy ritkaságok közé tartoznak; tehetik azon országok, a melyek gondoskodnak arról is, hogy a honpolgároknak alkalmuk és módjuk legyen az állam iránti kötelezettségüknek megfelelni, a hol az adó be nem fizetés méltán polgári bűnül róható föl. De nálunk, hol a honpolgároknak mit se adunk, hanem csak tőlük követelünk; nálunk, hol az adóexecutiók hét év óta permanensé váltak, hol a honpolgárok oly nyomorát idézték elő, hogy az utóbbi években már munkaeszközeit, igavonó marháit is legnagyobb mértékben elexeqnálták; nálunk, hol a legnagyobb önmegszorítással is az adó pontos befizetése képtelenség; nálunk, hol a halott koporsójáról még a szemfedet is lehúzzák az emberi könyörülettel ismeretlen adóvégrehajtók: itt nálunk ez iszonyokat még a polgári megbecstelenítéssel is tétezní akarni, valóban csak lázas agyrem szüleménye lehet.

Avagy nem tudják önök, mik történnék a vidéken, avagy itt a húsos fazekak közt a nemzet kisajtolt könyei csak délibábos káprázatot szőnek önök optikai csalódásba burkolt szemei előtt, mely nem engedi, hogy átlássák, miszerint Magyarország népe adóját már évek óta nem a jövedelemből, hanem a tőkéből fizeti. Ha nem tudják, ím szolgálok egy fölvilágosító példával. Azon községben, a hol én lakom, most négy éve a marhavész alatt eldőglött igavonó marháink fele része, be lévén zárva, azon évben földünket meg nem mivelhettlik, 1873-ban oly iszonyú jégvihar pusztított, hogy még csak egy szál szalmát sem tudtunk hazatakarítani; a nép éhhalállal küzdött, s bár a kár föl volt hivatalosan véve, s kimutatva, hogy az egész község egy szem gabonát sem takarított haza: az adóexecutió mégis ki' szállt, s marhavészről megmaradt marháinkat miud el becsülte. Én magam táviratoztam a pénzügyministernek, ki kegyes volt a végrehajtást felfüggeszteni, az adóhivatalhoz egyetemlegesen kérvényt adtunk be, adódén-

gedést vagy legalább időhaladékat kérve; azt mondták, hogy minden egyes gazda külön folyamodjék; azt is megtettük, a végeredmény az lett, hogy a végrehajtás foganatosított, s azon szegény néptől, melynek befalo kenyere is hiányzott, elkobozták utolsó borjóját is, úgy, hogy a pár év előtt ott volt százhatvan fogatból nem maradt több tizenöttnél. Már most kérdem, mivel mivelje meg e szegény nép földjét? mikor munkaeszközétől megfosztották, s miként tudja az állam iránti kötelezettségét leróni, midőn adórendszerünk iszonyatossága azt lehetlenné tette; s önök ezen népet, melynél az existencia gyökereit kivágták, melyet a véginség karjaiba kergettek: most még polgári jogainak gyakorlatától is el akarják zárni, s megfosztani az alkalomtól, hogy legalább jövöben sorsa jobbra fordultára befolyását érvényesíthesse.

Ez, uraim, nem a politikai moral, hanem a lelketlenség politikája. Erre önök ne Belgiumban, ne Angliában, ne a polgárosodott és alkotmányos országokban, hanem Kurdistán vagy Afganistában keressenek analógiát; s ne a kötelességek és jogok kettős tárházat igyekezzenek egyesíteni; hanem önmagukba szállva nézzék Magyarország gazdagságának hét év alatt teljesen kiürített tárházat, melyben egyebet adósságnál és nyomornál találni nem fognak.

De mellözöm ezen 5-ik pontot, mert tovább idözve lehetetlen, hogy még fájdalmasabb húrokat ne pengessek, mit kerülni akarok, s áttérek az előttem fölszólt barátaim által alig érintett 2-ik pontra, melyet néhány, a gyakorlati életből vett rövid példával kívánok illusztrálni.

A 12. §. ezen 2-ik pontja, ha a törvényben beuhagyatik: a legnagyobb visszaéléseknek nyit tárt kaput, legalább a múlt választások folyama alatt erdélyrészi némely bíróságaink az osztrák törvények alapján önkényileg alkalmazható vizsgálati fogsággal a legkebel-lázítóbb visszaéléseket gyakorolták. Például Udvarhelyszéken, s másutt is divatban volt, hogy az ellenzéki községek legbefolyásosabb egyéneit a közigazgatási

tisztviselők a vétségnek legcsekélyebb látszata nélkül elfogatták, a járásbíróságok pedig minden bírói Ítélet nélkül hetekig, hónapokig, mindenesetre a választás lejártáig, fogva tartották, s akkor, mint ártatlanokat szabadon bocsátották. Az ártatlanok nyomorgatásával persze el volt érve a cél, bogy az otthon megfélemlítettek közt a jobb oldali korteskedésnek hálás tere nyílt; az ekként kierőszakolt eredmény mellett aztán legkevesebbet gondoltak a vétektelenek szenvedéseivel, azoknak legszebb polgári joguktól való megfosztásával és azzal, hogy bezáratásuk a legszorgosabb mezeti munka idejére esvén, anyagilag is nagy károkat szenvedtek.

Száz meg száz esetet lehetne ennek bizonyítására fölhozni; én a sok közül csak az oklándi esetet említem, honnét a járási dulló azon ötletből, mert egy mészáros vágó-izékében kárt tevő kutyára lőtt, a falu előljáróságát, s másokat is vasra veretve hurczoltatott börtönbe, s a sz.-udvarhelyi járásbíróság hat hétiig tartotta minden bírói ítélet nélkül vizsgálati fogságban, midőn azon kijelentéssel, hogy félreértés volt a dologban, szabadon bocsátotta. Fölhozom a lövétei esetet, honnan ugyanazon dulló úr 12 egyént azért hurczoltatott fogságra, s a járásbíróság azért tartotta választás utánig rabságban, mert a csendőrök egy asszonyt — ki egy baloldali küldöttnek szállást adott volt, — kegyetlenül vevén, a befogottak bátrak voltak szelíden megjegyezni, hogy egy nővel kegyetlenkedni nem illik. Természetes a cél: a jobboldali szavazók szaporítása az ily terrorizmussal el volt érve, s bíróságaink Páter Loyola és Páter Lonkayval úgy okoskodtak, bogy a cél szentesíti az eszközüket.

Az osztrák törvények vizsgálati fogságával való visszaélésnek még hajmeresztőbb esetei is fordultak elő, fölhozhatom például Alsó-Fehérből a derék 1848-ki honvédszázados Peder Károly és társa Butyka Lajos esetét, kiket azért, mert egy szolgabíró visszaéléseit hírlapilag megróvták, rágalmazás ürügye alatt bebörtönözték, s bírói ítélet nélkül évekig tartották vizsgálati

fogságban, honnan Beder szeme világát vesztve, utolsó Zrínyiként került ki, míg otthon minden vagyona tönkre ment. Ez esetenél a legborzasztóbb az, tisztelt ház! hogy bár az igazságügyér úr által hivatalból elrendelt vizsgálat folytán a szolgabíróra a fölhozott vádak, s nevezetesen több rendbeli közpénzek elikkasztása kiderült, s bár az osztó igazság szerint neki kell vala az ártatlanok helyét a börtönben elfoglalnia: az még ma is hivatalában van, s az ártatlanul kínzottak pedig sehol elégtételt és kártérítést nem találhatnak, mert esetleg baloldaliak lévén, a status érdeke és a választások kínóztatásukat igényelték.

Ily hajmeresztő esetekkel szemben, tisztelt ház! ezen 2-ik pont bennhagyása nem lenne más: mint a már úgy is elkapott bírói önkény föl bátorítása, ezen vad kegyetlenkedések megörökítése és a polgári szabadság elleni legnagyobb merénylet, annyival inkább: mert e pont nem végérvényes bírói ítéletről, hanem csak határozatról szól, az pedig oly határozatlan és ruganyos kifejezés, a melyet a főnnebbi előzmények mintájára kényök, kedvök szerint használhatnak az ellenzéki szavazóknak megfogyasztására. Hogy tehát az igazságszolgáltatás párt-taktika fegyverévé ne alacsonyíttassék, hogy a vizsgálati fogság a szavazók visszatartásának kúszközévé ne válhasson: én Illely és Szontagh barátaimmal ezen egész pont kihagyását véleményezem; de azon esetre, ha e pont kihagyását ki nem eszközölhetnek, szükségesnek vélem annak ellen-súlyozása, vagy inkább ellenőrzése óvszeréről gondoskodni, s azon esetre, ha a törlésbe a tisztelt ház többsége bele nem egyeznék: bátor vagyok ezen módosítást, illetőleg a 2. pont ekkénti kiegészítését indítványozni.

A második sorban „bírói határozattal“ helyett tételessék „bírói ítélettel“; végéhez pedig ezen toldás adassék: „de választási kihágások miatt, vagy azok ürügye alatt vizsgálati fogságban levőket választási joguk gyakorlatában megakadályozni nem lehet.“ (*He-lyeslés balfelől.*)

A választási sorrend megállapításáról.

(Az 1874. július 28-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Nálunk Erdélyben a választási erőszakoskodások cselszövényeit ritka tökélyre vitték. Egyik sikerrel alkalmazott csel fogás az ellenzéki szavazók visszatartására az volt, hogy a központi bizottmányok — rendszeren a főispán-elnökök kívánatára — kikeresték a naptárból az oly országos vagy hetivásárokat, a midőn az ellenzéki kerületek vagy községcsoportok lakóinak élelem-beszerzési, tehát életfentartási vagy kereskedelmi érdekei múlhatlanul, elhalaszthatlanul megkövetelték az odamenetelt, s ama vidék sorrendjét e napra tették. Így tették Udvarhelyszéken az ellenzéki Kereszturiszék sorrendjét a keresztúri vásár napjára; így tették a bözödi szombatosok választási sorrendjét szombat napra: mikor vallásuk rendelete szerint utazniok nem lehet; így tették a marosvásárhelyi választást a szebeni országos vásár napjára: mikor az iparosoknak és kereskedőknek elkerülhetlenül oda kellett menni. A választási jognak ily szándékos és vétkes kijátszását törvény által kell eltiltani, azért a 61. szakasz végéhez új bekezdésként ezen hozzátoldást indítványozom csatolni. (*Helyeslés bal felől.*)

A módosítvány így szól:

„A központi bizottságok a választás sorrendjének meghatározásánál ügyeimet tartoznak fordítani a heti - és országos vásárookra, valamint az izraeliták és szombatosok sekabes-ére, nehogy a választás oly időben essék, midőn egy város vagy vidék, vagy bármely felekezet hívei a megjelenésben gátolva vannak.“

Az izraeliták és szombatosok megemlítését s a más felekezetek meg nem említését azért tartottam szükségesnek: mert ezen egyedüli felekezetnek vannak azon szabályai, hogy szombaton nem szabad útra kelni; tehát, hogy ha a központi bizottságok kikeresve a

szombati napot, épen arra tűzik a választást: akkor ezek elesnének a választási jogtól. Ajánlom módosítványomat.

A választásoknál előleges fogadalom vagy eskü kicsikarása ellen.

(Az 1874. július 30-bi ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A lefolyt választások alkalmával, legalább nálunk az erdélyi részekben, a hivatalos pressiónak legvétkesebb neme az volt, hogy a törvényszék bírái, és a közigazgatási hivatalnokok jó előre bebarangolták a falukat aláírási-ivekkel, mely által az aláírók kötelezték magukat arra, hogy a kormánypárt jelöltjére fogják szavazataikat adni; az ily iven aláírására az embereket aztán minden kigondolható módon ráerőszakolták; a pörtárokban kikeresték, a kiknek pöréi voltak, s azokat pöréik elvesztésével, a kiknek hadköteles fiai voltak, az aláírás esetén felmentéssel kecsgették, ellen esetben a besorozással fenyegették. Fölkeresték a régi, elévült, még a kényuralom korából származó nyomozásokat, kihallgatásokat, s az azok nyomán való bezáratással ijeszgették: a hol ez nem használt, ott nyomukba lépett a fekete sereg, s a vallást kortes-fegyverré aljasítva, a legundokabb hazugságokkal csikartak ki esküt a kormánypárti jelölt számára.

Később aztán az ekként rászedettek és cselekvési szabadságukban megbénítottak mélyen elszomorodva, néha könyvek közt panasztak, hogy kénytelenek meggyőződésük ellen szavazni: mert ez s ez a hivatalnok aláírást, ez s ez a pap esküt csikart ki tőlük. A politikai illetet és polgári szabadságot mélyen sértő ily visszaéléseket úgy hiszem meggátolhatnak, ha a 96. §. végéhez ezen hozzáadást csatoljuk. (*Helyeslés balfelől.*)

A módosítás így hangzik. „Ugyanezen büntetés éri azt, ki előre kicsikart aláírást, fogadalom vagy eskü

által erőszakol valakit meggyőződése elleni szavazásra. Ha hivatalnok, közigazgatási vagy községi tisztviselő teszi: a fönt jelölt büntetésen felül hivatalát is veszti.“

A mások helyett és több helytt való szavazás ellen.

(Az 1874. Július 31-ki ülésben.)

Tisztelt ház! A választási visszaélések gazdagon termő talaja Erdély lévén, ott kell a fájdalmas tapasztalatok által jelölt bajok diagnózisát megejteni, s az óvszereket a szerint alkalmaznunk. Az ott szokásban volt számos — már részben felhozott — visszaélések mellett divatban volt a más helyetti, és ugyanazon egyénnek több Ízben és helytt való szavazása. Ez oly nagy mérvben üzetett, hogy például Udvarhelyszék havasalji faluiban hat év alatt egy választó sem halt meg, az összeirottak közül soha egy sem hiányzott: mert halott és távollevő helyett mindig szavazott valaki más; így történhetett, hogy a bejött 500 választó: adott 6—700 szavazatot, mert néha egy egyén öt-hatszor szavazott, s mindez történt a személyazonosság bizonyítására behívott előljárók vétkes elnézése mellett.

Az is divatban volt, hogy a székhelyen lakó megyei tisztviselők, és a választási joghoz juttatott s parancsszóra szavazó szolgálószemélyzet: pandúrok, hajdúk, financzok és csendőrök néha ugyanazon a napoi kétszer szavaztak: a megyében, s külön képviseleti joggal felruházott városban, sőt a több helyt birtokos földesurak vándor-szavazógépekké alakulván, 8 — 10 helyen szavaztak az ellenzéki jelöltek ellen, a központi bizottságok gondoskodván oly határnapok kitévéséről, hogy mindenfelé eljuthassanak.

Igen helyes tehát, hogy a 102. §. az ily visszaélések megtorlásáról gondoskodik; azonban van ott két félremagyarázható kifejezés, a mi annak ellenörködő hatását gyöngíti. Ilyen a negyedik sorban lévő „helyütt“, melyet így szeretnék kiegészíteni, „helyütt, vagy

több választókerületben“; mert az 59. §. megengedi ugyanazon választókerületben több szavazatszedő küldöttség alakítását, minek alapján a „több helyütt“ kifejezés, ezen több szavazatszedő küldöttségek előtti szavazásra is lenne magyarázható; holott a törvénynek nemcsak az egy választókerületben való többszöri, hanem a több választókerületben való szavazást is el kell tiltania. Továbbá ugyanezen 108. §. ötödik sorában lévő „tudva“ szót kihagyni kérem; mert ez a kibeszélésnek igen tág tért nyit, s a büntetés alóli kibúvást könnyíti. Ily értelmű módosítasomat bátor vagyok be-terjeszteni és elfogadásra ajánlani.

Interpellate a consulatusok visszaélései tárgyában.

(Az 1875. január 23-ki ülésben.)

A miniszterelnök úrhoz vagyok bátor interpellációt intézni külügyi kérdésben.

Hazánk hozzá járul a külügyi képviseltetés költségeihez, hozzájárul a nélkül, hogy a külügyekre legkisebb befolyást is gyakorolna. Ered ez egyrésztől a közösüges alkuból, melyben hazánk állami létét biztosító ezen alapjognak még csak foszlányai sem tartattak meg, de ered kormányaink közönyéből is, melynél fogva Magyarország államiságának még csak látszatát sem tudják föntartani és a külfölddel szemben megóvni. A kormány számtalanszor volt e kérdésben kérdőre vonva e házban. Kormányaink számtalanszor nyújtottak biztosítást az iránt, hogy a külügyi képviselteknek meg hagyatott, hogy Magyarország államisága respectáltassék és megrendeltetett, hogy czimereiben, jelvényeiben, pecsétjeiken és a zászlókon kitüntetve legyen az állam dualistikus szervezete és az, hogy Magyarország Aasriának nem alárendelt tartománya, hanem egyenjogú szövetséges társa; de hogy e biztosítékok pusztá szójátéknál nem voltak egyebek, hogy a külföldi képviseltek nem szűnik meg Magyarország államiságát insultálni, arra

nézve bátor vagyok egy okmányilag támogatható bizonyítványt fölhozni. Ugyanis kezeim közt van a brailai consuluak egy hivatalos átíratja, illetőleg annak egy levélborítóka, melyet én a Csíkszeredái törvényszéknél azt megillető helyére: a szemét papír-kosárba dobva találtam meg, és melyet, mint fontos corpus delictit magamhoz vettem. A levél mult évi január 3-án adatott postára, 6-án érkezett Csik-Szeredára és a czíme ez: K. K. Oesterreichische Consulat in Braila; a pecsétje pedig egy kétfejű sas, a melynek még csak gyomrában sincs meg Magyarország kicsinyke czimere.

Ezen szégyen-okmánynyal kezemben bátor vagyok kérdezni a miniszerelnök urat: Van-e tudomása arról, hogy a külföldön levő osztrák-magyar követségek és consulátusok most is megátalkodottan ignorálják Magyarország államiságát, ott csak mint osztrák közegek szerepelnek, s csak osztrák czímert és jelvényeket használnak? A mint az a corpus deliedként mellékelt eredeti levélboritékből megítélhető, mely egy magyar hatóság-hoz címzett átíratot tartalmazott.

Van-e tudomása arról, hogy a magyar országgyűlés — ha jól tudom — 40,000 frtot szavazott meg e jelvények és címerek átalakítására, a nélkül, hogy az foganatosított volna.

Szándékozik-e lépéseket tenni, hogy ezen hazánk államiságát sértő visszaélések megszüntetessenek, s miután az eddigi Ígéreték és biztosítások megbízhatatlannak és eredményteleneknek bizonyultak: szándékozik-e a közös ministeriumot a külföldi képviseltetés költségeihez való járulás megtagadása által is rászorítani, törvényeink és a nemzetközi jogok tiszteletben tartására?

A népnevelési tanfelügyelőkről.

(Az 1875. márczius 10-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőim! Volt Erdély egyik vegyes nemzetiségű határszéli tankerületében egy magasztos hivatását nemcsak fölfogni, hanem betölteni is tudó tanfelügyelő. E férfi három évi működése alatt, mondhatni, csodákat művelt; mert ő átérezvén, hogy hazánk jelen, kllérdekeknek fölládozott helyzetében, a népnevelésre keveset áldozhat, föl tudta ébreszteni az önségély hatalmas érzetét, ő meg tudta tankerülete népével értetni, hogy legdrágább kincse a népnek a művelődés, legbecsesebb kincstára az iskola, s ily kincstárak állítására buzdítá a népet. Ő nem tett úgy, mint többi tanfelügyelőink, kik leginkább arra ügyelnek, hogy fizetésüket munkátlanul élvezzék, s kiknek összes működésük oda irányul, hogy évenként táblázatos kimutatást készítsenek arról, hogy mily nyomorult állapotban vannak az iskolák, mily nyomorultul díjazvák a tanítók, s hányan nem járnak a tankötelesek közül az iskolát: ő oda törekedett, hogy az ily évi kimutatás ne legyen hátramaradottságunk pellengére, hanem művelődési hajlamunk hévmérője. Ő nem annyira a törvény szigora, mint inkább a rábeszélés hatalma által kivitte, hogy tankerülete iskolái újra építtessenek, hogy jól díjazott, képzett tanítók alkalmaztassanak, hogy a szülők örömmel s önként küldjék gyermekeiket az iskolába, melyek közül 45-öt tett községivé. Ő létrehozta tankerületében a testvéries egyetértést, s a műveltségben való előretörekvés nemes versenyét. Ő a létesülés stádiumáig érlelte azon nagy eszmét, hogy két hitfelekezet, illetőleg egy hitfelekezet két nemzetiségű híveinek villongása miatt félszázad óta gyümölcstelenül heverő fél milliónyi nevelési alapból egy oly keleti kereskedelmi akadémia állíttassék Brassóban, melynek tannyelve a magyar legyen. Szóval, e férfi működése áldás volt a hazára s ama tankerület lakóira, kiknek közműveltsége pár év alatt százados haladást tett.

Ily szabású tanfelügyelőre szüksége volt és van hazánkknak, ily tanfelügyelőnek fizetését bármily sanyarú viszonyok közt is készséggel megszavaznám; de, fájdalom, közoktatásügyi mimsterünknek ily tanfelügyelőkre nincsen szüksége; legalább ezt kell következtetnünk azon eljárásából: miszerint ezen tanfelügyelőt önfeláldozó fáradozásaiért azzal jutalmazta, hogy tankerületéből eltette, s ez által nagyszerű kezdeményezéseinek tetőzetlen falait kitette az összeomlásnak, s a keleti kereskedelmi akadémia nagyszerű tervét a kivitel stádiumában megbuktatta.

Mi, tisztelt ház, sanyarú körülményeink közt nagyon édes keveset áldozhatunk a népnevelés ügyére, hol százados mulasztásokat kellene helyre pótolnunk; de e keveset is a hivatal-alkotási dühtől meglepett korábbi kormány nem e szent cél fokozatos előmozdítására, hanem kortesei és bukott képviselőjelöltjei kárpótlására fordította. A nevelés szent ügye csak ürügy volt a tanfelügyelői dignitásba bujtatott ingenyélők jutalmazására, ha korábbi kormányaink, tisztelt ház! azon csaknem két millióra menő összeget, mit hét év óta a mit sem tevő tanfelügyelők díjazására kiadtak, népiskolák szervezésére fordították volna: elhanyagolt népnevelésünk mily óriási lendületet nyer, ha meggondoljuk, hogy abból legalább is 1,000 községi iskolát lehet vala felállítani, s legalább 100,000 most vadon fel-növő honpolgárnak adhattunk volna nevelést; míg most pár száz parasita hizlalásánál más eredményt fölmutatni nem tudunk. Mindenki tudja, hogy jelenlegi tanfelügyelőink, — tiszteletreméltó kevés kivétellel, — magasztos hivatásuk körében mit se tesznek, tankerületeik látogatását elhanyagolják, s összműködésük az Írnokaik vagy másod-tanfelügyelőik által elkészített rubrikás táblázatok aláírásában határozódik meg. Úgyde az ily táblázatok az alispánok, a körjegyzők és szolgabírák segítségével hivatalból minden külön költsékezés nélkül elkészíthetik, a népnevelés feletti felügyeletet pedig az ügyis-tétlenül élő főispánoknak lehet kötelességükké tenni, s

így a tanfelügyelőségek minden hátrány nélkül eltörülhetők és eltöröndök; mert maguk a tanfelügyelő urak, kik ez intézményt a tétlenség tápintezetévé aljasíták: tették annak föntartását lehetetlenné; azért én a népnevelési tanfelügyelőségekre előirányzott 217,012 forintból, illetőleg a pénzügyi bizottság leszállítása szerinti 180,000 forintból csak 30,000 forintot vagyok hajlandó megszavazni tíz tanfelügyelő számára, kik az ennyi kerületre osztandó országban a népnevelés fölött őrködnének: ezen tíz kerületből kettő az erdélyi részekre, nyolcz a Királyhágón inneni részekre esnék, s e tíz tankerületben, azt hiszem, hogy jeleni tanfelügyelőink közül mindazokat, kik magasztos hivatásukat fölfogták, és betölteni képesek voltak, elhelyezhetjük, legalább az erdélyi részeknek adott két kerületben az ilyek mind elhelyezhetők, lévén kettő azoknak száma, s alig hiszem, hogy Királyhágón innen is nyolcz szakértő és lelkes tanfelügyelőnél többet lehetne találni; a fenmaradókat pedig vissza kell adni előbbi hivatásuknak, hol alkalmasint kevesebb szégyennel nagyobb sikert fognak felmutatni.

Az c téren minden hátrány nélkül meggazdálkodható 150,012 forint, azt hiszem, megérdemli, hogy a tisztelt ház e férfias, bátor lépésre elhatározza magát; mert a haza üdve előbb áll néhány protegált ingyenélő ki nem érdemelt kényelménél: ajánlom e módosításomat elfogadásra. „A népnevelési első- és másod-tanfelügyelők helyett tíz tanfelügyelői állás szerveztetik három-három ezer forint fizetéssel: a költségvetésben pedig a tanfelügyelőkre előirányzott összegből 150,012 forint törltetik.“

A kolozsvári egyetem könyvtára segélyezéséről.

(Az 1875. márczius 11-ki ülésben.)

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy én Schvarcz Gyula tisztelt barátom véleményét pártolom, és pedig azért,

mivel itt nagy félreértésben és csalódásban vannak némelyek, a kik azt hiszik, hogy a kolozsvári egyetemen valamely új könyvtár, vagy természettan! gyűjtemény szervezendő. A kolozsvári egyetem az erdélyi múzeumtól egy nagy, tekintélyes, talán több tízezer kötetre menő könyvtárt és egy szép természetteni gyűjteményt örökölt. Itt tehát nem arról van szó, hogy egy új könyvtár, vagy más gyűjtemény szerveztessék; hanem arról, hogy ezen nemzeti kincset vagy használhatóvá tegyűk; vagy pedig elzárjuk a fiatalság előtt.

Tisztelt ház! Ezen könyvtár nemcsak könyvtár, hanem az erdélyi, sőt mondhatnám, a magyar történetnek egyik legbecesebb kincstára, a mennyiben abban föltalálható Kemény Józsefnek 500 kötetre menő okmány-gyűjteménye, a melyet nemcsak azok, kik Erdély történetéről akarnak írni, hanem azok is, kik Magyarország történet-írásával foglalkoznak, kénytelenek átvizsgálni; mert csak így tudnak valami eredményre jutni. Ezen könyvtár- és okmány-gyűjtemény ma oly állapotban van, hogy ha ezen 16,000 forintot a tisztelt ház megtagadja: úgy az ifjúságra és a haza tudományos férfiúira használhatlanná válik. Ennélfogva én ezen 16,000 forintot, mely ilyen nagy czéloknál tekintetbe sem jöhet, megszavazni kívánom, és kérem a tisztelt házat is, hogy ezt megszavazni méltóztassék. *(Helyeslés.)*

A m.-vásárhelyi királyi haszonvételek tárgyában.

(Az 1875. mdrezius 13-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! E kérvény igen fontos elvi kérdést tartalmaz, az praecedentst alkothat, egy, a törvényhozás hatáskörébe tartozó, nagy kérdésnek közgazgatási úton való egyoldalú és önkényes megoldására; s ezért megérdemli, hogy azt a tisztelt ház a szokottnál nagyobb figyelemben részesítse.

Ugyanis Maros-Vásárhely szabad királyi város fejedelmektől: nevezetesen 1581-ben Báthory Zsigmondtól,

1616-ban Bethlen Gábertól nyerte azon, még az osztrák-házból való uralkodók által-is helybenhagyott és megerősített jogát, hogy a bor és sör nagybani termelését és elárúsítását, mint királyi haszonvételt kizárólagosan a város élvezze. Megpróbálták régebbi időben némely magánosok a sörfőzést, s főleg elárúsítást a maguk hasznukra megkezdeni, s egészen az udvarig fölfolyamodtak; de a kormányzók, korlátnokság és az udvar is, mindig elutasította, s Maros-Vásárhely alapjoga mindig tiszteletben tartott még az önkényuralom idejében, sőt az 1867-en inneni alkotmányos korszakban is; nevezetesen 1871. május 27-én a belügyministerium 12,627. szám alatt megerősítette Maros-Vásárhely azon haszonbéri szerződését, mely szerint a nagybani sörtermelést és árulást hat egymásután következő évre bérbé adta évi 6110 írtért; valamint helybenhagyta a város képviselő-testületének azon emelkedett szellemű határozatát is, hogy e haszonbérből évenként 5000 forintot határozott az e városban akkor felállított polgári iskolára fordítani.

Maros-Vásárhely tehát e jövedelmét a legnemesebben hasznosítja; de jogosan is, mert elvitázhatlan tény, hogy az a királyi kisebb haszonvételek közé tartozik. Így lett az fejedelmek által adományozva, s így lett abban a város ítéletileg is biztosítva, a mint az a kérvényhez csatolt nagyszámú okmány által elvitázhatlanul be van bizonyítva.

A kereskedelmi minister azonban nem tekintve e jogalap sérthetlenségére, nem a belügyministeriumnak a hat évi haszonbérletet megerősítő végzésére: múlt év április 22-én 6556. szám alatt Kraft Károlynak a két alsó iparhatóság által elutasított egyszerű kérésére és a város meghallgatása nélkül, egyoldalulag megengedte a sör nagybani gyártását és elárúsítását, és az iparigazolvány kiadását elrendelte. A városnak okadatolt többrendbeli fölfolyamodását minden érdemleges tárgyalás és tekintetbevétel nélkül egyszerűen visszavetette. Tette ezt egy nagyon hangzatos, de hamis érv: az

iparszabadság alapján, az 1872-ik évi VIII. törvény-czikk 105 §-ának e) pontjára hivatkozva.

Tisztelt ház! Az iparszabadságnak melegebb barátja bizonynyal nálamnál nincsen, senki annak akadályait elhárítani inkább nem igyekszik mint én; azok közé tartozom, kik a hűbéri kor maradványait: az emberi szolgaság e letört békóinak szégyenletes töredékeit mihamarabb eltakarítani, s az egészen szabad föld munkaeszközeivé átalakítani tördkedik; de ezt a tulajdonjog szentségének sérthetlenségével, annak teljes kárpótlása mellett kívánom eszközölni törvényhozás útján; s elnézhetőnek, megengedhetőnek nem tartom, hogy egyes ministeriumok, a törvények hamis magyarázata és alkalmazása által ily alapjogokat sértsenek, s a törvényhozás jogkörébe vágva, veszélyes előzményeket alkossanak.

Már pedig, tisztelt ház, a kereskedelmi ministerium jelen esetben ezt tette; mert Maros-Vásárhely említett jogát kisebb királyi haszonvételként élvezte s élvezi; azt az ország törvényhozása méltányos kárpótlás útján megválthatja ugyan egyidejűleg az ily regalejogokkal; de az semmi esetre az 1872. VIII. törvény-czikk 105. §. e) pontja alá be nem erőszakolható, s rendeletileg el nem intézhető, mert ily alapon bárkinek is dézsma, utólagos úrbéri kárpótlását, malom-jogát, s más bármily regáléját elítélhetné a ministerium. Itt a kereskedelmi ministerium elvitázhatlanul túllépett jogkörén; s bár más oldalról reményiem, hogy az új minister úr az előde alatt fölmerült hibát helyrehozni igyekezend: mindazonáltal kérem, hogy azt ne bizza abureauk embereire; mert félek, hogy azok következeteségből is ragaszkodni fognak előbbi merev, s törvényt és a törvényhozás jogkörét sértő álláspontjukhoz. Annál fogva kérem, hogy Lázár Ádám barátom javaslattal méltóztassék elfogadni, mely a jogot evidential tartja, és a törvényhozásnak eziránti intézkedéseit is nyomatékosan hangsúlyozza.

A főispánágok eltörlése vagy legalább kevesbítéséről.

(Az 1875. márczius 15-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A roppant árban megfizetett édes mit sem tevésnek valódi példányképeit új politikai aeránk főispánjai tüntetik elő: ezen példabeszédessé vált ingyenelői az államnak, ezen szegényes paródiái a hajdani dignitásnak és valódi hatalomnak, mely zöld asztalaink és harcztereinken egyiránt annyi dicsőséggel övedzé ezen ezredéves intézményünket, mely alkotmányos életünk egykor erős, megvívhatlan bástyájának legerősebb sarkkövét alkotá. De jelenlegi főispánaink az egykori erkölcsi erő és hatalom színvonaláról lesülyedtek; hisz önkezünkkel romboltuk le a talpazatot, melyen mint a nemzeti jog védői erős állást foglaltak egykoron. Mostani főispánjaink a Napóleoni központosítási rendszer preféinek mintájába öntött idegen importált czikkek, csakhogy az utánzás, mint sok mindenben, úgy itt is rosszul sikerült, s ezen pár millióba került experimentatio czélszerűtlenségét beismerte a volt kormány is a városi főispánok szükségtelenségének bevallása által. De hát miért nem tud új kormányunk e beismerésben következetes lenni, s miért nem törli el vagy legalább miért nem redukálja az egész főispáni intézményt? Főispánjaink a vármegyék jelenlegi korlátolt önkormányzati rendszerének valódi pictus más-culusai, kiknek ez idő szerint más teendői nincsenek, mint hogy évenként négyszer a bizottmánya gyűléseken chablon-szerű megnyitó-beszédeiket elolvassák s négy hivatalos ebédet föltálnak 5 de még ezt is úgy teszik, ha épen magas kedvük úgy hozza magával: mert a megjelenésre kötelezve nincsenek, s a gyűlések érdemleges vezetése úgyis az alispán tisztjéhez tartozik. (54 embernek évi 4—5 uapi munkájáért 248,500 forintot fizet-tetni e szegény nemzettel, valóban pazarlásnál másnak nem mondható.

A főispánok megtartása melletti érvelésnek sark-pontja az. hogy a kormánynak képviseltetnie kell ma-

güt a törvényhatóságoknál, s bírnia kell oly kinevezés-től függő közeggel, mely a törvények megtartása fölött örökdjék, Elismerem ez elmélet jogosultságát, melyet a ministeri felelősség indicálni látszik; csak-hogy a törvények tisztelete, — mi népünknek főjelmvonását képezi, — nézetem szerint önmagában is biztosítja a kormány érdekeit, melyeknek az állam és nemzet érdekeivel azonosaknak és összhangzóknak kell lenniük, s bizonynyal törvénytársak, s államellenes fondorlatok még azon korban sem fordultak elő, midőn vármegyéink föltétien visszavetési jogot gyakoroltak, midőn a székely székek maguk választották főkirálybírójukat, s midőn egy-egy szék százezernyi lakosának minden nagykorosított férfija jogosult tagja volt a közgyűléseknek. Eu hiszem, meg vagyok győződve, hogy vármegyéink jelenlegi korlátolt hatáskörükben, s azoknak a virilismus retortáin átszűrt, s hivatalnok tagokkal ellensúlyozott bizottmányi gyűlései főispáni gyámkodás nélkül se tudhatnának valamely hatalombitorló és veszedlyes álláspontot elfoglalni. Törvénytársítás esetében elmozdítható alispánjaink magukban is elég garantiát nyújtanának arra nézve, hogy a vezetésük alatti törvényhatóságok törvény által szigorúan körülírt hatáskörüket túl nem lépik, s a kormány iránti méltányosságot mellőzni nem fognák; s így a főispáni állomások egészben is minden fönnakadás nélkül beszüntethetők; a hat évenként egyszer előforduló tiszt újításoknál kormánybiztosok által képviseltethetvén magát a kormány. Azért én a főispáni intézmény eltörlése mellett vagyok, s egy ily indítványt támogatni kész is vagyok szavazatommal.

De megengedve, bogy a kormány a főispáni ellenörködést nem mellőzheti: még akkor is tökéletesen elégséges lenne 4—5 vármegyét csoportosítva helyezni egy főispán felügyelete alá, ki a különböző törvényhatóságok bizottsági gyűléseinél oly sorrendet állíthat meg, hogy, ha kedve tartja, mindenikben megjelenhessék. A leköszönt kormány ilyeszerű kísérletet tett is az erdélyi

részekben, midőn Maros- és Csikszéket ugyanazon főispán vezetése alá helyezte. A próba jól ütött ki, mert bár e két törvényhatóság távol esik egymástól, s bár egyike testestől-lelkestől ellenzéki: mégis a dolgok rendes kerékvágásukban haladnak; pedig ép e törvényhatóságokban legnagyobb a nyomorszulte elkeseredés.

E kísérlet sikere a mindenütt való tágabb körű alkalmazást önként ajánlja, s ez tért nyit a nagyobb mérvű megtakarításokra; mert az ily megye-csoportok főispánjainak is teendőjük nagyon kevésre határozódván, még ha túlbőkezűleg akarjuk is díjazni a jelenlegi kisebb főispáni fizetést: vagyis a 3000 frtot elégségesnek ítélem, még pedig minden asztal-pénz nélkül, mert az ország pénzén való pártvendégeskedést tovább meg nem tűrhető visszaélésnek tartom.

E szerint a jelenlegi 64 főispán helyett 16 ily állást hiszek rendszeresítendőnek, és a többit azonnal eltörlendőnek, a mi a nélkül, hogy az állam és kormány legcsekélyebb hátrányát vonná maga után: mintegy 203,885 forinttal fogja évi deficitünket apasztani; sőt ehhez járul a száz ispánság eltörlése, s e helyett a Királyföld számára kinevezendő egy főispán beállításával meggazdálkodható 5525 frt; mert azt, hogy a Királyföld számára egy külön kis királykát tartson az állam ennek berendezett udvari személyzetével: oly részrehajló, s a jogegyenlőség elveivel összeütköző visszaélésnek tartom, melyet még hazánk kedvező pénzügyi helyzetében sem lehetne, annál kevésbé lehet jelen nyomorteljes állapotában megtűrni.

En, miként előre bocsátani, az egészen fölösleges főispáni intézmény eltörlése mellett vagyok, ily indítvány elbukása esetében a kevesbítést szorgalmazom, s ily értelmű indítványomat bátor vagyok a tisztelt ház becses figyelmébe ajánlani.

Indítvány a belügyminister költségvetése főispán, főkirálybírák stb. rovatához.

Tekintve hazánk pénzügyi bonyodalmait, s azon

évről-évre szaporodó deficiteket, melyek elvégre is hazánkat a pénzügyi tönkretetés örvényéhez vezetnék el.

Tekintve, hogy e megdöbbentő helyzetben csak kitartó és az államháztartás minden ágában következetesen átvitt gazdálkodás képes csak segíteni, mit programjában a kormány is kimondott.

Tekintve, hogy vármegyéink főispánjai, főkirálybírái, és főkapitányainak oly csekély teendőjük van, hogy a törvényszerű ellenőrködést és a kormány képviseletét ugyanazon főispán több törvényhatóságban is gyakorolhatja, a közigazgatás, államérdek és minister! felelősség legcsekélyebb hátránya nélkül.

A belügyér úr oda utasítatik, hogy addig is, míg a törvényhatóságok kikerekítésének bonyolult kérdése megoldható lesz; a vármegyei főispánok és hasonminőségű megyefőnökök (főkirálybírók, főkapitányok) létszáma 16-ra reducáltatva, 4—5 vármegyét, széket, vidéket helyezzen ugyanazon főispán felügyelete alá, a főispáni fizetést egyaránt 3000 forintra szabván meg.

Továbbá utasítatik, hogy a szász ispánságot, minden segédhivatalnokainak odaértésével eltörülven, a Királyföldet egy főispán felügyelete alá helyezze.

A belügyér úr megbíztatik e reformnak még ez évben való valósítására, és a törvényhatósági törvény ily értelemben való megváltoztatása iránti törvényjavaslatnak mihamarább! betérjesztésére, hogy az még a jelen 1875-ki költségvetéssel kapcsolatosan tárgyalható legyen.

Az erdélyi csendőrségről.

(Az 1875. márczius 15-kl ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Az erdélyrészi csendőrség költségvetéseink egy állandó botránykövet alkotja; az absolut rendszer e fogdmegeit a tájékozatlan 1867-iki kormány, a régi ezopf némely embereinek tanácsára reánk kárhóztatta az osztrák törvényekkel kapcsol-

tusán, mint akkor mondták: ideiglenesen; de a mint a tapasztalat bizonyítja, az permanens lidércz nyomásává vált az önkényuralom kebellázító viszemlékeinek úgy, bogy mi Erdélyben ma is a Bach-időszak fénykorát éljük, közrendeszet, igazságszolgáltatás, adóförlhajtás, közigazgatás mindig azon minták és ugyanazon egyének által kezeltetik, azaz, hogy azoknak kellene kezelni, de ők egyátalában nem kezelik; mert az önkényuralom rá tudta bérenczeit a munkára szorítani; míg most e tekintetben mi sem történik; csendőreink nyugosznak babérjaikon, melyeket egykor a hazafiak lánczszedésénél szereztek; törvénybíráink, tisztviselőink mulatoznak, vadásznak, s életünk és vagyonunk fölött, a mi keveset az adóexecutiók még meghagytak: csak az isteni gondviselés s népünk erkölcsisége őrökődik.

Az erdélyi csendőrségnek költségeit, a midőn 1872-ben, 1873-ra az országgyűlés megszavazta, elfogadta a pénzügyi bizottság által is érintett azon föltevést, hogy utoljára történik; de az eddigi kormány úgy látszik, nem a törvényhozás határozatának, hanem azok tanácsának hódol, kik Erdély különállását azért erőszakolják, hogy kicsinységök ott szerepkört találjon. Ezen korból kivénült emberek tanácsára erőszakolták reánk amaz idegen pretorianus hadat, mely roppant költségessége mellett valódi attentatum hazánk államisága ellen, nem csak mint a germanisationak hivatalos tenyészintézete, hanem mint oly fegyveres testület, mely egy az országon kívül levő, tőlünk független, sőt irántunk ellenséges indulatú parancsnokságnak engedelmeskedik.

Tisztelt ház! Volt alkalmam e csendőrséget érdeklőleg nézeteimet tüzetesen előadni, ismétlésekbe bocsátkozni nem akarván, egyszerűen nem szavazom meg az e czímen előírányzott 386,000 frtot; nem szavazom meg gazdálkodási szempontból sem; mert ennek felével is lehet az alkotmányos fogalmak és hazánk érdekeivel összhangzó hazai rendőrséget szervezni. Olvastam ugyan a lapokból belügymüister úrnak a pártértekezleten tett

nyilatkozatát e csendőrségnek ideiglenessége és a magyar hatóságoknak való alárendelésére nézve; azonban e tekintetben belügyminister úr kikötései az ideiglenességre nézve nem nyújthatnak nekem megnyugvást; hisz ez volt a jelszó mindig, e jelszóval erőszakolták reánk a csendőrséget, s e csalékony jelszó aegise alatt nyomorgatnak vele nyolcz év óta. Én hiszem, hogy belügyminister urnák őszinte akarata van az erdélyi német csendőrség polgárosítása és a magyar nyelv behozatalára nézve; csak hogy nyolcz év óta azon fájdalmas tapasztalást tettük, hogy a bécsi hadügyminister mindenhatóságával szemben a törvénynyel vértezett polgári hatalom nagyon erőtlen, s minden ily irányú erőlködés legfőlebb százalmas mosolyát idézi elő a fölött étien uralomra szoktatott kard embereinek. E lealázó helyzetből csak a törvényhozásnak erélyes elhatározása és ezen idegen hadnak eltávolítása mentheti ki; erre, nemzeti önérzetünkre hivatkozva, tiszteletteljesen hívom fel a tisztelt házat.

A Budapesti Közlönyről.

(Az 1875. évi márczius 15-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Állam-költségvetésünknek van egy állandó botrányköve, melybe mindenkor és mlhatlanul bele kell Űtköznünk: ez a „Budapesti Közlöny“.

Soha sem tudtam fölfogni, hogy e hivatalos pártlapot miért kellett eddig az országnak subventioval fűtartani, főleg akkor, midőn egy sok százezreket fölémésztő államnyomdánk van, hol azt minden költsékezés nélkül lehetne, és kellene is kiállítani. De mellözve most a nyomdai kiállítás fecsérléseit: a túlcsigázott szerkesztési kiadásokra vagyok bátor megjegyezni, hogy e lap egyáltalában nincsen szerkesztve, hanem csak összeollózva, s ha ily komoly dolgokkal lehetne élezeledni, azt mondanám; hogy az ily szabási műtétet né-

hány gyakorlott szabólegénnyel is el lehetne végeztetni; de megengedve, hogy az ily papírszabdaláshoz is szükséges bizonyos irodalmi jártasság: még akkor is az egyszerűen gépies munka, s mi, kik lapokkal foglalkozunk, jól tudjuk, hogy egy vezérczikket nélkülöző lapnál az ily összeollózást három rovatvezető kényelmesen el tudja végezni, s így az ily módon összetakolt „Budapesti Közlöny“ szerkesztési költségeit, még ha túlságosan bőkezűek akarunk is lenni: észszerűen hatezer forintnál éveukint többre nem tehetjük, s e czímen ennél többet nem is vagyok hajlandó megszavazni.

Van azonban e lapnál egy másik igen fontos körülmény, a mi eddig tekinteten kívül hagyatott, s mire a tisztelt ház figyelmét annyival inkább bátor vagyok fölhívni, mert itt egy oly gazdag jövedelmi forrás rejtőzködik, melynél fogva e lapért a kiadónak nem a most ígért nyegyvenezer forintot, hanem ennek húszszorosát kellene az államkincstárba beszolgáltatni. Mert, tisztelt ház! államunk e minden kritikán alóli rász lapot nem egyszer, hanem közvetve háromszor subventionálja.

Egyik subventio az, mely a költségvetésben elő van tüntetve; de e mellett létezik még két elpalástolt subventio, melyek mindenike amazt jóval felülhaladja.

Az eddig figyelmen kívül hagyott másod-subventio a hivatalos hirdetések külön díjazásában adatik meg; mert a földtehermentesítési s rokon ügyeken kívül minden, még a leghivatalosabb hirdetések, mint például: a hivatalok betöltésére czélzó szabályzati hirdetések, idézések, köröztetések, rabélelmezési s másnemű pályázatok, az állam által külön vannak díjazva, és pedig a legújabb fölemelt árszabályzat szerint fizet az állam, a 100 szóból álló ily hirdetésért 4 frt 87 krt, az 500 szóból állóért 12 frt 87 krt, s így átlagosan minden hirdetésért 6 frtot; s mivel a „Budapesti Közlöny“ minden számában van legalább is busz ily leghivatalosabb hirdetés: az állam e lap évi 300 számában megjelenő 6000 leghivatalosabb hirdetésért fizet 30,000 fo-

rintot. De mivel a leghivatalosabb hirdetések a felek által kötelezőleg kiadni kellett szintén hivatalos hirdetéseknek csak $\frac{1}{12}$ -ed részét alkotják; s mivel a felek részére ez idén oly magas árszabályt szabtak, hogy a terjedelemhez mérten azoknak díja 9—48 forint közt váltakozik, tehát ha a legkisebb árhoz közel álló 10 frtot veszszük is csak egy hirdetésre: akkor is az állam e lapnak fizetett évenként 720,000 frtot.

A „Budapesti Közlöny“ harmad subventióját az állam a hivatalos előfizetéseken adja meg, az országban lévő minden hivatalt kötelezván az előfizetésre, természetesen az állam költségén, még pedig ez évtől kezdve fölemelt előfizetési árban. Ha csak ezer hivatali testületet veszünk is föl, az állam előfizetési czímen 10.000 frtot áldoz évenként e lapra.

Az állam e szerint hirdetési és előfizetési czímen a hivatalos lapnak közvetlenül fizet 52,000 frtot, a felek által fizetett 720,000 frtot, mihez ha hozzávesszük a magánosok előfizetéseit és hirdetéseit: e lap évi bruttó-bevételét könnyen nyolekszázezer frtra tehetjük, miből, ha kiadási-, szerkesztési költségekre, illetékekre és az államnak fizetendő 40,000 forint fejében levonunk 200,000 frtot, vagy hogy sokat mondjunk, 300.000 frtot: még mindig 500,000 frt tiszta jövedelmet hajt az e lap kiadását oly talányszerűleg elnyert társulat számára.

Ily jövedelmező lapot ily potom árért oda dobnunk nem lehet; de sőt annak tekintélyes jövedelmét az államkincstár számára biztosítanunk kell. Azért én a belügyér urat odautasítandónak vélem, hogy az ügy is szabálytalanul megkötött szerződést fölbontva, a hivatalos lapot ezután nyomassa az ügy is tétlenül heverő államnyomdában, a szerkesztési költségekre legfőlebb 6000 frtot rendelvén; a lapot kötelezze a hivatalos hirdetések díjtalan közlésére, és a hivatalok számára tiszteletpéldány küldésére: miáltal 52,000 frt évi kiadástól kímélendi meg az államot; a magánhirdetések és előfizetésekből befolyandó nagyon tekintélyes össze-

gekről pedig szigorú ellenörködés mellett vezetessen pontos számadást, s akkor Magyarország e lapban nem fog egy megtölthetlen Danaida-hordót, hanem oly jövedelmi forrást bírni, mely 4—500,000 frt évi tiszta bevétel biztosit az államkincstár részére, és ez állani fog c lapnak a belügyér úr által kilátásba helyezett új átalakításakor is, — a mennyiben a hirdetések nagy jövedelmei akkor is fön fognak forogni. Én indítványt nem adok be; de fölhívom a tisztelt ház figyelmét az itt fölmutatott lappangó jövedelmeknek az állam számára való biztositására.

Igazságszolgáltatásunk reformjáról.

(Az 1875. márczius 15-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Évek óta hangoztatja az ország közvéleménye s hangoztatjuk mi is igazságszolgáltatásunk reformálásának szükségességét; e jelszó képzelt valósítása évenként 14 milliójába kerül Magyarországnak, s mégis mindenfelől halljuk a nem épen jogosulatlan panaszt igazságszolgáltatásunk ázsiai állapota felől. Nem akarom én itt bonczolgatni, hogy mi idézi elő igazságszolgáltatásunk drágaságát és roszaságát? hisz a ki észlelte az e téren fölkapott teoriákat; a ki a bírói kinevezések tragicus menetét figyelemmel kísérte; a ki tudja, hogy törvényszékeink, járásbíróságaink számát nem a szükségesség, hanem az elhelyezendő egyének számaránya szerint, s egyes területek és városoknak való kedvezmények alapján szabták meg; az teljesen ismeri a baj kútforrását is.

A napjainkban annyit fitogtatott s a kormány programjában is fölvett gazdálkodási hajlam épen igazságszolgáltatásunk terén, — hol valóban lehetne és kellene is a minden szélnek kiterjesztett vitorlákat összevonni, — mutatkozik legkevésbé; mert egy pár törvényszék és járásbírótság eltörlése, illetőleg ezek személyzetének másokhoz való beosztása valóban csak

egy csepp víz a gondatlan vesztegetés tengerében. Ila valahol: úgy itt van helye a hiba beismerésének, az alapos reformok létesítésének, illetőleg az egész ferde rendszer megváltoztatásának.

Így a bagatelle-ügyek, a mezei rendőrség, cseléd-ügy és kihágási ügyeknek a szolgabírákra való átruházása által a törvényszékek és járásbíróóságok számát felényire lehet minden legkisebb hátrány nélkül reducálni; foglalkozás nélküli törvényszékeinket lehetne a járásbíróóságok főlebbviteli fórumává tenni, harmadbíróóságul a királyi táblát rendelvén: mi által a királyi táblák és a curia személyzetét reducálni lehetne. El lehetne, s múlhatlanul el is kellene törülni a semruitőszéket, ezen igazságszolgáltatási absurdumot; mert valóban nevetséges dolog, hogy míg másodbíróóságaink az ügy érdemében korlátlanul ítélnék: addig a kisebb formai kérdésekben csak egy magasabb hatóság dönthessen, még akkor is, ha az alaki hibát a másodbíróóság fődözné fel.

Ismerem jól a semmitőszék megtartása melletti érvelést, tudniillik, hogy kell egy felsőbb hatóságnak lenni, mely az alaki hibákat gyorsan helyrehozza; úgyde ezt ép úgy megtehetné első sorban a királyt tábla, másod-sorban a curia; hisz a semmitő-törvényszék se vindicálhatja magának a csalatkozhatlanságot, tévedhet, a mint tévedett is számtalanszor s főnebbi érvelés alapján a semmitő-törvényszék fölébe egy másik, s e fölébe egy harmadik legmagasabb bíróságot kellene állítanunk, utolsó appellátát pedig a csalatkozhatna pápához tenni, már tudniillik, a ki hiszen e tulajdon-ságában.

Az itt röviden felhozottak alapján a semmitőszéket, mint igazságszolgáltatásunk gépezetében szükség-telen ötödik kereket, azonnal megszüntetendőnek, s az arra előírányzott 158,880 frtot törlendőnek vélem. A főnebb érintettek nyomán a törvényszékek és járásbíróóságok s az ezekkel kapcsolatos királyi ügyészségek felét beszüntetendőnek vélem, s az e czímen előírány-

zott 4.323,304 forintot a költségvetésből levonandónak tartom; mert itt nyugdíjazásról sincs miért gondoskodunk: miután a hely nélkül maradó bírák és királyi ügyészek mint közjegyzők és kataszteri hivatalnokok egytől-egyig elhelyezhetők lesznek, s épen ez az ok, a mi e reduciónak rögtöni keresztülvitelét parancsolólag követeli; mert ha azt, csak a jövő évi költségvetésnél tesszük meg: a közjegyzők és kataszteri hivatalok betöltése után, alig fognánk valamit nyerni, miután az elbocsátandó bírák és királyi ügyészek nyugdíjazásának terhe fölemészténé a meggazdálkodható összeg nagy részét.

Ez aztán, tisztelt ház! oly nyomatékos megtakarítás, a minek deficitünk apasztásánál nagyon is számbavehető eredménye lesz a nélkül, hogy abból igazságszolgáltatásunk érdemére bár csak a legcsekélyebb hátrány is háramolnék; sőt épen ez utón fogjuk elérni azon, a volt igazságtgyér úr által az általános vita alkalmával hangoztatott, de rosszul alkalmazott nagy elv valósítását, hogy igazságszolgáltatásunk jobb lesz a népre nézve; mert csak a bagatelle-Ugyeknek a köz-igazgatási tisztviselőkre való átruházása fog a népnek gyors és olcsó igazságszolgáltatást eszközölni! míg most a szegény ember a törvény védelmét drága volta miatt igénybe nem tudja venni. Csak akkor mondhatjuk el, hogy az igazságszolgáltatás a népért van; míg most épen az ellenkezője áll. Itt, tisztelt ház! a merev teoriákkal, miknek tandíját országunk csak az igazságszolgáltatás terén 3 év alatt 33 millióval fizette meg: szakítanunk kell és minél gyorsabban, mert ha valamire, úgy ide alkalmazható a volt pénzügyőr úr azon mondata, hogy kell tenni, ha Magyarország feumaradását akarjuk.

Tisztelt képviselők! Van még törvénykezésünk-nél egy eddig figyelmen kívül hagyott fontos körülmény, mi az állam kiadásait minden szükségesség nélkül nagy mérvben fokozza, s mire bátor vagyok a tisztelt ház becses figyelmét felhívni.

Tisztelt ház! Ha valaki az erdélyrészi igazságszolgáltatás költségeinek részleteibe betekint: azt kell hinnie, hogy az ottani nép roppant verekedő és vérengző természetű; hisz annyi súlyos testi sértés esete fordul elő, hogy az észlelőnek az erkölcsök látszólagos szilajsága fölött kétségbe kell esnie; pedig, tisztelt ház! az ily következtetés hamis alapból indul ki, mert mi erdélyiek nagyon békés jellemű honpolgárok vagyunk; hanem verekedő hírbe hoz minket az orvosi nyervág. Ugyanis a mi osztrák törvényeink a testi sértéseket könnyű- és súlyosokra minősítik, s az orvos vizsgálati díját e fokozat szerint határozzák meg: lévén könnyű testi sértésnél két forint, súlyosoknál 5 forint az orvosi vizsgálat díja. E mellett az a szokás is megvan, hogy súlyos testi sértéseknél másod- vagy utóvizsgálatnak is helye van, mit két orvos végez tíz forint vizsgálati díj mellett.

Már most, tisztelt ház! ezen eljárásnak és díjfokozatnak az a természetes következménye szokott lenni, hogy törvényszéki orvosaink rendszerint sokkal észszerűbbnek és practicusabbnak találják két forint helyett tíz forintot szerezni maguknak és öt forintot egv másik col leg újuk részére, s e miatt a könnyű testi sértések gyakran súlyosoknak minősíttetnek. (*Derültség.*) Ennek aztán az orvosi díjak nagysága mellett még más komolyabb következményei is vannak: ugyanis a könnyű testi sértésekre a törvény néhány napi, a súlyos testi sértésekre félévi börtönt szab, s így az orvosolt haszonlesése, a honpolgárunk oknélküli szenvedtetése mellett, az államra is jelentékeny rabtartási költségeket ró, a mi a 102. törvényszék területén bizonynyal százezrekkel szaporítja az állam oknélküli kiadásait.

Ez, tisztelt ház! ismét egy oly theoreticus igazságszolgáltatási absurdum, melyet megtúrni nem lehet; itt a magán-haszonvágy által okozott pazarlásnak útját kell állani, a mit az által hiszek elérhetőnek: ha a törvényszéki orvos-állomásokat egészen töröljük, s helyettük a vármegyei orvosokat, — kiknek ez idő szerint

semmi, de épen semmi teendőjük nincsen, — rászorítjuk a törvényszéki teendők díjtalan végzésére, a mint az régen is volt, a valódi alkotmányosság korszakában. Ennek következtében a törvényszéki orvosi állomásokat s azoknak sokramenő díjait törlendőknek, s ezzel kapcsolatosan a főnuebbi indokok alapján a rabtartási költségekből is 100,000 forint törlesztést hozom javaslatba.

Előre tudom, hogy az észszerűség és igazság követelte c reformokat justiciáuk elméleti emberei ellenezni fogják; de azon esetre is, ha a törvényszéki orvosok állásának megszüntetését a tisztelt ház többsége nem helyeselné: még akkor is célszerű lesz ezen orvosok napi- és vizsgálati díjai helyett bizonyos átalányt rendelni számukra, hogy így legalább a mesterkélt súlyos testi sértések eseteinek kevesbedése által az állam a rabtartási költségeknél megtakarításokat tehesen.

Még csak pár szóval kívánok a leköszönt igazságügyminister úr egy újabb rendeletére reflectálni. Általános, tisztelt ház! a panasz törvényszékeink túlhalmozottságáról; azonban én úgy találom, hogy ezt előidézi egyrészt a bagatelle s más szolgálatról gyors elintézés alá tartozó apró ügyeknek a törvényszékek és járásbíróóságokra ruházása és újabb meg újabb teendőkkel való elhalálózása; így múlt év Julius 16-án 19,616. szám alatt a volt igazságügyér úr elrendelte, hogy a tisztelt kereseteket a törvényszékek pertárilag rendes perekként tárgyalják. És így arra, hogy egy közigazgatási tisztviselő valamely kötelelességmulasztás vagy sikkasztásért megdorgáltassék: szükséges először egy hosszas — a mint a tapasztalat mutatja, évekig elhúzható, halasztható — vizsgálat a törvényhatóság fegyelmi választmányára előtt; és másodsor egy rendes per, melyben a törvényszéknek a tanukat újból ki kell hallgatni, mert a fegyelmi választmány tanú-kihallgatásai az ily pernél érvénytelenek. A törvényszék ítélete után következnek a fölebbezések, s a végeredmény az, hogy a hibás vagy vétkes hivatalnokot a büntetés vajmi ritkán vagy épen sohasem éri utol; de nem is vállalkozik senki a bűn

szellőztetésére s nyilvánosságra hozatalára: mert nem teszi ki magát a hivatalnok boszúja és üldözése mellett a ráháramolható roppant perköltségeknek.

Ennek aztán, tisztelt báz! természetes következménye egyfelől a mindinkább terjedő s óriási mérvet öltő hivatalos corrntio; másfelől a törvényszékek okuélktli elfoglalása, ténta és papír szükségtelen fogyasztása, az irodai átalányok és személyzet folytonos szaporodása és az államnak mesterkéltn túlterhelése.

Ezeket kívántam most általánosságban megjelölnödöknek, fentartom magamnak a jogot, hogy igazságügyi költségvetésünk részleteinek tárgyalása alkalmával mások ily értelmű módosításait szavazatommal támogathassam; vagy ha szükséges lesz, magam terjeszsek be ily módosításokat. (*Helyeslés.*)

A ménlőtelepekről.

(Az 1875. márczius 17-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőim! A ménlőtelepek kérdéséhez, miután mások az általános vita alkalmával tüzetesen vitatták, nem kívánok érdemlegesen hozzászólni: bár meg kell vallanom, hogy azok jelen szerkezetükben, sem az arra fordított költségeknek, sem az azok által elfoglalt államjvak jövedelmeinek megfelelő eredményt föl nem mutatnak; egyáltalában oly nagyúri sportszennvedély az, minőt jólét és gazdagságban levő országok megengedhetnek ugyan maguknak; de szegény országnak, mint a minő most Magyarország, le kell mondani az ily sokba kerülő fényűzésről, vagy legalább azt korlátozni szükséges. De mellőzve ezt, föl kell szólnom a mén-lőtelepeket kezelő tisztviselők és szcmélyzet idegen volta ellen.

Ott, hol hazánkiai közül valamely állásra alkalmas egyének ott nem találhatók: idegen szakemberek alkalmazásának sem vagyok ellensége; azonban alig tudnám megengedni, hogy köztünk, magyarok közt,

— kikről a külföld és történelem is elismeri, hogy lóhoz értő, s szakképzett lovasok vagyunk, — a ménülőtelepeket gondozni képes egyének találhatók ne lennének; de ha már az abszolút rendszer minden rokkautját, szerencse-vadászatát és ingyenélőjét hazánknak kell hizlalni: igenis megvárhatnék, hogy ezen kegyeinket élvező jó urak alkalmazkodjanak hozzánk, s ne legyenek itt az őket eltető hazában a germanisationnak megátalkodott apostolai; mert azt, hogy e jövevények itt saját hazánkban is meg merjék tagadni az állam nyelvének jogosultságát, s még a kormánnyal szemben is követelni merészeljék a német nyelv kizárólagos érvényét: önmeggyalázás nélkül többé túrnunk nem lehet.

Már pedig ezen megbotránkozató eset fordul elő a ménülő-telepek közegeinél országszerte, s hogy ez így van, bátor vagyok a tisztelt kereskedelmi miniszternek és a tisztelt háznak bemutatni a Sepsi-Szent-Györgyvet k. k. Hengsten-Depot-Commandantjának egyik törvényszékünkhöz intézett német átiratát, melyben a törvényesék azon hivatalos fölszólítására, hogy az állam hivatalos nyelvét respectálja, a Herr Commandant egész hetykeséggel azt írja vissza, persze németül, hogy a császári katonaság nyelve a német, s ha ők udvariaságból elfogadnak magyar átiratokat: megvárják, hogy a magyar hatóságok is német átirataikat elfogadják.

Az itt másolatilag fölmutatott szégyen-okmány eredetijét megtalálhatja miniszter úr az igazságügyér urnái, sok másokkal egyetemben, melyeket több erdélyrészi törvényszék panaszában fölterjesztett a volt igazságügyér úrhoz; de a honnan ép azon választ nyerték, mint a Herr Commandanttól, hogy a császári katonaság hivatalos nyelve a német lévén, fogadják el ezek német nyelvű átiratait, s a ménülő parancsnokságok azóta zavartalanul, sőt jogosan használják a német nyelvet hatóságainkkal, s alkalmasint a kormánnyal szemben is.

Tisztelt ház! Én úgy találom, hogy mi különben is eléggé függünk az osztrák hadügyminiszteről, annak lealázó uralmát eléggé érezzük közéletünk minden te-

reti; nem volt szükség tehát arra, hogy eddigi kormányaink kéz alatt mesterkéltén is előkészítsék számára a talajt, s paczkázó közegeit mindenhová becsempészésék. Hisz az, hogy ménló-telepeinknél, az erdélyi csendőrségnél, részben vasutasoknál is, a bécsi hadügyministertől függő hadat alkalmazunk, s hatáságainknak megrendeljük, hogy velük németül közlekedjenek, nem más az önmeggyalázásnál, nem más önként, készakarva nyakunkba vett igánál, melyet Becsnek hódoló volt kormányaink ráerőszakoltak a nemzetre, törvény, alkotmány és közös ügyes alku ellenére is.

Tisztelt ház! Én a költségvetésből azt látom, hogy ezeket, a minket lóhátról civilisáló, s velünk csak ügy lóhátról beszélő urakat mi fizetjük, még pedig oly bőkezűleg fizetjük, hogy például a központon levő tábornok fizetése illetékeivel, szolgálóinak díjazásával felmegy 8000 forintra, tehát csaknem annyira, mint másutt egy minister fizetése. Nincsen tudomásom róla, hogy valamely szerződés vagy közösügyes törvény ezen jó urakat törvényeink fölé helyezte volna; s alig hiszem, hogy kormányunk a ménló-telepeket is be akarná vonni a magas politika keretébe, s azok kocsisait a nemzetközi szerződés sérthetlenségének nyimbusával akarná körülölelni. Azért a kereskedelmi minister urat komolyan odautasítandónak vélem, hogy ezeket a mi fizetésünkön élő hűtelen, rossz cselédeket kergesse el, s a mérőtelepekhez alkalmazzon oly magyar állampolgárokat, kik tőlünk függjenek, s kik tudnak és akarnak is gazdájuk nyelvén beszélni.

Ezen epuratio nemcsak büntetés leend a törvényeinkkel paczkázókra, nemcsak tetemes pénz meggazdálkodásra nyit tért; hanem egyszersmind alkalmat szolgáltatand sok érdemdús kiszolgált honvédtiszt és legénység elhelyezésére, s így az eddig mellőzött hazafias érdemek megjutalmazására. Ha a kormány a mérőtelepeknél, s az erdélyi csendőrség helyett szervezendő rendőrségnél tekintettel lesz az 1848/9-ki honvédekre: azok legnagyobb részének elhelyezése sikerülendő mi

által némileg enyhítendi azon szégyent, melyet a történelem múlhatlanul elődeire rovand, a honvédek nyugdíjazásának következetes és konok megtagadása miatt.

Helyreigazítás szavai félremagyarázására nézve.

(Az 1875. márczius 17-ki ülésben.)

Tisztelt ház! Tisza László képviselő úr olyasmit védett, a mit én nem támadtam meg: mivel én azon kifejezést, melyet ő felhozott, nem egyesekre alkalmaztam, hanem általánosságban használtam az abszultismus minden hivatalnokai és nyugdíjasaira, nem pedig kizárólag a méntelepeknél alkalmazott egyénekre nézve.

Arra nézve, a mit Boér tisztelt képviselő úr, azon állításom ellen felhozott, hogy az erdélyi méntelepeknél az ügyviteli nyelv a magyar: bátor vagyok az ő kerületében levő méntelcparancsnokának német nyelven a törvényszékhez intézett átiratát fölmutatni. (*Nyugtalanság.*)

A postarendszerről, s némely visszaélésekről.

(Az 1875. márczius 17-iki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Ha más államok költségvetéseit vizsgáljuk, azok bevételi rovatában a postajövedék jelentékeny szerepet játszik: míg nálunk alig tüntet fel pár ezer forint bevételt; sőt ha a központi igazgatás költségeit, nyugdíjakat s az építkezési befektetések kamatait vesszük: deficittel találkozunk, mi Európa-szerte kivételes unicumot képez. És ezt, tisztelt ház, semmi esetre sem tudhatom be hazánk népe értelmiségének rovására; hanem ered az azon adoptált osztrák postai rendszer vizássaigaiból, mely a magas vitelbér által kötve tartja a levelezési hajlamot, s clapasztja az államnak egy igen jelentékeny jövedelemforrását. Ezen vitel-díj magassága egész az absurdumig és megfoghatlanságig van fokozva; például Brassóból,

mely Budapesttel egyenes vasúti egybeköttetéssel bír, egy 3 font súlyú s 1 frt 40 kr. értékű csomagért fizetni kell 1 frt 68 kr. portot; tehát a küldemény értékénél többet. Ily árszabály még csak Törökország azon részeiben dívik, hol tatár futárok lóháton eszközük a szállítást; ily árszabály mellett csak kényszerűség eseteiben lehet a postát igénybe venni. (*Derültség.*)

Pedig kétségtelen, tisztelt ház, hogy ott, hol a nélkülözhető fogyasztást milliók eszközük: ott az olcsó ár a legjövödelmezőbb. Így elvitázhatlan tény, tisztelt ház, hogy az olcsó postai vitelbér mindenhol fokozta ez intézmény jövödelmezőségét. Ennek bizonyításául utalok Angolország példájára, hol azóta, hogy a belföldi levelek viteldíja egyaránt egy pennyre, a gyarmatoké hat pennsre szállított, s a csomag-szállítás díja jelentékenyen aláüttetett: az állam postai jövödelme tízszerződött.

Új politikai aeránk egyik sarkalatos hibája a külföldi szolgai utánzásában, a viszonyainkhoz, életmódukhoz, fogalmainkhoz nem találó idegen törvények és intézmények merev átültetésében határozódik meg; az ezek alapján felmerülő anomáliák részint a nem alkalmazkodásból, de leginkább onnan erednek, hogy az ily átkölcsonzéseket nem nyugot mívelt és practicus népeitől, hanem legközelebbi osztrák szomszédainktól tesszük, kik az önkényuralom visszásságaiból, kik a régi slendrián hibáiból kibontakozni nem tudnak, s kik ez okon ritkán tudnak a valódi szabadelvűség és polgárosodás követelményeinek színvonalára emelkedni.

Azért e téren is czélszerű lenne az osztrák postai rendszer utánzásával felhagyva, az angol rendszerhez alkalmazkodni, a mi bizonynyal nagy nyereményhez juttatná azt nagyon is igénylő szegény hazánkat.

A rendszer hibás volta mellett a posta jövödelmezőségét csökkentik nálunk az egyes városok, vagy éppen egyes egyéneknek nyújtott kedvezmények. Például több helyen fordul elő ez okból azon eset, hogy vasutakkal párhuzamos postakocsi közlekedés tartatik

fenn. Így a vasúttól mesterkéltén megfosztott belszékelyföld vasúti főállomás helye Héjasfalva, mely egész Udvarhely- és Csik-széknek Felső-Fehér és Küküllőmegyék esedékes részeinek fölülési és áru-lerakódási helyéül szolgál, s mégis a Keresztúrról jövő postakocsinak nem itt, hanem az ezzel vasút által egybekötött, s Héjasfalvától másfél mértföldre eső Segesváron van megállási helye, s így az utasok kénytelenek a vasúttal párhuzamosan másfél mértföldet utazni postakocsin; a mi nem csak az egyesekre kellemetlen és költséges, hanem ezen kocsikáztatás az államra évenként 10,000 forint túlkiadást ró.

Hazánk nincs oly állapotban, hogy két postamester és a segesvári vendéglősök kedvéért és hasznáért 10,000 frtot évenként kidobjon, s azért én az indítványtételt mellőzve: a kereskedelmi minster urat arra kérem, hogy a postakocsit ezután Székely-Keresztúrról csak Héjasfalváig közlekedtesse, s ez által az államkincstárt 8—10,000 forint oknélküli túlkiadástól mentesítse.

A héjasfalva-segesvári kettős-költség tudtommal nem az egyedüli; ily anomáliák, vagyis inkább ily protectionális feccsérlek másutt is fordulnak elő; felhívó m azért képviselőtársaimat, hogy a vidékükön előfordulható hason eseteket hozzák a tisztelt minster úr tudomására, hogy így az ország az ily dupla díjazástól megkímélhető legyen. *(Helyeslés a szélső bal oldalon.)*

A vasutakkal párhuzamosan futó körutakról.

(Az 1875. m irczins 18-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Az erdélyi részeknek van egy kegyelt, minden időben és minden kormány által elkényeztetett s rendkívüli kedvezményekben részesített területe, mely még napjainkban is meg volt óva a virilismus és a városi főispánságok kellemetlenségeitől, melynek külön comest fizetünk, melynek tenyényi tör-

vényhatóságait a hivatalnokok légióival még most is — midőn azokat az állam díjazza — érintetlenül hagyjuk, s mely területnek két törvényszék, s négy járásbírótság helyett — mennyi untilig elégséges lenne — adtunk öt törvényszéket és tíz járásbíróst: úgy hogy ezen területecske közigazgatása és igazságszolgáltatása föl-emészt annyit, mint másutt négy akkora terület ilyenmő kiadásai.

De e részecske nemcsak napjainkban élvezi a kivételes kedvezményeket, hanem ép ily elkényeztetett gyermeke volt az absolut rendszernek is, s nem ok nélkül: mert leigázásunk békóit ott gyártották, leghűbb kezelői onnan kerültek ki. Volt is az illetőknek haszna, mert Erdélyben akkor még vasutak nem lévén, kőutakban kapták ki a többek közt jutalmukat, oly mérvben, hogy ama terület minden jelentékenyebb közlekedő utait az állam építtette és gondozta, természetesen Erdély többi részeinek terhére és hátrányára.

Azóta Erdélyben vasutak is épültek; de valami képen történt vasutaink mind ezen félreeső területre kanyarítottak, ismét a többi részek terhére és hátrányára. Legfurcsább azonban az, hogy az önkény-uralom alatt épült kőutak mellé még újakat építtettünk; még pedig egyidejűleg és párhuzamosan a vasúttal s ezt és a többit is, bár szintén a vasúttal párhuzamosan futnak: még ma is az állam gondozza, fényűzőleg épült hidakkal, átereszekkel, védőtöltésekkel látja el; míg a többi részekben az ilyek az államadón felül kivetett ravatalokból készíttetnek maguk a törvényhatóságok által.

Ilyen vasúttal párhuzamosan futó állam-út a segesvár-nagyszebeni, mely 15 mértföld hosszú, ilyen a segesvár-hévíz-brassói, mely 14 mértföld hosszú, ilyen a hermány-brassói, mely 2½ mértföld hosszú, ilyen lesz a brassó-prediáli, mely 3½ mértföld hosszú, tehát csak 'e kis területen 36 folyó mértföld hosszúságú vasúttal párhuzamosan menő kőutat gondoz az állam; de e mellett vannak másutt is, minő tudtommal a felvincz-szászvárosi, mely 12 mértföld, a hadrév-vásárhelyi, mely 9

mértföld hosszú, a csucsapahidi, mely 18 mértföld hosszú.

A költségvetés nem részletezi az államutak egyes szakaszaira fordított költségeket, s így, nem tudom határozottan megjelölni: sem hogy hány folyó mértföld vasúttal párhuzamosan futó államútunk van, sem azt, hogy mennyi az ezekre fordított költség; de a főbb előadottakból megítélheti a tisztelt ház, hogy csak az erdélyi részekben mintegy 70 folyó mértföld vasút mellett futó oly kőútunk van, melyet az állam csináltat és gondoz, s melyekre — tekintetbe véve a sok mérnöki, útfelügyelői, útmesteri, s főutaszi hivatalt, valamint azt is, hogy az állammal minden anyagot és munkát nagy árban fizettetnek — bizonynyal sok százezer forint oknélküli kiadása van az államnak; de bizonynyal nemcsak ama kegyelt területen s nemcsak az erdélyi részekben, hanem a Királyhágón innen is lesznek vasúttal párhuzamosan futó, tehát jelentőségvesztett oly kőutaink, melyeket az állam csináltat; már pedig ez oly pazarlás, mit sem szomorú helyzetünkkel, sem a hangoztatott gazdálkodási törekvéssel összeegyeztetni nem lehet.

Azért én arra kérem a tisztelt házat, méltóztassék a kőutakra előírányzott tételt most függőben hagyni s a közlekedési minister urat megbízni, hogy a lehető legrövidebb idő alatt, a kezei közt készen lenni kellettő adatok nyomán részletes kimutatást adjon be azon állam által gondozott kőutakról, melyek a vasutakkal párhuzamosan futnak, hogy a tisztelt ház képes legyen az azokra, és az azokat gondozó fölösleges hivatalokra fordított oknélküli kiadásokat már a jelen év költségvetéséből kitörölni, s ez által bizonyosan sok százezrekre, talán millióra menő megtakarítást eszközölni. Ez iránt módosítást is terjesztek be.

Még egy, a közlekedési minisztérium költségvetésének ezen tételével egybefüggő körülményre vagyok bátor a tisztelt ház becses figyelmét fölhívni.

Tisztelt ház! Sokaktól — leginkább a kormánykörökhöz tartozó egyénektől — hallottam azon súlyos,

de nézetem szerint igazolatlan vádat, hogy a magyar nép nem tiszteli eléggé a törvényt; pedig én úgy találok, hogy ennek ép az ellenkezője áll: az, hogy volt kormányaink, vagy legalább azoknak némely közegei mindent megtettek arra, hogy a törvények tiszteletének hagyományos szent érzetét kiirtsák a nép kebléből, s azt sokszor az önbíráskodásra mintegy rákényszerítsék. Avagy nem ily irányban hatott-e a választási törvények mesterkéltné kijátszása? törvényszékeink párt igazságszolgáltatása? az ártatlan honpolgároknak párt dühből származó bebörtönözései és a kormányi kisajátításoknál követett eljárások? Erre a közlekedési ministerium szakmájából leszek bátor illusztratióként egy példát fölhozni.

A midőn három évvel ezelőtt az állami gondozás alá vett héjasfalva-ghimesi útvonal építése megkezdett: a kisajátítások eszközlése végett kiküldött mérnök, a csikszekei talaj-tulajdonosokat azon ígérettel bírta olcsóbb árak önkéntes elfogadására, hogy így hat hét alatt hozzájutnak a kártalanítási díjhoz; ily értelemben köttetett meg velük az írásbeli egyesség, s a munka folyamatba tétetett a nélkül, hogy a tulajdonosok kielégítve lettek volna. Erre a nyakasabbak fejszéekkel földjükre állottak, s fenyegetődzések közt gátolták a munka folytatását mindaddig, míg a vállalkozók követelésüket ki nem elégítették. Azok ellenben, kik a törvény tiszteletétől áthatva, s a kormány kötelezettségébe bízva, az ily, mindenesetre erőszakos, önbíráskodástól visszatartózkodtak, szóval, kik erényes és engedékeny honpolgárok maradtak: azok még máig se tudtak kielégítést nyerni; sőt bár három év óta kérelmeznek, sürgönyöznek: soha még csak egyetlen választ sem nyerhettek a közlekedési ministeriumtól; legalább ezelőtt két hóval így állott az ügy, s nagyobb részük, az adó-executiótól szorongattatva, kénytelen volt követelését 40—50% veszteséggel, lelketlen uzsorásoknak odavesztegetni, a már három évvel ezelőtt kielégített önbíráskodók pedig gúnyolják ezek jóhiszeműségét és engedékenységét.

Tisztelt ház! Nem tudom, hogy a hiba itt a központi igazgatásnál, vagy az alanti közegeknél kercsendő-e? de tény az, hogy a törvényhozás ez útvonalra oly nagy összeget szavazott meg, hogy abból a kisajátítási kárpótlás úgy is kevésre menő költségeinek összege ki kellett hogy teljék; míg másrésről kétségtelen az is, hogy az ily — már a vasúti kisajátításoknál is ismétlődött — esetek igen lényegesen befolytak a törvények és felsőbbség iránti tisztelet megingatására és aláadására. Bátor vagyok tehát a közlekedési minister urat fölkérni, hogy ez ügyben tartasson szigorú vizsgálatot, s a hibást — legyen az akár itt fon, akár ott alatt — példásan büntesse meg, hogy így a törvények és felsőbbség tekintélyén ejtett csorba, legalább utólagosan kiköszörültethessék.

Módosítás: „Az állam által gondozott kőutak közt sok vasúttal párhuzamosan futó s így jelentőségvesztett útszakasz lévén: a kőutakra előirányzott tétel függőben hagyásával a közlekedési minister fölhivatik, hogy az ily utakról és az azokra fordított költségekről részletes kimutatást nyújtson be a háznak, hogy ezen célátévesztett, ok nélküli kiadások már ez év költségvetéséből törölhetők legyenek.“

A nyugdíjakról.

(Az 1875. márczius 20-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A nyugdíjakra vonatkozó pár rövid észrevételt kívánván tenni, nézetem szerint, azt legilletékesebben itt, a pénzügyminister nyugdíjrovatánál tehetem meg, hisz ebben foglaltatnak leginkább a meg nem érdemlett nyugdíjtételek; itt e czímen 1.204,539 frt, tehát nyugdíjaink egyharmadánál több fordul elő; az összes ministeriumok nyugdíj-előirányzata 2.971,466 frtot tevéen, mihez, ha ő felsége kabinetirodájának nyugdíjasait odavesszük: bárom millión fölül rúg az 1875-ik évre előirányzott összeg, még ehhez

hozzá kell adnunk a közös hadsereg, tengerészet és diplomatia hazánkra eső nyugdíj-quotáját, s ki fog tűnni, hogy Magyarország évenként mintegy hat milliót költ nyugdíjakra; tehát annyit, a mennyit ez idő szerint se a gazdag Anglia, sem a 28 millió lakosságú Olaszország, s talán még a nagy német birodalom sem tizet.

Ered pedig, tisztelt ház, ezen túlterheltetésünk onnan, hogy míg más országokban csak a haza iránti valódi érdemeket szokták jutalmazni; míg más országokban csakis a haza szolgálatában munkaképtelenné váltakat részesítik a nemzeti elismerés e nyilvánulásában: addig nálunk a valóban arra érdemeseknek vajmi kevés jut; míg ellenben roppantra menő nyugdíjainkat a hazaárulók, a haza ellen vétkezők s oly hivatalnokok nyelik el, kik nem előre haladott koruk, vagy munkaképtelenség, hanem képességhiány, gyakran vétség, vagy épen bűn miatt mozdítottak el hivatalaikból. Nyugdíjaink közt vannak, kik csak pár napig, vagy hétig voltak korlátnokok, míg valamely, a haza eltiprására czélzó okmányt ellenjegyeztek; mások rövid ideig voltak kormányzók, kincstárnokok, helytartók stb. Mindezek dúsgazdag emberek, s még sem pirulnak hazánk nyomasztó helyzetében 8—15,000 forint nyugdíjat minden évben elzsebelni. Vannak, kik 20 évig voltak a nemzet kínzói, kik börtönöket és bitófákat népesítének a hazafiak ezreivel, kiknek átkos nevéhez rémjeleneteket csatolt a történelem. Vannak, kik saját hazájuk ellen harczoltak; mások, kik hívták és vezették a vad ellent testvéreik legyilkolására. Mindezek dúslakodnak nyugdíjainkon, lesve az alkalmat, hogy nagyobb nyugdíj reményében újból elárulhassák a hazát. Valóban szomorú körjel, tisztelt ház, hogy a sötétség e lovagjai, — kik még az önkény-uralom alatt sem igen mertek mutatkozni, — most fölemelt fővel, büszkén járnak közöttünk, s vámpírként szívják a nemzet életerejét.

De az erkölestelenség e diadalát, a vétkek e tomboló orgiáit tovább elnézni nem lehet; mert minden moráltól eltekintve, s csakis a kérdés pénzügyi oldalát

véve is, Magyarország nincs oly helyzetben, hogy a haza elleneit hizlalja akkor, midőn a haza iránti érdek jutalmául koldus-pálczánál mást nem nyújthat. Én, tisztelt ház, nem ismerek törvényt, mely Magyarországot a hazaárulók nyugdíjazására kötelezné; ez még a méltányosság bő köpenye alá se vonható: mert eléggé méltányosak s engedevények vagyunk akkor, a midőn ez iránti szigorú törvényeinket nem alkalmazzuk, hűtlenségi bűnön javaikat nem confiscaljuk, s őket nem száműzzük e hazából, melynek megrontói és árulói voltak. Elégedjenek meg tehát a 8 év alatt bezsebelt 24 millió forinttal, vegyék azt végkielégítésnek, és a mindent megbocsátani és elnézni tudó magyar nagylelkűség kegyajándékának.

Tisztelt ház! E nyugdíjrendszert továbbra föl nem tarthatjuk, ha pénzügyi bonyodalmaink elé egy áthághatlan s hovatovább nagyobbodó torlaszt emelni nem akarunk; hisz az egy, évente több százezer forinttal fokozódó elviselhetetlen teherként nehézkedik üres államkincstárunkra; de fenn nem tartható azért sem: mert az a legnagyobb mértékben részrehajló és immorális; már pedig egy államnak feladata nem lebet az erkölcstelenség dédelgetése. Tudjuk, tisztelt ház, hogy az önkényuralom alatt a jelszó a passiv ellentállás volt; e tant hirdették a kiegyezés létrehozói is; ők állíták föl a hazafiság criterionjaként az idegen uralom szolgálatától való tartózkodást, s most mégis azokat, kik tanácsaikat követték, kik hivatalaikat hazafiságból elhagyták: büntetni engedik, mert nyugdíjazásuknál nem számítják be az 1848 előtti és alatti szolgálati időt; míg a bezirkerek azelőtti és azutáni szolgálati idejüket is jóba veszik. Hát ez nem nyílt jutalmazása-e a bűnnek, s büntetése a hazaiui erény- és hűségnek, nem aláásása-e minden moralitásnak?

Én, tisztelt ház! az egész nyugdíjazást oknélküli- és czéltévesztettnek tartom; mert ma az életbiztosítások olcsósága alkalmat nyújt minden hivatalnoknak, hogy kevés áldozattal maga és családja jövőjét bizto-

sítsa; lehet egy ily életbiztosítási intézetet a kormánynak a fizetések bizonyos hányadának betartása alapján létesíteni. A nyugdíjazás tehát egészen eltörlendő, s legfőlegb arra szorítandó, hogy az állam szolgálatában munkaképtelenné vált és vagyontalan hivatalnokok bizonyos; az államtól kapandó kegydíjban részesíttessenek. Én, tisztelt ház, nem félek attól, hogy nyugdíj nélkül elég és jó hivatalnokokat ne kapnánk; hisz 1848 előtt nagyon kevés volt a nyugdíjasok száma, s azért volt hivatalnok elég, s most, midőn általános a hivatalvadászati düh, midőn a kataszteri munkálatokra 18,000 pályázó jelentkezik, bizonynyal nyugdíj nélkül is találni fogunk kellő számú hivatalnokot. A nyugdíj tehát egészen eltörlendő; de addig is, inig ez törvényhozás utján megtörténhetnék: módunkban van annak terheit könnyíteni, s a konkolyt a tiszta búzától kiválasztva, vonjuk meg a hazaárulók és az önkény-uralom alatt szolgáltaktól a nyugdíjt, s ekként — még a közös hadsereg nyugdíj-járulékát érintetlenül hagyva is, — évenként pár milliót megtakaríthatunk; míg az adók kezelésének a törvényhatóságokra való ruházása, az adóhivatalok és a pénzügyőrség eltörlése által másik hat milliót gazdálkodhatunk meg, s így, csak e két reformmal deficitünk harmadrészét elenyésztethetjük. Van tehát mód, tisztelt ház arra, hogy kiadásainkat apaszszuk, s államháztartásunk egyensúlyát adóemelés nélkül is helyrehozzuk. Csak komoly szándék- és elhatározottsággal lépjen a nagyszabású reformok terére a kormány, s hiszem, hogy ily törekvésében a ház minden tagjában kész támogatóra fog találni.

A vadászfegyverek megadóztatása ellen.

(Az 1875. ápril 6-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Egyáltalában, mint az adó minden neménél, úgy a vadászati fegyverek és vadászati jog megadóztatásánál is ráliczítáluuk az abszolút

rendszer adójára, melyet akkor, sőt 1867-ben is elviselhetlennek tartottak és mondtak önök is. A zsarnokság behozta a fegyveradókat saját biztonsága szempontjából, vagy inkább rendőri szempontból, hogy csak annak lehessen fegyvere, a kinek ő megengedi, vagy a kitől nem fél: önök a rendőrállam ezen intézkedését örökítik, és örökítik százsorosán súlyosbított minőségben; mert akkor egy fegyverpassusba bele írtak tíz fegyvert is; most minden egyes fegyverre külön illeték van kivetve, s e mellett a vadászatot oly adóval terhelik, minővel alig hiszem, hogy valahol terhelve legyen; a mi nem más, mint azt a gazdagok monopóliumává tenni. Valódi középkori eljárás, mely kigúnyolja az állítólagos szabadelvűséget, valódi túlszárnyalása a Bach-rendszernek. Itt is a teher és jogok közt nincs meg a viszonyosság. Itt is a teherviselést általánossá tesszük, mert fegyveréért fizetni kell szegénynek, gazdagnak; de a jogot megvonjuk, mert a szegény fegyverének élvezetétől a roppant vadászati díj által meg van fosztva; azért én e törvényjavaslatot mint részrehajlót, igazságtalant, általánosságban sem fogadom el a részletes tárgyalás alapjául.

A védfegyverek adómentességéről.

(Az 1875. évi April 6-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A törvényjavaslat ezen 10. §-a oly laconicus modorban van tartva, hogy az aligha kiterjeszti a védfegyverek adómentességét mindazokra, kikre e törvény szellemében ki kellene terjeszteni; így például kiterjeszti a mezei gazdaságoknál a vetések, termények és állatok őrzésére alkalmazott egyénekre, juhász, pásztor és csőszök megemlítésével; de mellőzi a mezei lakások, tanyák s más helyiségek felügyelőit, őreit, kiknek pedig közbiztonsági, sőt önfenttarthatási szempontból mulhatlanul szükségük van védfegyverekre. E hiányt néhány a szöveg közé beil-

lesztendő szóval könnyen' ki lehet pótolni, s ez iránt bátor vagyok, minden hosszabb indokolás nélkül, következő módosításomat beterjeszteni.

„A második sor végére ezen szó után „állatok“ tétessék: „s helyiségek őrzésére alkalmazott felügyelők, örök, s más“.

Ezen módosítás szerint így hangzanék az egész §.:

A 9. §. határozata nem terjed ki a mezei gazdaságnál vetések, termények, állatok és helyiségek őrzésére alkalmazott felügyelők, Örök s más őrizetre alkalmazott egyénekre (csósz, juhász, pásztor stb.), kik mindazonáltal, ha vadászatot kapatnak: a jegy nélkül vadászokra kiszabott bírságot kötelesek üzetni, és annak pontos lefizetéséért másod-sorban felelős az, kinek szolgálatában az illető egyén áll.“

A jótékony egyletek férfiszolgáinak adómentességéről.

(Az 1875. April 8-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Ezen második §. 1.) pontjának végszaka a kivételek után a cselédadót kiterjeszti „minden egyéb bármi néven nevezendő s bármily ezélokra alakult egyletek, körök, társulatokra“, melyek a társulat céljaira és az egyleti helyiségekben teljesítendő szolgálatra férfiszolgákat tartanak. Ennek, tisztelt Láz, örülhetnek a nőemancipatio barátjai, — kik közé magam is tartozni szerencsés vagyok, — mert az a nők munkakörét szélesbíti, midőn a férfiakét megszorítja, s ha a kormány e szempontból indult volna ki: szándékát méltányolni és nagyrabecsülni is tudnám: de miután nem ez volt az irányadó szempont, s miután ez adó alá mindennemű, bármi néven nevezendő társulat, kör, egylet férfiszolgáját bevonja: a törvény ez intézkedését nem helyeselhetem; mert minden államban a jótékony célra, szellemi műveltség terjesztésére, a társasélet fejlesztésére alakult társulatokat és erkölcsi testületeket meg szokták különböztetni a nyereségre törőktől, s

amazoknak alakulását, önzetlen nemes céljait az állam segíteni szokta, nem pedig adókkal terhelni, s így azok elébe korlátokat emelni.

Magyarországon még sokkal élénkebben kell ez irányban hatni; hol az ily humanistikus, az ily philantropikus, az ily kulturális célokra az állam mit sem, vagy igen keveset áldozhatván, a társadalmi téren kell azt helyreállítani. Nálunk a jótékonyosság hatáskörét, a művelődés terjedését s ennek föltételét, a társasélet fejlesztését megakadályozni, vagy azt csak bármily csekély mértékben hátráltatni akarni is egyaránt polgári bűn; már pedig azt teszi e törvényjavaslat megjelölt pontja, midőn bárminemű, tehát jótékony célú egyletek, művelődési körök és társulatok fértszolgaszemélyzetét is adó, még pedig nagyon terhelő adó alá veti. Hogy ezen műveltségellenes törekvés vádjától megmentsük a magyar törvényhozást: bátor vagyok az I. fejezet 2-ik §. ó) pontjának végéhez ezen hozzátoldást indítványba hozni. A 2-ik §. δ) pontjának végéhez tételesség:

„Kivételnek ez adó terhe alól a minden nyeregményi céltól távol álló jótékony egyesületek, művelődési és társaskörök, egyletek és erkölcsi testületek, bármi néven neveztessenek is azok.“

Kérem a tisztelt házat: méltóztassék ezen módosítást elfogadni.

Fürdők tekeasztalai és játszósobáinak adómentességéről.

(Az 1875, ápril 8-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Hazánk némely vidéke igen gazdag ásványos forrásokban, melyek egykor, ha azoknak fölszerelése és berendezése sikerülend, bizonynyal külföldiek által is látogattatni, s így gazdag jövedelmi forrásul fognak szolgálni; míg most, néhány kivételével, az ily fürdőhelyek nagyon kezdetleges állapotban sínylenek, s mert a tulajdonosok azokat jövedelem hiány

miatt berendezni nem tudják: belföldi betegek is a külföldi fürdőkre csődülnek, mi által évenként nem csekély pénz szivárog ki hazánkból.

Én félek, tisztelt ház! hogy a tekeasztalok és játszósobákra vetett ezen új adó kezdetleges ilirdönté- zeteink megindult fejlődését meg fogja akasztani, azok jövőjét aláásni, a mi nem lehet a magyar törvényho- zásnak intentiója. A II. fejezet 9-ik §. *d)* pontja alatt van ugyan erre nézve némi előgondoskodás, hol a be- tegek vagy ápolás alatt állók használatára szolgáló tekeasztalok és játszósobák kivételnek az adó alól: de ezt, félremagyazások kikerülése tekintetéből, ha- rozottabban megjelölendonek vélvén: ezen módosítást vagyok bátor benyújtani, s a tisztelt ház figyelmébe ajánlani.

A 9-ik §. *d)* pontjában a „kórházak“ szavak után tétetik: „a városokon kívül eső fürdőintézetek.“

Bartha Miklós kikérése ügyében.

(Az 1875. Ápril 10-iki ülésben.)

Tisztelt ház! Igen sajnálom, hogy Bartha Miklós képviselőtársam kikérése ügyében a mentelmi bizottság véleményével nem érthetvén egyet, azt magamévá nem tehetem; nem pedig azért, mert sem a mentelmi bizott- ságnak. de sőt a tisztelt háznak sem lehet föladata az, hogy mint bíróság az ügy érdemében valamely Íté- letet hozzon, hanem csakis annak megítélése: ha váj- jon a kikérésnek indokát zaklatás, személyes boszú, vagy boszantási vágy képezi-e? s ily esetben a képvi- selőház méltósága megkívánja a kiadás megtagadását. Ez volt eddig irányadó szempont az ily ügyekben, s a képviselőház, még a mentelmi bizottság véleményének elvetésével is, megóvta mindez ideig tekintélyét: mi- helyt meggyőződést szerzett arról, hogy a kikérésnek alapját zaklatás képezi. Pedig tisztelt ház! én, ki ez h&ygytel teljesen ismeretes vagyok: határozottan állítom,

hogy e kikérésnek indoka nem csak zaklatás, hanem személyes boszú. Ugyanis Udvarhelyszéken, sőt Erdélyben mindenki tudja, a Bartha által fölmutatott bizonyítványból is kétségtelenné válik, hogy a kikérést eszközölő aljárásbíró Bartha Miklós képviselőtársam által bizonyos letéteményezett árvapénzek elsikkasztása miatt vád alá helyzetetett, s ez ügyben a fegyelmi vizsgálat folyamatba is van téve. Mindenki tudja, hogy jelzett aljárásbíró e miatti haragjában nemcsak kereste, hanem megteremtette az ürügyet, hogy Bartha Miklós képviselő társunkon boszút állhasson. Az általa megteremtett ürügy ez: késő ősszel, midőn a rugonfalvi határról már minden be volt takarítva, s a határ felszabadulva — mert október 9-én le van a kukoricza törve, s így nem hajthatta be a tilos kukoricza-földről — egy részeges ember, ki már akkor a határcsoszszégből el volt mozdítva, Bartha Miklós künn legelő lovait behajtotta nem a községi bíróhoz, mint illetékes helyre, hanem a szintén elmozdított határ-inspectorhoz. Bartha személyesen ment el lovai kiszabadítására, a volt batár-inspector neje, férje jelen nem létében engedélyt adott a lovak elvitelére, Bartha ekkor sem haza, hanem a községi bíróhoz rendelte a lovakat hajtatni; mikor az elcsapott határcsosz vasvillával rohanta meg Barthát, ki a kezében lévő vékony pálczával az önvédelem kényszerűségében egyet válla közé ütött, mire az elszaladt. Később a kijózanodott ex-határcsosz maga ment el Barthához, s töredelmesen kérte bocsánatát, és remegve könyörgött, hogy részegen elkövetett életbiztonság elleni merényletéért föl ne jelentse és el ne zárassa. Azonban a tisztelt aljárásbíró úr ez esetet igen alkalmasnak ítélte Bartha Miklós elleni boszú-terve foganatosítására, s az osztrák törvények alapján bűnvádi keresetet indított Bartha ellen. Bartha többször ment el tanúival ennek hivatalába, s mivel az országgyűlésre fel kellett jönnie, kérte soron kívüli kihallgatását, s vallomásának jegyzőkönyvre vételét; de az aljárásbíró úr durván elutasította, mert tudta, hogy Barthát a fönnebbi okokból kifolyólag föl

kell mentenie; neki azonban célja az volt, hogy Barthát zaklassa, hogy nevének a hírlapok és az ország törvényhozása előtti meghurczolása által compromittálja, s így személyes boszújának játékszeréül felhasználja.

Tisztelt ház! Ha egy bíró azért, mert elkövetett bűntettét valaki illetékes fóruma előtt föltárja, szabad kezét nyerhet, a vétkét följelentőt személyes boszújának üldözött tárgyává tenni; ha e boszú előtt még az ország törvényhozó termének ajtaja se zárul be; ha a képviselőház tagjait a képviselőim azon bizottsága, mely megvédésére van hivatva, egy ily vendetta martalékául odadobni kész: akkor tisztelt ház! törvénybíráinkból mindenható inquisitorokat alkotunk, kiknél a személyes ellenszenv vagy boszú kielégítése lesz a cél, s önkényük a törvény.

Jelen esetben, tisztelt ház, az elmondottakból megítélhetőleg, a legnagyobb mérvű zaklatás esete fordulván elő, kérem a tisztelt házat, hogy a mentelmi bizottság véleményének elvetésével Bartha Miklós kiadását tagadja meg. Pártolom Lázár Ádám tisztelt barátom ellen-indítványát.

A törvényszékek számának leszállításáról.

(Az 1375. Ápril 20-ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! Mi minden oly megtakarításnak, — mely hazánk államiságának szabadsága és jólétének rovására nem esik — akarói, szorgalmazói, sőt indítványozói is lévén, természetesen e törvényjavaslatot, mely a törvényszékek számának leszállítását, s így megtakarítást céloz, elvileg méltányolni tudjuk; azonban azt jelen alakjában még sem tudnám elfogadni.

A midőn ezt kijelenteni szerencsés vagyok, nem tehetem, hogy egyidejűleg sajnálatomat ne jelentssem ki e törvényjavaslat két igen lényeges hibáját érdeklőleg; mert oly hibák ezek, melyek a törvényjavaslat üdvös eredményét s a célba vett megtakarításokat igen nagy

mérvben meghiúsítják, s azon föltevésre jogosítanak, hogy a fusio kormánya sem tud elődeinek nagy hibáján okulva, szakítani azon bajaink egyik főfőkútforrását alkotott rász szokásával, mely szerint deficitekkel terhelt államkincstárunk üressége daczára sem tud menekülni a hivatal alkotási mániától, s oda látszik még ma is törekedni, hogy a nyugdíjak és fizetések kötelékével minél több egyént fogjon be a pártkormány köteles támogatásának taposó malmába.

Az igazságügyi költségvetés tárgyalása alkalmával magam is hangsúlyoztam a törvényszékek kevesbitésének elkerülhetlenségét, valamint azt is, hogy azok felosztatásának mulhatlanul meg kell előznie a közjegyzői intézmény és kataster végleges szervezését; de im most ép megfordítva történik; az észszerűség és hazánk érdeke parancsolta sorrend egészen fölcseréltetik, mi által a törvényszékek kevesbitésének üdvös hatása legalább pénzügyi tekintetben csaknem nullává devalválódik; mert, tisztelt ház! ha mi fölösleges törvényszékeinket a közjegyzők kinevezését és a kataster szervezését megelőzőleg töröljük el, akkor azok bírait mint közjegyzőket, a segédszemélyzetet pedig a katasternél alkalmazhattuk volna: míg most a józan sorrend e felcserélésének eredménye az lesz, hogy a törvényszékek költségtételeit kevesbiteni fogjuk ugyan egy millióval, de a nyugdíjt szaporítani fogjuk ugyanennyivel. A haza tehát e changírozással mit sem nyer, de igen a burocratiára támaszkodó kormányzat; mert e had intacte marad, sőt a nyugdíjas bírák sokkal szabadabb működési és activitási tért nyerendnek a korteskedésre, a kormány és jelöltjeinek tüskén-bokron át való támogatására.

Hogy ily számítás e törvényjavaslat alkotásánál fölmerülhetett: azt leginkább maga a törvényjavaslat tanúsítja, vagy inkább annak azon nagyon is lényeges második hibája, mely szerint az eltörlendő törvényszékek nem jelöltetvén meg, az illető szak-minister kényekedvére bízatik azoknak kiszemelése. Mi sokkal behatóbb tekintettel bírunk, hogy sem észre ne vennők, hogy e

szabadkéz mily hatalmas fegyverül használható választások alkalmával. Oly fegyver ez, melylyel egyidejűleg két irányba lehet vágni; mert a törvényszék meghagyásának Ígérete épen úgy, mint az eltörlésnek bizonyos magatartástól való föltételezése egyaránt megnyerőleg hathat a választókra. Az ily irányú működésnél még az sem szükségeltetik, hogy a minister maga leszálljón — miként eddig megtörtént — a korteskedés homokjára; elég, ha azt a főispán, törvényszéki elnök, vagy más ily egyén titokteljesen megsúgja, hatását bizonynyal el nem tévesztendő

Íme, tisztelt ház, mi be tudunk pillantani a kártyákba, mi fölismerjük, hogy e törvényjavaslat éle ellenünk, illetőleg pártunk ellen van irányozva.

De ez csak mellékes tekintet; mert mi a haza érdekét mindig a pártérdek fölé tudjuk helyezni; hanem nem rneTt e törvényjavaslat hiányos és czélzatos: azt jelen alakjában általánosságban sem fogadhatom el a részletes tárgyalás alapjául, s csatlakozom Lázár Adám képviselőtársam határozati javaslatához.

A vasutak követeléseinek kiegyenlítésére kért felhatalmazás tárgyalásakor.

(Az 1875. május 11*ki ülésben.)

Tisztelt képviselőház! A midőn múlt évben a keleti vasút számára, viszonyaink közt indokolatlan nagylelkűsködéssel, a 17 milliót megszavazta a t. ház többsége, megalkotta egyszersemind veszélyes praecedensét a jelenlegi kárpótlási igényeknek, a mint ezt akkor a megszavazást ellenző ellenzéki szónokok közül többen megjósolták. Ama 17 millió képezi létalapját a most felmerülő 90 milliónyi követelésnek. Azonban nézetem szerint csak képzeleti alapját, mert ezen követeléseket, mint legnagyobb részben alaptalanokat, vissza kell vala utasítanunk, ha az előbbinél még veszélyesebb praecedent felállítani nem akarunk, mert elemi csapásokat és

vis majort a szerződés feletti túlkövetelés indokául bármelyik vasútnál lehet előtérbe hozni.

Egyáltalában a mi eddigi vasúti politikánk minden kritikán alól állott, itt is a dualismus oly értelmezése fordul elő, hogy mi terheket viselünk, míg a hasznot mások élvezik. Nem szabad, t. ház, szemlünk elől téveszteni azt, hogy az osztrák vasutak építéséhez mi is hozzájárultunk adónkkal, a mennyiben azokat az állam építette, és kamatbiztosítási járulékkal, a mennyiben azokat társulatok építették, s mivel akkori időben Magyarországon vasutak nem igen épültek, Ausztriának azért nekünk vagy kárpótlást kell vala fizetnie vagy a mi pénzünket is igénybe vett vasutak nyereségeiből quotánkba betudandó osztalékot kell vala juttatnia.

Nem kell vala s nem lehet ma sem számításon kívül hagynunk, hogy ezen segélyezendő vasutak hasznait is leginkább az osztrák ipar és kereskedelem élvezi, s hogy a hazánkat kelettel egybekötendő fővonalaink is az osztrák kereskedelem éltető csatornáj lesznek. Mi fizetjük tehát a garantiák roppant kamatait, hasznát azonban leginkább a sógorok élvezik, valamint ők veszik az építés nyereségeit és a követelt kárpótlások hasznait is, miután vállalkozók, pénzbeszerzők és részvényesek leginkább közülük kerültek és kerülnek ki.

Ezek az okok, tisztelt ház! melyek a kamatgarantia terheit már is elviselhetlenné tették, azokat mi kárpótlási kegyajándékokkal nem szaporíthatjuk, mert azt téve, deficiteink öregbedésétől mentesülni soha se fogunk, már pedig elvitázhatlan tény, hogy a tegnap elfogadott vasúti törvények, valamint a jelenleg tárgyalás alatt lévő felhatalmazások a már is 16 milliónyi évi kamatgarantiát több milliókkal fogják fokozni, s fokozandják nézetem szerint okadatolatlanul, mert nem hiszem, hogy létezzék állam, mely az ily természetű, az ily szerződés-ellenes követeléseket megtéríteni hajlandó lenne. A jelszó, melyet zászlajára tűzött az új kormány, a takarékoság volt, azonban én ezen és az ezt előzőtt törvényjavaslatokban épen az ellenkezőjét

látom inaugurálva oly indokolatlan s képzeleti követelések elfogadása által, melyeket még a volt kormányok is haboztak elfogadni, és a törvényhozás elébe hozni.

Móricz Pál képviselő úr azt mondá, hogy vasutaink ügye hasonlít egy sokat érő örökséghez, melyet kéné» adósság terhel, s melyet az örökösnek tisztáznia kell. Igaz, csakhogy hibásnak tartanók az örökös oly eljárását, mely szerint az ez iránti alkudozás megkötését nem maga végezné, hanem jószágigazgatójára bízna. — Pulszky Ferencz képviselő úr kereste az okokat és hibákat, melyek e bajt előidézték, s monda, hogy a kormány gyógyítani akarja a bajt. Csakhogy én azt hiszem, tisztelt ház! hogy ha mi a hibát elkövetőt soha felelősségre nem vonjuk, ha az okozott károk megfizetésére senkit soha rá nem szorítunk: az ily hibákat gyógyítani s ismétlését meggátolni nem fogjuk. Felhozta Pulszky úr Oroszország példáját, előadta, hogy mily gyorsan változtak ott az igen derék, de kevésbé szakértő ministerek, valamint említé a külföldi szakemberek előszeretettel való alkalmazását. Úgyde, t. ház! azzal a mi viszonyaink képét mutatta fel, hisz olyformán mentek nálunk is a dolgok a múltban, s azért vagyunk oly nagyon muszkául.

Én részemről kimondom, hogy ily tágértelmű felhatalmazást soha semminemű kormánynak megadni hajlandó nem vagyok; de különben is nézetem szerint a közlekedési minister urnák megadni véleményezett felhatalmazás korántsem erősítené, de sőt inkább lefegyverezné a tolakodó vasúttársulatok indokolatlan követeléseivel szemben; mert míg azok az egész nemzet képviselétével látják magukat szembeállítva, míg 400 egy-néhány képviselő jóváhagyásával remélhetnek csak valamit nyerni, bizonynyal kevésbé lesznek követelők, mintha csak egy miniszterrel alkudoznak, kiről tudják, hogy a végérvényes elintézésre teljhatalmat nyert. Én részemről megbízom jelenlegi közlekedési ministerünk hazafiságában, tudom, hogy a haza érdekeit szem elől téveszteni nem fogná; de épen azért, mert ily törekvé-

eeinek erős háttéri támaszt óhajtok adui, a felhatalmazást csakis az alkudozásra vagyok hajlandó megadni, a végleges helybenhagyást és ratificációt a törvényhozásnak tartván fel, s azért csatlakozom gr. Apponyi Albert képviselő úr határozati javaslatához, s a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadom el.

A zárszámadási bizottságnak a nyugdíjakról tett jelentése tárgyalásakor.

(Az 1875. májas 14-ki ülésben.)

Tisztelt képviseloház! Végre valahára 8 év alatt legalább eljutottunk oda, hogy nyugdíj rendszerünknek mélységes örvényeibe bepillantást tehetünk; végre valahára oszladozni kezd a titokteljesség azon köde, melylyel e fontos kérdést eddig körülburkolni szerették. Előttünk van a zárszámadási bizottság jelentése, s az oly fölfedezéseket tartalmaz, melyektől méltán megdöbbenhetünk. Látjuk a jelentésből a többek közt, hogy nekünk tulajdonképi nyugdíjtörvényünk nincsen, hanem van egyik miniszterünk által, az országgyűlés speciális megbízása és felhatalmazása nélkül, az osztrák pénzügyi igazgatósággal 1867-ben kötött és a bécsi közös minisztérium által kiadott ideiglenes egyezményünk, vagy nyugdíjszabályzatunk, mely nyakunkra sózta az abszolutizmus egész hadának nyugdíjazását mindaddig, míg a nyugdíj aránylagos felosztása felett a törvényhozás intézkedik.

A magyar országgyűlés ezen idegen konyhán keletkezett szabályzatot soha el nem fogadta, azt soha be nem cikkelyezte, de sőt már 1868-ban kötelességévé tette a kormánynak, hogy még azon ülészak alatt a nyugdíjakról terjesszen be törvényjavaslatot; oly törvényjavaslatot, mely az 1848 előtti nyugdíj szabályzatot vegye fel alapul. Már pedig tudjuk, t. ház! hogy 1848 előtt mily kevés volt a nyugdíjképes hivatalok száma, s mily csekély az azok nyugalmazására fordított

összeg. Az ország törvényhozása e meghagyását azóta minden évben ismételte, de egymást követő kormányaink annak teljesítését vétkes következetességgel mind- eddig elodázták. Oly hazaellenes bűn ez, t. ház! mely- nek terhelő vádja alól a történelem ítélőszéke soha fel nem mentheti őket, főleg ha meggondoljuk, hogy a nyugdíjkérdés méltányos elintézése évenként legalább 2¹/_{*} millió forint marasztott volna meg, a mi 8 év alatt 20 milliót tesz. E roppant összeget egyszerűen kidob- tuk az ablakon, eredménye legfőbb az, hogy azok, kik annak jótéteményeiben részesültek, még inkább gyűlölnék és piszkolnak minket. Valódi bibliai kegyes- ség, mely szó szerint értelmezi e mondatot, hogy „dobj kenyerrel, a ki téged kövel dob.“ (*Igaz! a szélső- baloldalon.*) De a volt kormányok, nemcsak hogy tör- vényjavaslatot a nyugdíjakra nézve nem terjesztettek be, hanem a lefolyt 8 év alatt mindent elkövettek arra, hogy a nyugdíj-illetékesség és jogosultság meghatároz- ható ne legyen, mert a nyugdíjasok lajstromát, a mint erre 1868-ban föl lett a képviselőház és a pénzügyi bizottság által is híva, soha át nem vizsgálta, soha be nem terjesztette. Az országgyűlés által a nyugdíj ki- mutatások átvizsgálásával megbízott állami főszámve- vőszék többszörös felkérésére a nyugdíjasok okadatolt jegyzékét soha kiegészítve át nem szolgáltatta, bár erre az állami főszámvevőszék részletes utasításokat és kész mintázatokat adott rendelkezésére, de sőt a pénzügy és igazságügy minisztériumok, melyeknél a legtöbb nyug- díjazás van, kijelentették, hogy a tényleg nyugdíjazottak okadatolt jegyzékét elkészíteni képtelenek, miután a kívánt adatok nem lévén a hazai levéltárakban, azokat nem tudják megszerezni.

Az államszámszék tehát minden buzgalma mellett is csak hiányos munkálatot terjesztett be, de ebből is kitűnnek és nyilvánvalóvá lesznek a legrémltetesebb visz- száélések, nevezetesen e jelentés szerint 11 categoriába osztályozható oly nyugdíjasaink vannak, kik nyugdíj-ai- kat illetéktelenül veszik, de miután ezek a jelentésben

szét vannak szórva, bátor leszek a t ház engedélyével, egy csoportba összevonni, s ezek sorozatát bátor leszek felolvasni, hogy egy categoria se maradjon ki.

Kitűnik tehát, hogy: 1. vannak államunk nyugdíjasai közt olyanok, kiket semmi jogcímen nyugdíj nem illet és vannak e categoriában olyanok is, kik 8000 frt évi nyugdíjt húznak. 2. Vannak, kik jogos nyugdíj-illetéküknél jóval nagyobb összeget húznak, még pedig oly arányban, hogy 420 frt helyett 5250 irtot kapnak évenként. 3. Vannak olyanok, kiket csak évi végkielégítés illetett volna, de a kik az egyszer mindenkorra kapni kellett összeget 8 év óta nyugdíjként élvezik. 4. Vannak, kik soha nyugdíjképes hivatalban nem voltak s mégis nyugdíjt élveznek. 5. Vannak oly nyugdíjasaink, kik soha Magyarországon nem szolgáltak, csak ide telepedtek, s mert osztrák nyugdíjaikat egykor magyarországi adóhivataloknál vették ki, most mi fizetjük nyugdíjaikat. 6. Vannak a közös minisztérium által nyugdíjazottak, kiket mi fizetünk. 7. Vannak, kiknek nyugdíjai csak 23Vo-ban illetnek minket s mégis egészen mi fizetjük. 8. Vannak minisztereink által nyugdíjazottak, kiket illetéküknél nagyobb nyugdíjban részesített az uralkodói kegy, melyet kormányunk az országgyűlés kikerülésével a törvények ellenére eszközölt a mi terhünkre. 9. Vannak, kik bár hivatalban vannak, nyugdíjaikat mégis élvezik. 10. Vannak a közös hadsereg nyugdíjas állományából áttett nagyszámú öreg honvédtisztek, kiket pár évi szolgálat után a mi terhünkre nyugdíjaztak és végre. 11. Vannak a bécsi hadügyminisztertől kinevezett és tőle függő nyugdíjas csendőreink.

Ez eseteket tünteti elő a főszámvevőszék jelentése; de e mellett leplezhetlenül feltárja a volt kormányok szánandó mulasztásait, nyílt törvénysértéseit és önkényes eljárásait. Ilyen a többek közt az, hogy az országgyűlés által irányadóul kijelölt 1848 előtti szabályzatok ellenére az absolutismus hivatalnoksergét nyugdíjazták, pedig a hivatott szabályzatok szerint csak az egy hu-

zamban, megszakítás nélküli szolgálati idő vétetett a nyugdíjazásnál tekintetbe, már pedig ezek 1861-ben mind szüneteltek s így őket legalább általunk fizetendő nyugdíj nem illetheti, s még is mindezeket nyugdíjjal látták el. *(Mozgás a szélső baloldalon.)*

Az 1848-ki szabályzat szerint nem voltak nyugdíjképesek a hétszemélyes, királyi és kerületi táblák, erdélyi törvényszékek, tartományi bíróságok tagjai, megyei és városi hivatalnokok, s ezeket még is legnagyobb részben nyugdíjban részesíték. Ily vétke a volt kormányoknak az, hogy bár az állami íoszámszék még 1873-ban beterjesztette a megvizsgált és kifogásolt nyugdíjazottak névjegyzékét, a kormány azt soha a képviselőháznak be nem adta, s így történhetett csak meg, hogy az 1873-ki költségvetésben csak az erdészetről 58,326 frt oly kegydíj fordul elő, a mi az előző év költségvetésében nem létezett.

S nyilván való lesz az egyik kultusministernek azon az alkotmányos országok történetében még soha elő nem fordult törvény kijátszása, mely szerint az ország törvényhozásának tudta nélkül új nyugdíjszabályzatot alkotott, s azt az országgyűlés kikerülésével az uralkodó által megerősítette, s nyugdíjazásait a szerint eszközölte.

Ím t. ház, az itt röviden előadottakból könnyen kimagyarázható, hogy miként emelkedett a mi évi nyugdíjtételünk — a hadseregét ide nem értve — 3.134,841 frtra. De t. ház! nekünk az okok és okozatok ismereténél, s az egyszerű tudomásul vételnél nem szabad megállapodnunk, hanem miután nyugdíjazottaink közt igen nagy számmal vannak olyanok, kiknek nyugdíjai a Lajtáutúli országokat illetik, komolyan felszólítandónak vélem kormányunkat, hogy a 8 év óta helyettük nyugdíj fejében kifizetett tekintélyes összeget visszakövetelje. Felhívandónak hiszem az összministeriumot, hogy Magyarország több milliót kitevő nyugdíj-alapját, mely Bécsbe vándorolt, visszaszerezze, s határozatilag kimondani szükségesnek tartom, hogy

a kormánynak szigorú kötelességévé tétetik, miszerint a nyári szünetelés ideje alatt az 1848 előtti alapokon a nyugdíj-normalet vagyis törvényjavaslatot elkészítve, azt a jövő képviselőim megalakultakor rögtön terjeszszé be, mert t. ház! Magyarország jelenleg naponta mintegy 9000 frtot a katonai nyugdíjakkal együtt összesen mintegy 19,000 frtot fizet ki nyugdíjilleték fejében, s az ország méltán megvárhatja törvényhozásától, hogy e jogosulatlan teher nagy részétől mihamarább megszabadítsuk. Ez a teendő a jövőre nézve, a múltra nézve pedig, nem tudok oly engedékeny lenni, mint a zárszámadási bizottság, s az elkövetett nagy hibákat és mulasztásokat tekintetbe véve, a feltétlen fölmentvényt nem adhatom meg. Ez iránt ugyan határozati javaslatot nem nyújtok be, remélvén, hogy azt más megteendi s fenntartom magamnak azon jogot, hogy azt szavazatommal támogathassam. *(Helyeslés a bal oldalon.)*

A követválasztás Maros-Vásárhelyen

1872-ben.

A Maros-Vásárhely szab. kir. városban 1872. év szeptember 16-án megejtett követválasztás a polgári erények és elvküség oly fényes diadalát tünteti elő, miszerint megérdemli, hogy az az alkotmánytörténelem emlékkönyvébe följegyeztetve, emlékezete az abban résztvettek méltó dicsőítésére, az utódok, és más honpolgárok buzdítására feutartassék.

E választás czélzatosan volt legutoljára hagyva, hogy így minden erőt összpontosíthassanak az ellenzék jelöltjei: Lázár Ádára és Orbán Balázs megbuktatására. Itt nemcsak a pártédek ütközött össze, itt nemcsak elvi küzdelem folyt, hanem ahoz még osztályharc is járult, a mely az ellenzék jelöltjeiben nemcsak a szabadság bátor védőit, hanem a democratia előharczóit is üldözőbe vette. A boszus erdélyi aristocratia a vármegyei választásoknál idomított kortesbadával jelent meg, s a vásárhelyi nagy számú bureaucatiával, a szintén népes tanársággal és a papsággal¹⁾ szövetekezett; az önálló gondolkodás elnémítására, a szabadságszeretet főlemelő érzetének elfojtására, a legnemesebb értelemben vett democratia — ez iránytadó városban jelentkezett — diadalainak lerántására, s a polgárság ez által fokozott önérzetének megalázására.

*) Az egy Kovács Áron ev. ref. lelkész kivételével.

Itt az érdemnélküli felfuvalkodás a reactioval kezelt fogva esktidött össze a korszellem vívmányainak szét-tépésére, a szabadság és a nép barátjainak lesújtására. E hatalmas, céljai foganatosításánál az eszközökben nem igen válogató, a hatalom feltétlen támogatása és nagy pénzerővel rendelkező reactionarius ligával szemben, az egyedül önmagára utalt polgárság csak is szabadság-szeretetét, alkotmánytisztelét s szeplőtelen polgári erényeit tudta szembeállítani, csak is önlelkéből meríté azon törhetlen erőt, mely a diadalt biztosítá számára, s ép ezért a felmutatott eredmény páratlanul dicső, s főlemelőleg magasztosnak mondható.

De jellegezzük röviden e választás folyamatját.

A választások ötletéből szervezett városi főispánság minden rugót mozgásba hozott, a jobboldal jelöltjei közt¹⁾, ott volt a terjedt rokonsága és hivatalos állásánál fogva is nagy befolyású polgármester; kimondták — az addig e városban soha sem alkalmazott — nyilvános szavazatot, a mi a százféle érdekek összefűződésénél fogva igen sok választóra feszélyezőleg hatott; a papok a fanatismus fegyvereit szedték elő; a választást megelőzőleg egy bank alakított, mely rövid lejáratú kölcsönétnek a szavazattól feltételezett rögtöni felmondása által sok választóra gyakorolt pressiót; e mellett a szavazatok árfolyama oly nagy volt, mint talán sehol hazánkban **). Nem volt Maros-Vásárhelynek egyetlen ellenzéki választója sem, ki megkísértve, ki érdekeiben megtámadva ne lett volna, ki a feuebbi pressiók valamelyikének, néha mindenikének nyomása alatt ne lett volna. Örök dicsősége eme polgárságunk, hogy soraiiban egy sem találkozott, a ki meggyőződését és politikai

*) Borosnyai Pál és Ajtai Mihály.

***) A mit megítélhetni abból, hogy egy földhöz ragadt szegény polgárnak — ki a régi jogosultság alapján volt választó — 50 frtot adtak csak azért, hogy a szavazástól tartózkodjék. Ő e pénzt bemutatta a baloldali párt bizottságnak, s csak úgy volt hajlandó megtartani, ha erre jóváhagyást nyerhet, mit meg is nyert.

hitét áruba bocsátotta, vagy magát megfélemlíteni s a kötelesség útjáról letéríteni engedte volna*).

Az öntudatos kötelességérzetnek az önérdek fölé emelkedése, s e hatalmas közszellem valóban megható jelenségeként tűnt fel, főleg a külvárosi (Kis-utca, Hajósköz, Dinyeföld) szegényebb földművelőknél, kik rendesen kis házacskát bírnak s a szomszédos birtokosoktól bérbevett földek művelésével tartják fenn népes családjaikat. Ezeknek nemcsak nagy összegek ígértettek minden egyes jobboldali jelöltre adandó szavazatért, hanem a bérföld megvonásával — tehát az önfentartás föltételének megtagadásával — is fenyegetve voltak; de azért egy sem lett hűtelen elvéhez, egyetlen egy sem pártolt el a szabadság fennlobogó zászlójától. Látni kellett e szegény, de honfi erényekben végtelenül gazdag népet, hogy mily nemes önérzettel, mily méltóságteljesen, mily büszke öntudattal, mily fölemelt fővel jelent meg a választási urnánál, hogy fogalmat szerezzünk a mintaszerűen jellemes valódi magyar honpolgárokról, kiknek tényleg igazolt bitelvük az, hogy „A h a z a m i n d e n e l ő t t .“

Meg kell itt emlékeznünk azokról, kik a dicsteljes elvi küzdelemben a népnek vezetői, a fényes diadalban vezérei voltak: a magasztos lelkületű és classicus jellemű Kovács Áron ev. ref. lelkészről; az emelkedett gondolkozást! ifi. H i n c s Dániel takarékpénztári pénztárnokról; és Lakatos Jánosról, a derék és műveit lelkületű iparosról.

Fájdalom, a polgári érdemkoszorút ezeknek ma már csak sírjaikra helyezhetjük, mert mind hármát rövid időre a választások után, hirtelen, váratlanul elragadta a halál kérélhetlensége. Elszálltak ők, mintha életükkel

1) Mert a jobboldali jelöltekre esett 389 szavazat leginkább a hivatalnokoktól, bebíró, de itt nem lakó, háztulajdonosoktól, nem magyar alattvaló vasúti hivatalnokoktól, vasúti szolgálk, csendőrök, pénzügyérek, a szék tisztségétől, hajdúk, pandúrok s királyi táblai gyakornokok és szolgaszemélytől került ki, kik bár törvény szerint választási joggal nem bírtak, a beadott reklamatiók daczára meg is szavaztak.

akarták volna megpecsételni és szentesíteni az elvek diadalát, elhagytak minket, kiknek az ő hazafias tevékenységükre oly igen nagy szükségünk volt; de emléküik örökre fenmaradand, s Maros-Vásárhely népe most és késő századok múlva is büszkén bivatkozhatik reájuk, mert ők valódi jótevői, s fölkent apostolai voltak e népnek, méltók arra, hogy nagy érdemeik emléke örökre feumaradjon, hogy tiszta hazafiságuk nemesítőleg és fölemelőleg hasson a késő ivadékokra is, hogy Maros-Vásárhely népe a polgári erények mintaképeül tekintse őket, kiktől szent hagyományként kell örökölnie a minden fölött álló, s mindent uralgó haza- és szabadságszeretetet.

A dicsőült vezérek mellett még ki kell emelnünk szárnysegédeiket, nevezetesen: Winkler Károlyt, Ónodi Sándort, ifj. Daboczi Mihályt, Tolnay Ferenczet, Sófalvi Józsefet, Dersi Jánost, Csíki Gerőt, Fali Józsefet, Gálna Károlyt, Mészáros Lajost, Csernáth Józsefet, Mányai Andrást, Minor Dánielt, Kis Károlyt, S U t ő F e r e n e z e t, Simon Lajost, Arcz Sámuelet, bögözi Jakab Jánost, Józsa Istvánt, Nemes Jánost, Seres Jánost; de ha névszerinti elő akarjuk sorolni, s — miként méltán megérdemlik, — kiemelni az e választásnál érdemesülteket, azt csak úgy tehetjük, ha névszerint ide iktatjuk mindazokat, kik az ellenzék jelöltjeire adták szavazatukat. Tesszük ezt a hála és elismerés érzetével, tesszük ezt a polgári erények iránti hódolatból, s tesszük azért, hogy Maros-Vásárhelynek a bazafiságban rendületlen polgárai, sőt azoknak késő ivadékai is büszkén mutathassanak e névsorra, mint a mely minden nemes levélnél inkább nemesít, mint a mely a polgári erények soha el nem halványodó díszokmányát, és soha el nem hervadó érdemkoszoruját alkotja.